

รายงานการศึกษาวิจัย

กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาเพื่อเพิ่มพื้นที่ทาง
วัฒนธรรมของเยาวชนปกากะญอลุ่มน้ำแม่วาง

โดย

นางสาวนิตยา อินญาวิเลิศ

นายศิวกร โอโดชา

นายนิพล ศรีเอื้องดอย

งานนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงวัฒนธรรม

ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๙

คำนำ

รายงานโครงการวิจัยเรื่อง “กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาเพื่อเพิ่มพื้นที่วัฒนธรรมของเยาวชนปกากะญอลุ่มน้ำวาง” ได้รับทุนการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๙

เครือข่ายเยาวชนปกากะญอลุ่มน้ำวางได้เติบโตมาพร้อม ๆ กับขบวนการต่อสู้ของชุมชนลุ่มน้ำแม่วาง ร่วมกับเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือในการแก้ไขปัญหาจากนโยบายรัฐประกาศเขตพื้นที่อนุรักษ์ทับที่ชุมชน ซึ่งมีขบวนการต่อเนื่องยาวนานมานับ ๑๐ ปี และการที่เยาวชนอยู่ในช่วงของการได้รับการศึกษาในระบบ และการได้มาเรียนรู้โลกภายนอกซึ่งเป็นวัฒนธรรมใหม่สำหรับชุมชน การห่างจากวัฒนธรรมรากเหง้าเดิมของชุมชน ของความเป็นปกากะญอ ก่อให้เกิดความสับสน การเรียนรู้แบบใดที่จะสามารถเข้าใจชีวิต และเลือกวิถีชีวิตของตนเองได้ เป็นข้อคำถามที่เยาวชนกลุ่มหนึ่งร่วมกันแสวงหา

เครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางจึงได้ศึกษาศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา องค์ความรู้ดั้งเดิมของชุมชนขึ้นมา เพื่อเชื่อมร้อยเยาวชนให้เกิดการรวมกลุ่ม ร่วมกันทำกิจกรรม และแก้ไขปัญหาในชุมชนต่าง ๆ ร่วมกัน อีกทั้งเพื่อขยายความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของคนปกากะญอ ทั้งในส่วนกระบวนการคิด วิเคราะห์ และการปฏิบัติการ ในงานวิจัยนี้จะศึกษากระบวนการสืบทอดในระหว่างที่ผ่านมาของการรวมกลุ่มกันของเยาวชน ศึกษาเงื่อนไข ปัจจัยสำคัญที่ทำให้กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาเพื่อเพิ่มพื้นที่ทางวัฒนธรรมและการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเยาวชนประสบความสำเร็จ โดยศึกษาเปรียบเทียบ ๒ พื้นที่ คือที่บ้านทุ่งหลวง และบ้านโป่งน้อยเก่า ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ และในระดับเครือข่ายเยาวชนปกากะญอลุ่มน้ำวาง

คณะผู้ศึกษาวิจัยขอขอบพระคุณชาวบ้านบ้านทุ่งหลวง บ้านโป่งน้อยเก่า ผู้นำอาวุโสในเครือข่ายลุ่มน้ำแม่วางตอนบน นักพัฒนาเอกชน และเครือข่ายเยาวชนปกากะญอลุ่มน้ำวางทุกคนที่ได้ร่วมแลกเปลี่ยนสร้างการเรียนรู้ใหม่ ๆ ให้กับคณะผู้วิจัย ในการนี้หากมีความผิดพลาดบกพร่องประการใดในงานวิจัยฉบับนี้ คณะผู้ศึกษาวิจัยขออภัย และหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษา

คณะผู้ศึกษาวิจัย

บทคัดย่อ

เครือข่ายเยาวชนชนลุ่มน้ำวางตอนบน เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมกระบวนการต่อสู้กับนโยบายการอนุรักษ์ของรัฐ พร้อมกับขบวนการของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำวางตอนบน เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ ฯลฯ เพื่อต่อกรให้ชุมชนได้มีอำนาจในการจัดการทรัพยากร และกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง

เครือข่ายเยาวชนเลือกใช้กระบวนการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมปกากะญอ ๔ ด้าน ได้แก่ การรำดาบ การอ้อทาและโตทา การเล่นเตหน้า และการเขียนอ่านอักษรปกากะญอ เป็นยุทธวิธีการสร้างพื้นที่การต่อกรดังกล่าว โดยให้ความหมายว่าเป็นสิ่งที่สะท้อนตัวตน อุดมการณ์ และคุณค่าของชาวปกากะญอ ทำให้เยาวชนปกากะญอมีความสนใจที่จะศึกษา และสืบทอด ซึ่งทำให้ความเป็นปกากะญอได้ปรากฏและมีตำแหน่งแห่งที่ในสังคม ทำให้เยาวชนปกากะญอเกิดความภาคภูมิใจ รู้สึกมีศักดิ์ศรี มั่นใจที่จะเลือกแนวทางการดำเนินชีวิต ของตนเอง

การเปรียบเทียบเงื่อนไขความก้าวหน้าของกระบวนการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมปกากะญอ ระหว่างชุมชนสองแห่งคือ ชุมชนบ้านทุ่งหลวง และชุมชนบ้านโป่งน้อยเก่าพบว่า เยาวชนบ้านทุ่งหลวงมีการรวมกลุ่มและดำเนินกิจกรรมในการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมปกากะญออย่างกระตือรือร้นและมีความก้าวหน้ามากกว่าเยาวชนบ้านโป่งน้อยเก่า โดยมีเงื่อนไข ปัจจัยหลายประการ ได้แก่ การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตของชุมชนที่ต้องทำการผลิตเกือบ ตลอดปีแม้จะมีลักษณะเหมือนกันทั้งสองบ้าน แต่บ้านโป่งน้อยมีโครงการส่งเสริมไปตั้งอยู่ใน พื้นที่ทำให้เยาวชนส่วนหนึ่งบ้านโป่งน้อยไปเป็นลูกจ้างทำงานตามเวลา ซึ่งส่งผลต่อการจัดสรร เวลาเข้าร่วมกิจกรรมของส่วนรวม การจัดวางความสัมพันธ์ของกลุ่มแกนนำภายในชุมชน และ ระหว่างแกนนำชุมชนกับเครือข่ายพันธมิตรต่าง ๆ บ้านโป่งน้อยจะมีผู้นำที่ถูกวางบทบาทไว้ใน การติดต่อประสานกับเครือข่ายเฉพาะ มีจำนวนน้อยและไม่ได้ผลักดันให้เยาวชนร่วมเป็น ตัวแทน ส่วนบ้านทุ่งหลวงมีผู้นำหลายคนและส่งเสริมให้เยาวชนได้เข้าร่วมกิจกรรมของ เครือข่ายอย่างสม่ำเสมอ

การต่อกรทางอำนาจกับรัฐและกลุ่มทุนจากภายนอก เหตุการณ์ที่บ้านโป่งน้อยจะมี นักพัฒนาไปหนุนช่วยและเกิดการปฏิบัติการเร็ว จึงไม่ได้มีการเรียนรู้หรือได้วิเคราะห์ร่วมกัน แต่ของบ้านทุ่งหลวงเป็นกระบวนการแก้ไขด้วยตัวชาวบ้านเองมีการพูดคุยกันภายในชุมชน หลายครั้ง เยาวชนจึงมีโอกาสได้ร่วมเรียนรู้มากกว่า จำนวนเยาวชนที่อยู่ในชุมชนบ้านทุ่งหลวง มีจำนวนมากกว่าและไม่ได้ไปเป็นลูกจ้างอยู่ในหน่วยงานโครงการหลวง เพียงแต่ทำการผลิตใน แปลงของตนเอง แต่เยาวชนบ้านโป่งน้อยส่วนหนึ่งต้องไปเป็นลูกจ้างทำงานตามเวลา การเข้า ร่วมกิจกรรมจึงทำได้ยาก การสนับสนุนของหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ที่เข้าไปทำงานได้มี การเลือกปฏิบัติการนำร่องที่บ้านทุ่งหลวง ส่วนบ้านโป่งน้อยจะเป็นพื้นที่ขยายการเรียนรู้ใน ลำดับต่อไป ทำให้กิจกรรมของบ้านทุ่งหลวงมีความต่อเนื่อง และเยาวชนบ้านทุ่งหลวงได้เข้า

ร่วมมากกว่าบ้านโป่งน้อย ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ การสืบทอดวัฒนธรรมภูมิปัญญา และการมีส่วนร่วมของเยาวชนในการแก้ไขปัญหา ร่วมกับชุมชนและเครือข่ายแตกต่างกัน

ผลที่เกิดขึ้นคือเกิดการรวมกลุ่มของเครือข่ายเยาวชนในระดับชุมชน ลุ่มน้ำ และเครือข่ายข้ามลุ่มน้ำ เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน ส่วนผลทางด้าน การปรับเปลี่ยนวิธีคิดและวิถีการดำเนินชีวิต การกำหนดชีวิตตนเอง การพัฒนาชุมชนนั้นยังไม่ปรากฏเป็นรูปธรรม เนื่องจากกระบวนการสืบทอดดังกล่าวยังอยู่ในช่วงเริ่มต้น แต่พอจะมองเห็นแนวทางว่าเครือข่ายเยาวชนจะสามารถ ขับเคลื่อนกิจกรรมการสืบทอดภูมิปัญญาต่อไปได้ ทั้งกิจกรรมการสืบทอดของเยาวชนที่ไม่ได้หยุดนิ่ง การสนับสนุนหรือเข้าไปทำงานในพื้นที่ขององค์กรพัฒนาเอกชน เช่น โครงการเยาวชนสืบสานภูมิปัญญา วิทยาลัยจาวบ้านลุ่มน้ำวาง เป็นต้น ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้เยาวชนที่เข้าร่วมกระบวนการมีความชัดเจนในการกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตของตนเองมากยิ่งขึ้น และเขาจะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมเหล่านั้นได้ต่อไป

Abstract

The Upper Wang Watershed Youth Network was established, simultaneously with the establishment of the Upper Wang Watershed Network, Northern Farmer Network, and so, as a part of a social movement protesting the Thai state's conservation policy. The network select four Pakakeryor cultures, i.e. sword performance (Rum-dab), traditional sing (Eu-Tha), traditional vina play (The-na), and Pakakeryor alphabet writing, to be descended to the youths as they can reflect Pakakeryor's identity, ideology, and value. The descendent process is a strategy to create negotiating space for Pakakeryor culture, so that 'Pakakayor' can be acknowledged in social space. Moreover, Pakakeryor youths will be proud of and dignified to their culture and have more self confidence to determine their ways of life.

Compared the progress of the Pakakeryor culturally descendent processes between of Thoongluang community and of Pong Noi Khow found that the Thoongluang youth group had more advance activities than the Pong Noi Khow youth group had. Both communities have transforms their production system. However, there is an agricultural promotion project in Pong Noi Khow community. The youths are hired to work for the project and have less time for communal activities. The Pong Noi Khow community selects a single representative to coordinate with the networks, but does not support the youths to participate in the networks' activities. In negotiating to state agencies or outside capitalists, Pong Noi Khow community was assisted by NGOs closely thus the problems could be solved in short time. Consequently, the villagers had not an opportunity to learn from the problems.

The Thoongluang community has more numbers of the youths living in the community and they do not work for development project, but work in their own farms. Hence, they have plenty of time to participate in communal activities. Also, the community leaders, who work as a group, usually support the youths to participate in all activities and in the processes to solve communal problems through the discussion among community members. Moreover, many outside organizations have started many pilot projects at Thoonlaung community before extending to the other communities. This develops learning process of Thoongluang villagers and as a result to the advance of the youth group and its activities.

According to several activities of the network, the youths in community, watershed, and across watershed levels can organize collective groups, activities, and learning process effectively. However, it is just the beginning stage thus the youth have not changed their ways of thinking and life yet. In long term, we can estimate that this network and its activities will be developed furthermore and the participated youths will have clearer view for determining their ways of life and have important roles in developing the community.

สารบัญ

คำนำ	๑
บทคัดย่อ	๓
ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ	
บทที่ ๑	๖
ที่มาและความสำคัญของปัญหา	
บทที่ ๒	๑๐
การเพิ่มพื้นที่ทางวัฒนธรรม เพื่อสร้างตัวตนทางสังคม	
บทที่ ๓	๒๒
วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว	
บทที่ ๔	๔๑
เงื่อนไขความก้าวหน้าของกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญา	
บทที่ ๕	๖๒
สรุป	
บรรณานุกรม	๖๖
ภาคผนวก	๖๗

บทที่ ๑ ที่มาและความสำคัญของปัญหา

๑. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในอดีตความสัมพันธ์ใกล้ชิดในครอบครัวมีบทบาทสำคัญในการสืบทอดองค์ความรู้ในวิถีการดำรงชีวิตในชุมชนชนบทอย่างมาก แต่กระบวนการสืบทอดดังกล่าวเริ่มลดบทบาทลง เมื่อชาวบ้านใช้เวลาไปกับการทำมาหากินมากขึ้นในภาวะที่มีแรงกดดันทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น หลายครอบครัวส่งบุตรหลานลงมาเรียนในเมืองเป็นระยะเวลาหลายปี หรือเยาวชนออกมาทำงานในเมือง ทำให้ขาดโอกาสในการเรียนรู้วัฒนธรรมของชุมชน เกิดช่องว่างทางความคิดอันนำไปสู่ความไม่เข้าใจกันระหว่างคนต่างวัย

ท่ามกลางสภาวะดังกล่าว ชุมชนปกากะญอในเขตลุ่มน้ำวางตอนบนได้ร่วมกันขบคิดเพื่อวางแนวทางในการดำเนินชีวิตอยู่ในชุมชน และพยายามที่จะฟื้นฟูและสืบทอดภูมิปัญญา ความรู้ วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนให้กลับคืนมาใหม่ โดยมีกระบวนการที่เป็นรูปธรรมต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่มีการจัดรูปเครือข่ายของชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำเพื่อรับมือกับปัญหาทางด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อันเนื่องมาจากนโยบายอนุรักษ์ของรัฐ ที่ทำให้ชุมชนถูกเตรียมประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์ตามกฎหมายและอาจถูกอพยพออกจากพื้นที่ป่า

แกนนำชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำวาง รวมทั้งกลุ่มเยาวชนได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมในหลายลักษณะโดยมีเป้าหมายทั้งเพื่อรณรงค์ให้รัฐยุตินโยบายอันส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของพวกเขา และทั้งเพื่อเพิ่มพื้นที่ทางสังคมให้เกิดการยอมรับในแนวทางการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น ซึ่งมีรากฐานจากภูมิปัญญา ระบบความคิด ความเชื่อ และคุณค่าทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมาเป็นระยะเวลานาน ปัจจุบัน เครือข่ายเยาวชนปกากะญอลุ่มน้ำวางตอนบน มีสมาชิกจาก ๑๓ หมู่บ้านในเขตตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ กิจกรรมเด่น ๆ ที่ผ่านมาของกลุ่มเยาวชน คือ การสร้างการเรียนรู้ให้กับกลุ่มเยาวชนเรื่องสถานการณ์ปัญหาที่กระทบกับชุมชน การสร้างกลุ่มออมทรัพย์ของเยาวชนในระดับหมู่บ้าน การทำไร่ข้าวร่วมกันเพื่อนำรายได้มาทำกิจกรรมของกลุ่ม การเป็นกำลังเสริมให้กับทีมผู้นำในการดูแลจัดการทรัพยากร การร่วมผลักดันสร้างแหล่งเรียนรู้ในระดับชุมชนลุ่มน้ำวาง เป็นต้น

แม้ว่าชุมชนจะประสบความสำเร็จที่สามารถทำให้สังคมวงกว้างยอมรับในวิถีชีวิตวัฒนธรรม และภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรของชุมชนในระดับหนึ่ง กลับปรากฏว่าในชุมชนเองก็ได้เกิดปัญหาการหลงใหลของเยาวชนคนหนุ่มสาวเข้าสู่เมืองใหญ่เพื่อหางานทำ เนื่องจากความล้มเหลวในการทำเกษตรเชิงพาณิชย์ ทำให้เยาวชนที่เข้าไปอยู่ในเมืองเมื่อกลับมาเข้ามาในชุมชนได้รับเอาวัฒนธรรมแบบในเมือง วิถีแบบคนในเมือง หรือบางคนถึงขั้นติดยาเสพติด กลายเป็นปัญหาสำคัญในชุมชน

จากสถานการณ์ดังกล่าวทำให้กลุ่มเยาวชนได้หันมาให้ความสำคัญกับกิจกรรมการฟื้นฟู สืบทอดวัฒนธรรมภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สอนให้คนเห็นความสำคัญของ “น้ำบ่อหน้า น้ำบ่อ หลัง” การเรียนรู้ในสิ่งใหม่ๆ ที่เข้ามา กับการเชื่อมั่นในภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน และเพื่อสืบ ทอดคุณค่าทางวัฒนธรรม ที่คนรุ่นใหม่กำลังจะหลงลืมไป อย่างเช่น การสอนหนังสือปกาก ะถะญอ การสอนเตห์หน้า การฝึกอ้อทาในงานพิธีกรรมต่างๆ กิจกรรมในระยะ ๒ ปีหลัง จึง เน้นที่การค้นหาค้นหาวัฒนธรรมภูมิปัญญาที่บอกสอนด้านการดำรงชีวิต ความคิด ความเชื่อ ผ่าน การ สืบค้นจากผู้รู้ในชุมชน เช่น การจัดกิจกรรมเล่านิทาน การเล่นเตห์หน้า การอ้อทา ซึ่งกิจกรรม ต่างๆ เหล่านี้จะมีคำสอนคำบอกที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ และสามารถทำให้คนเท่าทันกับ สถานการณ์ใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปเสมอ

กระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ และเพิ่มพื้นที่ทางสังคมของเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำ วาดอนบน แม้ว่าจะประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง แต่ก็พบว่ายังมีปัญหาและอุปสรรคซึ่งเป็น ข้อจำกัดของการพัฒนากระบวนการให้ก้าวหน้า และขยายผลให้กว้างขวางยิ่งขึ้น อาทิ การขาด โอกาสในการแสดงออกถึงวัฒนธรรมภูมิปัญญาของชุมชน การร่วมมือกันของกลุ่มที่จะสืบทอด วัฒนธรรมภูมิปัญญาจำกัดอยู่ในกลุ่มคนเล็กๆ อยู่ ยังไม่ทั่วถึงกลุ่มเยาวชนอื่นๆ ในลุ่มน้ำแม่ วาดอนบนมากนัก

ดังนั้น โครงการศึกษากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาเพื่อเพิ่มพื้นที่ทางวัฒนธรรม ของ เยาวชนปกากะถะญอลุ่มน้ำวาด จึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงเงื่อนไขของการพัฒนากระบวนการ สืบทอดภูมิปัญญาและการขยายการเรียนรู้ ที่จะทำให้ประสบความสำเร็จ และเกิดประสิทธิภาพ มากขึ้น เพื่อที่จะสามารถนำไปใช้เป็นกรณีตัวอย่าง และเป็นบทเรียนในการเสริมสร้างความ เข้มแข็งทางด้านวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นให้แก่ชุมชนอื่น ๆ ต่อไป ทั้งนี้ โดยจะ ทำการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชุมชนปกากะถะญอ ๒ หมู่บ้าน ที่มีบริบทและเงื่อนไขทาง สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน และมีกระบวนการในการรวมกลุ่มเยาวชนแบบ เดียวกัน แต่หมู่บ้านหนึ่งมีกลุ่มเยาวชนที่มีความเข้มแข็งมากกว่า กลับอีกหมู่บ้านหนึ่งมีกลุ่ม เยาวชนให้ความสนใจเข้าร่วมกระบวนการน้อยกว่า

๒. วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. ศึกษาประวัติศาสตร์และพัฒนาการในการรวมกลุ่มและดำเนินกิจกรรมของเครือข่าย เยาวชนลุ่มน้ำวาดอนบน
๒. ศึกษาผลสืบเนื่องจากกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาเพื่อเพิ่มพื้นที่ทางวัฒนธรรม ของ เครือข่ายเยาวชนปกากะถะญอลุ่มน้ำวาดอนบน ที่สามารถนำไปคลี่คลายปัญหา และ พัฒนาความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มน้ำวาดได้อย่างเป็นรูปธรรม
๓. ศึกษาเปรียบเทียบบริบทและเงื่อนไขของชุมชน ๒ แห่งว่าอะไรเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เยาวชนจากทั้งสองชุมชนมีระดับความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ซึ่งจะ เป็นบทเรียน และองค์ความรู้ที่สามารถนำไปขยายผลในพื้นที่อื่น ๆ ได้ต่อไป

๓. คำถามการวิจัย

จากการที่กลุ่มเยาวชนได้มีการรวมกลุ่มและร่วมกันสืบทอดวัฒนธรรมภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ การวิจัยครั้งนี้จึงอยากศึกษาว่าอะไรเป็นเงื่อนไขของความสำเร็จหรืออุปสรรคในการพัฒนากระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมภูมิปัญญาเพื่อเพิ่มพื้นที่ทางวัฒนธรรมของกลุ่มเยาวชนในพื้นที่ลุ่มน้ำวาง และสามารถนำบทเรียนจากการสังเคราะห์ที่ได้ไปขยายผลในพื้นที่อื่นได้อย่างไร

๔. ระเบียบวิธีวิจัย

๑. จัดเวทีเสวนาร่วมระหว่างผู้อาวุโส ผู้นำ เยาวชน นักเรียน ทั้งหญิงและชาย เพื่อทำความเข้าใจและให้เกิดความตระหนักร่วมกันในการสืบทอดความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชน ในด้านต่าง ๆ
๒. จัดกิจกรรมการสืบทอดสืบทอดองค์ความรู้ระหว่างผู้รู้ในชุมชน กับกลุ่มเยาวชน เช่น การอ้อทา รำดาบ การเล่นเกมหน้า
๓. การแสวงหา หรือสร้างพื้นที่เพื่อการแสดงออก และสื่อสารวัฒนธรรม ความรู้ที่ได้รับการสืบทอดมาของกลุ่มเยาวชน
๔. การติดตามแนวคิด วิถีปฏิบัติภายหลังจากการเรียนรู้ วัฒนธรรม จากผู้รู้ในชุมชนของกลุ่มเยาวชน และผู้รู้ ผู้นำ รวมทั้งผู้เกี่ยวข้องในชุมชน ทั้งการสัมภาษณ์รายบุคคล และการจัดเวทีวิเคราะห์ร่วม
๕. การสรุปประเมินผล แนวทางการสืบทอดความรู้ และการนำไปแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

๕. สถานที่ทำการวิจัยหรือเก็บข้อมูล

ศึกษากลุ่มเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางตอนบน ที่มีกระบวนการพัฒนากิจกรรมเพื่อการสืบทอดวัฒนธรรมภูมิปัญญาของชุมชน มาอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ จนถึงปัจจุบัน และศึกษาเปรียบเทียบใน ๒ หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านทุ่งหลวง ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ ซึ่งมีกลุ่มเยาวชนที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม กับ บ้านโป่งน้อยเก่า ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ ที่กลุ่มเยาวชนมีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมน้อยกว่า

๖. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. เพื่อกระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่มเยาวชนในการสืบค้น สืบทอดองค์ความรู้ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชุมชน ที่สามารถนำมาแก้ไขปัญหาของชุมชนได้
๒. เพื่อแสวงหาแนวทางในการสร้างสรรค์กิจกรรมในชุมชนของกลุ่มเยาวชน เน้นให้เยาวชนนำประสบการณ์ จากสิ่งที่ได้เรียนรู้มาคิดค้นกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน
๓. เพื่อลดช่องว่างระหว่างวัย กลุ่มคน ระดับการศึกษา ในชุมชน

๔. เพื่อให้เกิดความตระหนักและเห็นความสำคัญในวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ

๗. ระยะเวลาดำเนินการวิจัย

เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๙ – เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๐

๘. การนำเสนอข้อมูล (เค้าโครงของผลการวิจัย)

บทที่ ๑ ที่มาและความสำคัญของปัญหา และคำถามในการวิจัย

บทที่ ๒ การจัดตั้งเครือข่ายเยาวชนชนลุ่มน้ำวาง –ที่มาของการจัดตั้งเครือข่ายเยาวชนซึ่งสัมพันธ์กับเครือข่ายขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเครือข่ายอื่น ๆ ที่ต่อสู้กับนโยบายการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ของรัฐ

บทที่ ๓ วัฒนธรรมเพื่อการต่อรอง –เงื่อนไขของการเลือกใช้ศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ การรำดาบ การอ้อทา การเล่นเตหน้า และการเขียนอ่านตัวหนังสือปกากะญอ เพื่อใช้สร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับปกากะญอ และเพื่อทำให้ปกากะญอมีอำนาจในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเองได้มากขึ้น

บทที่ ๔ เงื่อนไขความก้าวหน้าของกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญา กล่าวถึงการเปรียบเทียบสองชุมชนว่ามีปัจจัยเงื่อนไขของความก้าวหน้าในการสืบทอดวัฒนธรรมภูมิปัญญาเพื่อเพิ่มพื้นที่ทางสังคม

บทที่ ๕ สรุป อธิบายความหมายและความสำคัญของ ภูมิปัญญา และพื้นที่ทางวัฒนธรรม เพื่อเพิ่มอำนาจในการต่อรอง และสรุปเงื่อนไขความสำเร็จในการพัฒนากระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมเพื่อเพิ่มพื้นที่ทางวัฒนธรรม

บทที่ ๒

การจัดตั้งเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางตอนบน

ชาวปกากะญอในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำวางตอนบนประสบปัญหาเช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์จำนวนมากในประเทศไทย ที่ถูกรัฐและประชาชนจำนวนมากมองอย่างเหมารวมว่าเป็น “ชาวเขา” หรือ “ชนกลุ่มน้อย” ซึ่งมีนัยยะว่าเป็น “พวกที่ไม่ใช่คนไทย” หรืออพยพมาจากที่อื่น ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ยังถูกมองว่าเป็นพวกตัดไม้ทำลายป่า เพราะต้องการศึกษา ล่าสัตว์ หรือมีระบบการเพาะปลูกที่เป็นอันตรายต่อธรรมชาติ ซึ่งรัฐมีนโยบายที่จะผลักดันกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ออกจากถิ่นฐาน หรือกีดกันสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์จากการเข้าถึงทรัพยากรโดยการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย

ปัญหาจากนโยบายการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ ได้ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์จำนวนมาก รวมตัวกันเป็นเครือข่ายขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค ไปจนถึงระดับประเทศ เครือข่ายหลักที่ขับเคลื่อนการผลักดันให้รัฐยกเลิกนโยบายการอนุรักษ์ป่า คือ เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ (คกน.) ที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ ซึ่งมีเครือข่ายในระดับลุ่มน้ำต่าง ๆ รวมทั้งในลุ่มน้ำแม่วาง ซึ่งส่งผลให้มีการจัดตั้งเครือข่ายเยาวชนในลุ่มน้ำวางในเวลาต่อมา

ดังนั้น เครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ จึงไม่ใช่เครือข่ายเยาวชนระดับท้องถิ่นที่เกิดขึ้นโดยลำพัง หรือแยกเป็นเอกเทศ หากแต่มีที่มาเกี่ยวข้องกับบริบททางการเมืองของการอนุรักษ์ป่า และมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในระดับภูมิภาคและระดับชาติ นอกจากนั้น แนวคิดและกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มเยาวชน แม้ว่าจะเป็นกิจกรรมเชิงศิลปวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่น แต่ก็มิมีนัยยะที่สะท้อนถึงการต่อรองทางการเมืองในระดับที่กว้างขวางกว่านั้นด้วยเช่นกัน

ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำวาง

พื้นที่ลุ่มน้ำวางตอนบนมีผืนป่าและทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ โอบล้อมไปด้วยภูเขาน้อยใหญ่ของเทือกเขาถนนธงชัยกลาง ปกคลุมไปด้วยผืนป่าหลายลักษณะ ทั้งป่าดิบเขา ป่าดิบเขาผสมป่าสนเขา ป่าเต็งรังผสมสน ป่าผสมผลัดใบ ฯลฯ พื้นที่แห่งนี้เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ทั้งม้ง ปกากะญอ และคนเมือง มากกว่า 40 ชุมชน ซึ่งอาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ราบแคบ ๆ ริมลำห้วยสาขาต่าง ๆ ของน้ำแม่วาง เช่น น้ำแม่ป้วย น้ำแม่เตียน น้ำแม่วิน ฯลฯ กลุ่มชาติพันธุ์ม้งจะอาศัยอยู่ในลุ่มน้ำวางซ้าย-ขวา และบริเวณดอยม่อนยะ ซึ่งเป็นพื้นที่ตอนบนของลุ่มน้ำ ส่วนกลุ่มปกากะญอ จะอาศัยอยู่ถัดลงมาในแถบลุ่มน้ำวางซ้ายขวา ตอนกลาง และในแถบลุ่มน้ำแม่เตียน รวมไปถึงที่ราบหุบเขาตอนกลางของลุ่มน้ำ ส่วนคนเมือง จะอาศัยอยู่ต่ำลงมา ติดกับเขตตำบลบ้านกาต

ผืนป่าในเขตลุ่มน้ำวางเป็นต้นธารของสายน้ำย่อยๆ หลายสาย น้ำแม่วาง น้ำแม่ป้วย น้ำแม่สะปือก น้ำแม่เตียน น้ำแม่วิน น้ำแม่มุต น้ำสายหลักสำคัญของลุ่มน้ำในแถบนี้คือน้ำแม่วางซ้าย - ขวา ที่มีต้นกำเนิดจากตอยผาแง่มด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตอยอินทนนท์ และน้ำแม่เตียน มีต้นกำเนิดมาจากตอยม่อนยะ ซึ่งจะไหลมาบรรจบกันที่บ้านแม่สะปือก เป็นน้ำแม่วาง ไหลลงไปรวมกับน้ำแม่ชานก่อนที่จะลงสู่แม่น้ำปิง ที่บ้านท่ามะโอ กิ่งอำเภอตอยหล่อ น้ำแม่วางมีความยาวทั้งสิ้น ๗๓ กิโลเมตร พื้นที่ลุ่มน้ำวางจึงจัดแบ่งเป็นสองส่วน คือลุ่มน้ำวางตอนบนซึ่งอยู่ในเขตที่สูง และลุ่มน้ำวางตอนล่าง เป็นลักษณะที่ตอนและที่ราบ

ตามการบอกเล่าของผู้อาวุโส พื้นที่บริเวณที่ชุมชนปกากะญออาศัยอยู่ในปัจจุบันเคยเป็นที่อยู่อาศัยของชาวลัวะมาก่อน ดังร่องรอยที่ปรากฏหลักฐานในปัจจุบัน เช่น ป่าช้า วัดร้าง รวมไปถึงวัสดุเครื่องใช้ กล้องยาสูบ หม้อ จาน เป็นต้น หลังจากที่ลัวะได้ละทิ้งถิ่นฐานไป คนปกากะญอก็ได้อพยพเข้ามาตั้งรกรากอยู่ตามแถบลุ่มน้ำแม่เตียน และลุ่มน้ำย่อยๆ ในพื้นที่แม่วางตอนบน ซึ่งชาวปกากะญอได้ตั้งถิ่นฐานมาเป็นเวลาไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ ปีมาแล้ว รวมทั้งมีปกากะญอจากหลายแห่งอพยพเข้ามาอยู่เพิ่มเติม เช่น กลุ่มปกากะญอที่ขยับขยายพื้นที่ทำกินขึ้นมาจากทางเหนือของเมืองเชียงใหม่ และพื้นที่แถบนี้เป็นเส้นทางผ่านของการค้าขายโบราณระหว่างรัฐทางเหนือของไทยกับของพม่า เช่น คะยา จาน โดยจะเดินทางมายังแม่ฮ่องสอน เข้าสู่เวียงเชียงใหม่ผ่านเข้าเขตอำเภอแม่วางปัจจุบัน ปกากะญอที่ต้องการเดินทางไปแม่ฮ่องสอนก็ต้องผ่านเส้นทางนี้ จึงรู้จักที่ราบหุบเขาแถวนี้และต้องการที่จะมาตั้งที่ทำการ โดยเฉพาะในเขตที่ราบหุบเขาและมีน้ำแม่เตียนไหลผ่าน อีกกลุ่มจะมาจากวัดจันทร์ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ หรือทางฝั่งตะวันตก โดยส่วนใหญ่จะเป็นการแต่งงานเข้ามาและเป็นเส้นทางผ่านของพ่อค้าวัวต่างผ่านไปยังแม่ฮ่องสอน และเป็นกลุ่มปกากะญอที่เดินทางมาทำไม้กับอังกฤษแถบแม่วางตอนล่าง (วินัย : หน้า ๔๐)

ที่ราบลุ่มริมลำห้วยสายน้ำน้อยใหญ่ของลุ่มน้ำแม่วางตอนบนได้ถูกบุกเบิกเป็นที่นา โดยชาวบ้านได้มีการทำระบบเหมืองฝาย เพื่อยกระดับน้ำส่งไปยังพื้นที่นาซึ่งมีระดับความสูงกว่าลำห้วย โดยมีการสร้างตัวฝายด้วยไม้ไผ่และก้อนหิน ลำเหมืองที่เป็นคลองส่งน้ำไปยังที่นาเป็นเหมืองดิน ชาวบ้านจะมีการขุดลอกลำเหมืองทุกปีก่อนฤดูทำนา ระบบเหมืองฝายของปกากะญอลุ่มน้ำวางมีตั้งแต่ฝายขนาดเล็กที่ใช้เพียงครอบครัวเดียว ไปจนถึงฝายขนาดใหญ่ที่ใช้ร่วมกันหลายชุมชน เช่น ฝายหลวง ที่ชาวบ้านห้วยอีค่าง บ้านทุ่งหลวงใช้ร่วมกัน องค์ความรู้เรื่องระบบเหมืองฝายได้รับการสืบทอดกันมานับร้อยปี นับตั้งแต่ที่ชาวบ้านเริ่มมีการบุกเบิกพื้นที่เพื่อทำนา ชาวบ้านจะใช้น้ำจากระบบเหมืองฝายในการทำนา ปีละครั้ง ทุกปีชาวบ้านที่ได้ใช้น้ำจากฝายจะมาร่วมกันทำพิธีเลี้ยงผีฝายร่วมกันหลังจากการขุดลอกและซ่อมแซมฝายเสร็จแล้ว

ในระดับพื้นที่ที่อยู่สูงขึ้นไป ชาวบ้านจะทำไร่ข้าวหรือที่เรียกว่า ไร่หมุนเวียน ซึ่งเป็นการทำระบบเกษตรแบบดั้งเดิมของชาวปกากะญอ โดยเป็นระบบเกษตรที่ใช้วิธีการหมุนรอบของแปลงการผลิตในระยะ ๗ - ๑๐ ปี จึงจะหมุนวนกลับมาทำแปลงเดิม ทั้งนี้เพื่อให้พื้นที่ไร่ได้พัก

และฟื้นตัวขึ้นมาใหม่ ซึ่งเป็นระบบเกษตรที่ไม่ถนอมรากถอนโคนต้นไม้ เป็นระบบที่ป้องกันการพังทลายของหน้าดินด้วย โดยในไร่ข้าวในแต่ละปี ชาวบ้านก็จะปลูกพืชผักชนิดอื่น ๆ เพื่อที่จะเป็นพืชอาหารผสมผสานอยู่ในแปลงข้าวไร่ ไม่ต่ำกว่า ๓๐ - ๔๐ ชนิด อาทิ แตง ฟัก ถั่ว งา พริก ฯลฯ ระบบไร่หมุนเวียนเป็นการทำการผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลัก

ช่วงระยะ ๓๐ ปีที่ผ่านมาที่ระบบเกษตรเชิงพาณิชย์ ได้ขยายตัวขึ้นมาถึงเขตลุ่มน้ำวางดอนบน ผ่านทางกลุ่มพ่อค้า โครงการส่งเสริมและพัฒนาของรัฐ และโครงการหลวง ที่ได้นำพืชเมืองหนาวเข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านได้ปลูกเพื่อการขาย อาทิ พลับ สาลี่ ผักสลัดแก้ว ดอกไม้ ฯลฯ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตของชาวบ้าน หลังจากทำนา ก็จะปลูกพืชเมืองหนาว และปรับไร่หมุนเวียนให้เป็นพื้นที่ปลูกไม้ผลเมืองหนาวแทน ระบบการผลิตของชุมชนปกากะญอกลุ่มน้ำวางจึงมีหลากหลาย ทั้งการทำนา การทำไร่หมุนเวียน การทำเกษตรเชิงพาณิชย์ นอกจากนี้ก็มีอาชีพใหม่ ๆ เกิดขึ้นเช่น การค้าขาย การรับจ้างทั้งในพื้นที่ และการออกมารับจ้างนอกชุมชน รวมถึงในเมืองด้วยในปัจจุบัน

สภาพป่าและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำวางมีการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอดจากการดำเนินนโยบายและโครงการต่าง ๆ ของรัฐ ซึ่งส่งผลต่อกระทบการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่ ด้วยสภาวะปัญหาต่าง ๆ ทำให้ชาวบ้านหลายชุมชนรวมกลุ่มกันอย่างหลวม ๆ โดยอาศัยความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในลักษณะของกลุ่มเครือญาติ และการมีจุดร่วมที่ต่างประสพปัญหาที่คล้ายคลึงกัน มีการพูดคุยและปรึกษาหารือกันเป็นครั้งคราว และเป็นที่มาของการจัดตั้งเครือข่ายเพื่อฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเวลาต่อมา

ปัญหาทางด้านทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในพื้นที่ลุ่มน้ำวางในอดีตได้แก่

๑) การสัมปทานไม้

ในปี พ.ศ. ๒๔๖๐ บริษัทบอมเบย์เบอร์มาของอังกฤษ ได้เข้ามาทำสัมปทานไม้สักแถบลุ่มน้ำวางตอนกลาง ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๐๘ ได้มีการตัดถนนมาจนถึงบ้านแม่สะป็อกในเขตตำบลแม่วิน เพื่อความสะดวกในการขนไม้(มนตรี, ๒๕๔๘:๔๘) และในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ มีการทำถนนเพื่อความมั่นคงไปจนถึงบ้านหนองเต่า (กรรณิการ์, ๒๕๔๒:๒๖) ในยุคสัมปทานชาวปกากะญอส่วนหนึ่งที่มีช้างไว้อยู่แล้ว ก็นำช้างออกมารับจ้างชักลากขนไม้ ทั้งในเขตลุ่มน้ำวาง แม่แจ่ม สะเมิง การสัมปทานทำไม้ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำวางถูกทำลายไปมาก นอกจากนั้นยังตามมาด้วยการลักลอบทำไม้เถื่อน และล่าสัตว์ป่า โดยคนงานที่มารับจ้างบริษัทสัมปทาน

๒) การปลูกฝิ่น

การปลูกฝิ่นเริ่มแพร่ขยายในลุ่มน้ำวางในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ในแถบดอยม่อนยะ โดยมีโรงงานรับซื้อฝิ่นอยู่ที่อำเภอจอมทอง (มนตรี, ๒๕๔๘:๔๙) ช่วงนี้เองที่ชาวม้งเริ่มเข้ามาตั้งถิ่น

ฐานในเขตลุ่มน้ำวางตอนบนเพื่อบุกเบิกพื้นที่ปลูกฝิ่น ขณะที่ชาวปกากะญอเป็นแรงงานรับจ้างในการทำไร่ฝิ่น และได้ทดลองเสฟฝิ่น ควันที่ฝิ่นออกมาไล่แมลงรบกวนได้ดีนัก เป็นยาขนานเอกแก้ได้สารพัดโรค ปวดหัว เป็นไข้ ปวดท้อง ฯลฯ ชาวบ้านก็ยิ่งเสฟกันหนักขึ้น ต้องเอาเงินจากการรับจ้างมาซื้อฝิ่น โดยการชักลากไม้และรับจ้างถางพื้นที่ป่าที่เป็นขุนห้วยเพื่อปลูกฝิ่น สุขภาพทรุดโทรม ไม่มีแรงทำงาน

เมื่อมีการขยายพื้นที่ปลูกฝิ่นมากขึ้นซึ่งได้ขยายเข้าไปยังเขตป่าหวงห้าม เช่น ป่าเดหมือเบอ ปูทีเปอตอ ต่าเดโตะ ซึ่งเป็นป่าความเชื่อของคนปกากะญอที่มาแต่เดิม โดยเฉพาะป่าบริเวณขุนห้วยแม่วางซ้าย – ขวา และขุนห้วยแม่สะป็อก เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนมั่งที่ไร่ฝิ่นบริเวณขุนน้ำ กับชาวปกากะญอที่ต้องอาศัยน้ำจากลำห้วยนั้น นอกจากนี้ก็ยังมีเหตุการณ์ลักขโมย สัตว์ สิ่งของ รวมไปถึงข้าวที่ตากไว้หลังการเก็บเกี่ยว

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตั้งแต่การสัมปทานไม้ ขบวนการไม้เถื่อน มาถึงการค้าฝิ่นซึ่งอยู่เหนือการควบคุมของชุมชนเล็กๆ หัวหน้าครอบครัวต้องออกไปรับจ้าง บ้างก็ติดฝิ่น ภาระในไร่นา งานบ้านต้องเป็นภาระของผู้เป็นแม่แต่เพียงผู้เดียว ความยากแค้นนั้นยังถูกโหมทับด้วยสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นช่วงที่ข้าวยากมากแพงที่สุด และต้องลำบากในการเดินทางไปยังแม่แจ่มเพื่อไปหาซื้อ ปอ ฝ้าย กลับมาปั่นแล้วทอเป็นเสื้อผ้าสำหรับนุ่งห่ม หรือบางส่วนต้องเดินทางด้วยเท้าจากบ้านเพื่อลงไปหาซื้อเกลือ ข้าวสารหรือจ่ายจากอำเภอสันป่าดอง งานรับจ้างไม่มี ข้าวของก็มีราคาแพง เป็นช่วงที่ชาวบ้านทุกข์ยากอย่างหนัก

จนเมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๒ รัฐบาลไทยในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ออกกฎหมายห้ามการปลูกฝิ่น และเปลี่ยนมาส่งเสริมพืชเศรษฐกิจทดแทนฝิ่น แม้จะมีกฎหมายห้ามการค้าขายฝิ่น แต่สภาพความเป็นจริงยังคงมีการค้าขายฝิ่นกันอยู่ และยังคงมีการลักลอบปลูกฝิ่นอยู่ทั่วไป ปี พ.ศ.๒๕๒๗-๒๕๒๘ มีนโยบายปราบปรามฝิ่นของรัฐ กล่าวหาชาวบ้านที่อยู่บนพื้นที่สูงว่าเป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ และเป็นกลุ่มคนที่ทำลายป่า ทำให้ชาวบ้านถูกกดขี่และควบคุมการใช้ทรัพยากรอย่างหนัก (มนตรี, ๒๕๔๘:๕๐)

๓) ผลกระทบจากนโยบายส่งเสริมพืชเศรษฐกิจ

ตั้งแต่ทศวรรษ ๒๕๐๐ เป็นต้นมา รัฐมีนโยบายส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจบนพื้นที่สูงเพื่อทดแทนการปลูกฝิ่นและการทำไร่เลื่อนลอย โดยร่วมมือกับโครงการระหว่างประเทศหลายโครงการ เช่น โครงการเกษตรที่สูงไทยออสเตรเลีย โครงการพัฒนาที่สูงไทยเยอรมัน โครงการพัฒนาที่สูงไทยนอร์เวย์ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ โครงการหลวงได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำวางปลูกพืชผักเมืองหนาวต่างๆ เช่นดอกไม้ ผักกาดหอม ชูกีนิ พลับ บ๊วย ท้อ สาลี่ ฯลฯ มีการสนับสนุนทุน บัณฑิตการผลิต และเทคโนโลยีต่างๆ ซึ่งรวมไปถึงปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลง อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านมักประสบปัญหาด้านการรับซื้อ และราคาผลผลิต ทำให้เกิดภาวะหนี้สินตามมา ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๑๗-๒๕๑๙ หน่วยปลูกป่าของกรมป่าไม้ดำเนินโครงการปลูกป่าทดแทนการทำไม้และการปลูกฝิ่น โดยเน้นการปลูกไม้สนเพียงชนิดเดียว ซึ่งทำให้เกิดปัญหาไฟ

ป่าที่รุนแรงตามมา นอกจากนี้ พื้นที่ปลูกป่าส่วนหนึ่งยังซ้อนทับกับที่ทำกินของชาวบ้านอีกด้วย

โครงการต่าง ๆ ดังกล่าวส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตของชาวบ้านอย่างมาก แต่ในช่วงเริ่มแรกชาวบ้านยังไม่ตื่นตัวกันมากนัก ทั้งยังมีการเร่งหารายได้จากการขายยางไม้สน กล้วยไม้ เปลือกก้อ บางคนถึงกับโค่นไม้ก้อทั้งต้นเพื่อทุบเอาเปลือกขาย โดยมีพ่อค้าเข้ามารับซื้อของป่า จนทำให้ปริมาณของป่าที่มีอยู่ตามธรรมชาติลดจำนวนลง

การจัดตั้งเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือและเครือข่าย (ชาวบ้าน) ลุ่มน้ำวาง

รัฐมีนโยบายเตรียมประกาศพื้นที่ลุ่มน้ำวางตอนบนเป็นเขตอุทยานแห่งชาติอุทยานส่วนหนึ่ง และเขตอุทยานแห่งชาติแม่วาง ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เกิดความตื่นตัวเพราะเกรงว่าจะถูกอพยพออกจากถิ่นฐาน แกนนำชุมชนหลายแห่ง ได้เข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมหลากหลายรูปแบบมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๔ โดยได้รับคำเชิญชวนและการสนับสนุนจากบุคคลและองค์กรหลายภาคส่วน เช่น องค์กรทางศาสนา นักวิชาการมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และนักพัฒนาเอกชน ซึ่งทำให้มีการเรียนรู้ถึงสิทธิด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะสิทธิในการจัดการทรัพยากร สิทธิในการดำรงวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และวิถีชีวิตของตนเอง

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้เกิดภาวะความแห้งแล้งอย่างหนักในพื้นที่ลุ่มน้ำวาง ชาวบ้านประสบปัญหาผลผลิตข้าวตกต่ำจึงได้รับความช่วยเหลือจากศูนย์สังคมพัฒนาที่เข้ามาส่งเสริมเรื่องการรวมกลุ่มจัดตั้งธนาคารข้าว พร้อม ๆ กับการเผยแพร่ศาสนา ในเวลาไล่เลี่ยกันพะดี จอนิ โอโตเซา ชาวบ้านหนองเต่า ได้มีโอกาสเข้าร่วมประชุมกับองค์กรพัฒนาเอกชนในเมืองเชียงใหม่ และใน พ.ศ. ๒๕๓๔ เริ่มมีกลุ่มนักพัฒนาและอาจารย์จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เข้ามาพูดคุยเรื่องการดูแลรักษาป่าในหมู่บ้าน

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ กระแสการกล่าวหาว่าชาวเขาทำลายป่ารุนแรงมากขึ้น และได้มีการพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องนี้ในเวทีสิ่งแวดล้อม พ.ศ. ๒๕๓๖ ที่วัดห้วยมะนาว ด.บ้านกาด อ.แม่วาง ซึ่งเป็นเวทีที่พี่น้องสมบูรณ สาร์แก้ว ชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำวางตอนล่างเป็นผู้ประสานงาน และมีนายอำเภอกิ่งอำเภอแม่วางเป็นตัวแทนส่วนราชการเข้าร่วม พร้อมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชนหลายองค์กร เช่น คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคเหนือ (กป.อพช.) โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย (IMPECT) เวทีดังกล่าวมีมติว่าแต่ละชุมชนจะกลับไปอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพแวดล้อมในหมู่บ้านของตนเอง

ในวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้มีการจัดประชุมผู้ใหญ่วัยบ้านของทุกหมู่บ้านในเขตตำบลแม่วิน ซึ่งมีทั้งชุมชนปกากะญอและม้ง โดยหารือกันว่าจะร่วมฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร การประชุมดังกล่าวมีเจ้าหน้าที่จากองค์กรพัฒนาเอกชนจาก กป.อพช. และ IMPECT เข้าร่วม ที่ประชุมมีมติจัดตั้งคณะกรรมการดูแลจัดการป่าระหว่าง

หมู่บ้าน (ต่อมาเรียกว่าเครือข่ายลุ่มน้ำแม่วางตอนบน) มีการเลือกตั้งคณะกรรมการ โดยมีนาย
แนจัน แนะปอแต่ (จอกะ) เป็นประธานและมีนายศุภพ อวาระยิบฟ้า นายหิเย่ แซ่วาง เป็น
รองประธาน แนวคิดจากการจัดตั้งเครือข่ายนี้ได้พัฒนาไปสู่การจัดตั้ง คคน. โดยที่เครือข่าย
ชาวบ้านลุ่มน้ำวางได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของ คคน. ในเวลาต่อมา

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๒ ที่มีการคัดค้านการสัมปทานป่าของชาวบ้านห้วยแก้ว อำเภอ
สันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ หลังจากนั้นทางสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้มีการ
จัดทำโครงการวิจัยป่าชุมชนขึ้น เพื่อสำรวจพื้นที่ป่าที่มีการจัดการดูแลรักษาโดยชาวบ้านทั่ว
ภาคเหนือ เมื่อมีการสำรวจข้อมูลมากขึ้นพบว่าพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านดูแลรักษา นั้น ส่วนใหญ่เป็น
พื้นที่ได้ถูกรัฐประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์ และกำลังเตรียมประกาศเพิ่มอีกเป็นจำนวนมาก ดังนั้น
ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๖ - ๒๕๓๗ ทางนักพัฒนาเอกชน ร่วมกับนักวิชาการจาก
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้เข้าไปพูดคุยเกี่ยวกับปัญหาดังกล่าวกับชาวบ้านในหลายพื้นที่ จนได้
ทราบข้อมูลเกี่ยวกับการอพยพชาวบ้านจากเขตป่าอุทยานฯ ดอยหลวง ลงมาอยู่ที่บ้านผาซ้อ
จังหวัดลำปาง ยิ่งสร้างความตื่นตระหนกให้กับชาวบ้านที่อาศัยอยู่กับป่าและถูกรัฐประกาศป่า
อนุรักษ์ทับพื้นที่ชุมชน ทั้งที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน และป่าที่ชาวบ้านดูแลรักษาและใช้ประโยชน์

ในราวต้นปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ได้มีการจัดประชุมเพื่อวิเคราะห์ปัญหาหารือร่วมกันระหว่างชาวบ้าน
ที่ประสบกับปัญหาความเดือดร้อนจากการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ทับที่ข มีตัวแทนชาวบ้าน
จากหลายหมู่บ้านทั่วภาคเหนือ โดยใช้กลไกการประสานงานผ่านทางกลุ่มเกษตรกรที่ร่วมกัน
เรียกร้องให้รัฐแก้ไขปัญหาระเบิดทางเกษตรมาก่อนโดยส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มคนเมือง
ในเขตแม่วาง สันป่าดอง แม่แจ่ม เป็นต้น เมื่อมีการจัดประชุมเรื่องปัญหาเขตป่าอนุรักษ์ทับที่
ได้มีชาวบ้านที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เข้าร่วมประชุมเป็นจำนวนมาก จึงมีมติร่วมกันในที่ประชุมที่
จะต้องให้มีการติดตามแก้ไขปัญหานี้โดยเร่งด่วน พร้อมๆ กับการประกาศจัดตั้งเป็น
เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ (คคน.) เพื่อร่วมกันรณรงค์ให้รัฐยกเลิกนโยบายการ
ประกาศเขตป่าอนุรักษ์ ให้ยอมรับและรับรองสิทธิของชุมชนในเขตป่าในการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่มที่ร่วมจัดตั้งในครั้งแรกมีทั้งพื้นที่ป่าชุมชนในเขตพื้นราบ และชุมชนที่
รักษาป่าที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ปกาเกอญอ ม้ง มูเซอ ซึ่งรวมถึงเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำ
วางด้วย

จากนั้นได้มีการเคลื่อนไหวต่อสู้ให้มีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยการไปดูศึกษาดูงานบ้านผาซ้อ
ที่ถูกอพยพลงมา การเดินขบวนรณรงค์ให้สังคมได้รับรู้ปัญหาเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๓๘
โดยการเดินไปตามถนนสายเชียงใหม่-ลำพูน เพื่อเดินทางเข้ากรุงเทพฯ มีการเจรจากับทาง
เจ้าหน้าที่และรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้อง ชุมนุมเคลื่อนไหวเรียกร้องให้รัฐแก้ไขปัญหาร่วมกับพี่น้องที่
ได้รับผลกระทบจากปัญหาต่างๆ ทั่วประเทศในนามของสมัชชาคนจนเรื่อยมา ปัจจุบันเครือข่าย
กลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ (คคน.) มีสมาชิกที่มาจาก ลุ่มน้ำขาน ลุ่มน้ำวาง (ตอนบน) ลุ่มน้ำใน
พื้นที่อำเภอจอมทอง ลุ่มน้ำปิงตอนบน ลุ่มน้ำแจ่ม และกลุ่มชุมชนที่ไม่ได้รวมกันเป็นเครือข่าย
ลุ่มน้ำ เช่น กลุ่มชุมชนในอำเภอดอยสะเก็ด อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอแม่เมะ

จังหวัดลำปาง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ส่วนกลุ่มชาวบ้านที่รักษาป่าอยู่ในเขตพื้นที่ราบได้จัดตั้งเป็นเครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ ซึ่งจะมีขอบข่ายของสมาชิกที่กว้างมากขึ้นกว่าเดิม โดยป่าที่ชาวบ้านดูแลมีทั้งที่อยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ เขตป่าสงวนฯ มีเป้าหมายเพื่อให้รัฐรับรองสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากร กิจกรรมสำคัญคือการเสนอกฎหมายป่าชุมชนโดยสมาชิกของเครือข่ายป่าชุมชนจากทั่วประเทศด้วย ซึ่ง คกน. ได้เป็นสมาชิกอยู่ในเครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือด้วยเช่นกัน

เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ (คกน.) จัดโครงสร้างเครือข่ายเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำโดยแบ่งออกเป็น ๖ ลุ่มน้ำ เมื่อแกนนำชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำวางดอนบนได้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวกับ คกน. ได้กลับมารื้อฟื้นเครือข่ายลุ่มน้ำอีกครั้งตามยุทธศาสตร์ของ คกน. ซึ่งสามารถจัดตั้งเครือข่ายลุ่มน้ำวางดอนบนที่เป็นรูปธรรมได้อย่างรวดเร็วโดยอาศัยความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและกลุ่มเครือญาติที่มีมาแต่เดิม เครือข่าย(ชาวบ้าน) ลุ่มน้ำวางดอนบนประกอบด้วยสมาชิก ๑๓ หมู่บ้าน ๓๐ กลุ่มบ้าน โดยมีหมู่บ้านหลัก ได้แก่ บ้านห้วยอีค่าง บ้านทุ่งหลวง บ้านขุนปวย บ้านหนองเต่า บ้านแม่สะป๊อก บ้านห้วยหอย บ้านแม่เตียน บ้านหนองมณฑา บ้านโป่งน้อย บ้านขุนวิน บ้านห้วยเย็น บ้านโป่งสมิต และบ้านป่าไผ่ (มัง)

เครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำวางดอนบน นับเป็นเครือข่ายชุมชนปกาเกะญอที่มีความเข้มแข็ง มีแนวทางการจัดการทรัพยากรที่ชัดเจน ทั้งยังสามารถต่อรองกับกลุ่มอำนาจต่าง ๆ จากภายนอกเพื่อปกป้องทรัพยากรของชุมชนได้อย่างเข้มแข็ง ตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำวางได้รวมตัวกันคัดค้านการที่บริษัทร่วมทุนได้วันจะมาจัดสร้างโรงปลูกดอกเบญจมาศในพื้นที่บ้านห้วยตอง เพราะเกรงว่าบริษัทจะมาแย่งชิงน้ำจากลำห้วยธรรมชาติที่ชาวบ้านใช้ในการอุปโภคบริโภคและทำการเกษตร จนกระทั่งมีการชุมนุมเดินขบวนเพื่อประท้วงทางอำเภอที่ให้การสนับสนุนการทำธุรกิจของบริษัทดังกล่าว ในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ชาวบ้านเครือข่ายลุ่มน้ำวางดอนบนทราบข่าวว่าจะมีการตั้งที่ทำการอุทยานแห่งชาติแม่วางที่เขตบ้านสบวิน ด.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ จึงร่วมกันคัดค้านและได้เจรจากับหัวหน้าอุทยานแห่งชาติแม่วางจากนั้นเรื่องก็เงียบไป ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ทางเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติแม่วางจะตั้งด่านสกัดที่บริเวณ กม.ที่ ๓๑ ก่อนจะเข้าเขตตำบลแม่วิน ชาวบ้านจึงได้ทำจดหมาย

เพื่อคัดค้านโครงการดังกล่าว ยื่นผ่านทางนายกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่วิน ณ ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลแม่วิน โดยมีแกนนำและชาวบ้านจากหมู่บ้านต่าง ๆ ในชุมชนลุ่มน้ำวางเข้าร่วม

นอกจากการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องทรัพยากรดังกล่าวแล้วเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำวางยังมีกิจกรรมในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติหลายรูปแบบด้วยกัน เช่น การทำแนวกันไฟรอบเขตพื้นที่ป่าชุมชน การจัดกิจกรรมบวชป่า การจัดตั้งเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในลำห้วย การปลูกหญ้ากล้วยในเขตพื้นที่ต้นน้ำ เป็นต้น

เครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวาง

ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนปกากะญอกลุ่มน้ำวางอยู่บนฐานของระบบเครือญาติ ยึดถือความเป็นพี่เป็นน้อง มีระบบการแลกเปลี่ยนแรงงาน หรือ “การเอามื้อเอารวัน” ระหว่างเพื่อนบ้าน ทั้งยังมีการติดต่อสัมพันธ์ และการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างหมู่บ้านโดยผ่านการทำพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น ผ่านพิธีมัดมือ(กัจ) พิธีแต่งงาน พิธีศพ และการทำการผลิต ในการดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรมเหล่านั้น เยาวชนของแต่ละชุมชนมักมีบทบาทหลักในการทำหน้าที่ในการบอกต่อข่าวสารไปยังชุมชนอื่น ๆ เพื่อเชิญชวนให้มาร่วมกิจกรรม ตัวอย่างเช่น หากมีพิธีศพกลุ่มเยาวชนในชุมชนจะแบ่งหน้าที่กันไปบอกข่าวยังเพื่อเยาวชนในหมู่บ้านอื่น ๆ เพื่อเชิญชวนให้ “โหมโชะ” หรือช่างขอ ประจำหมู่บ้านนั้น ๆ มาร่วมอ้อทาในงานศพ เมื่อทราบข่าวคนหนุ่มสาวในหมู่บ้านต้องไปร่วมงาน มิฉะนั้นจะถือว่าผิดจารีตประเพณี เมื่อไปถึงงานศพคนหนุ่มสาวจะร่วมอ้อทาเป็นเวลา ๓ คืน กลุ่มเยาวชนของชุมชนที่เป็นเจ้าภาพจะต้องทำหน้าที่เดินทางมาส่งกลุ่มเยาวชนที่ตนพามาให้กลับถึงบ้านอย่างปลอดภัย ด้วยความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมประเพณีเช่นนี้ ความสัมพันธ์ของคนหนุ่มสาวกับผู้เฒ่าผู้แก่ในอดีตนั้นเป็นเครือข่ายที่แน่นแฟ้น

การเกิดขึ้นของ คคน. ทำให้การรวมตัวของเยาวชนที่อยู่ในเขตป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอมีความเข้มแข็งมากขึ้น โดยมีการประสานงานกันอย่างเป็นระบบ และมีการพบปะแลกเปลี่ยนกันอย่างสม่ำเสมอ ในเรื่องที่น่าอกเหนือไปจากกิจกรรมตามวัฒนธรรมประเพณี คคน. ดำเนินกิจกรรมเคลื่อนไหวทางสังคมหลายลักษณะ เช่น การชุมนุมเดินขบวน ยื่นหนังสือต่อเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้อง เดินรณรงค์ในเมือง ฯลฯ เยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านั้น และนับว่าเป็นแรงงานหลักของกิจกรรม เช่น การเขียนป้ายผ้า การเล่นละครการเมือง การเป็นหน่วยรักษาพยาบาล หน่วยสวัสดิการ และหน่วยรักษาความปลอดภัย ฯลฯ ทำให้กลุ่มที่เสี่ยงซึ่งเป็นนักพัฒนาเอกชนเห็นว่าน่าจะมีการทำกิจกรรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้และความเข้าใจของเยาวชนต่อสถานการณ์ปัญหา และสิทธิต่าง ๆ ในที่สุดจึงมีการจัดค่ายเยาวชนในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ หลังการชุมนุมใหญ่ของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือในฤดูร้อนปีนั้น

ในกิจกรรมค่ายดังกล่าว มีตัวแทนเยาวชนจากหลายชุมชน ในหลายจังหวัดภาคเหนือ เช่น เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง ซึ่งทั้งหมดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอมาเข้าร่วมและมีโอกาสได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์และวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกัน และมีข้อตกลงกันว่าเยาวชนจะกลับไปรวมกลุ่มเยาวชนในชุมชนของตนเองเพื่อตั้งให้เยาวชนในพื้นที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมสนับสนุนการเคลื่อนไหวของแกนนำชุมชน เป็นที่มาของการจัดประกายให้เกิดการรวมกลุ่มอย่างหลวม ๆ ของเยาวชนในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ รวมทั้งพื้นที่ลุ่มน้ำวางดอนบน และมีแกนนำเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือมากขึ้น ทั้งโดยความสัมพันธ์ส่วนตัวที่กลุ่มเยาวชนได้รู้จักกับอาสาสมัครนักพัฒนาเอกชนซึ่งมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน

กลุ่มเยาวชนจากชุมชนสมาชิกของ คคน. ทั้งที่เคยผ่านกิจกรรมค่ายเยาวชน และส่วนที่มาร่วมเข้าร่วมการประชุมของ คคน. โดยตรง ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของ คคน. เรื่อยมา และยังคงเป็นกำลังหลักในกิจกรรมการชุมนุมเดินขบวนซึ่งเกิดขึ้นปีละหลายครั้ง อย่างไรก็ตาม การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนเหล่านั้นมิได้แยกส่วนจากกิจกรรมอื่น ๆ ของ คคน. หรือกล่าวได้ว่ามิได้มีการแยกกิจกรรมของกลุ่มพ่อบ้าน ผู้อาวุโส กับกลุ่มเยาวชน แต่ก็กล่าวได้ว่าสถานะเยาวชนซึ่งไม่มีภาระการดูแลครอบครัว และมีทักษะในการใช้ภาษาไทยมากกว่า ทำให้เยาวชนมีความคล่องตัว และมักได้รับเลือกให้เข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายพันธมิตรของ คคน. เช่น สมัชชาคนจน อยู่เสมอ ขณะที่เยาวชนก็มีการผลัดรุ่นไปบางส่วนเพราะการแต่งงานและเปลี่ยนสถานะเป็น “พ่อบ้าน”

ในปี พ.ศ.๒๕๔๗ เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือได้รับการสนับสนุนจากแผนงานสนับสนุนโครงการขนาดเล็กในการจัดการป่าของประเทศไทย(Small Grants Programme) ของ United Nations Development Programme (UNDP) ให้ดำเนินโครงการการจัดการทรัพยากรโดยภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่น ซึ่งทำให้มีการจัดกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน คคน. ในการสืบค้นภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรของชุมชน ขณะที่ คคน. เองก็มีการลดกิจกรรมในการเคลื่อนไหวผลักดันนโยบายในส่วนกลางเนื่องจากกลุ่มแกนนำมีมติร่วมกันว่าจำเป็นจะต้องกลับไปสร้างความเข้มแข็งในชุมชนให้มากขึ้น ในช่วงเวลานี้ เยาวชนจึงกลายเป็นกลุ่มที่มีบทบาทหลักในการดูแลและประสานงานในส่วนกลาง ขณะเดียวกันก็มีการดำเนินกิจกรรมตามโครงการการจัดการทรัพยากรโดยภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่น โดยรูปแบบหลักของกิจกรรมคือการจัดค่ายเยาวชนในพื้นที่ลุ่มน้ำต่าง ๆ และจัดประชุม เพื่อสร้างการรวมกลุ่มเยาวชน และมีกิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมจากผู้อาวุโสภายในชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำต่าง ๆ

ในส่วนของการจัดตั้งเครือข่ายลุ่มน้ำวางนั้น ในช่วงแรก ๆ ของการจัดตั้งเครือข่ายลุ่มน้ำวาง ได้มีกลุ่มเยาวชนเข้าไปร่วมและเป็นแรงงานสำคัญในกิจกรรมต่าง เช่นเดียวกับกับการที่เยาวชนได้เป็นกำลังหลักในดำเนินกิจกรรมของ คคน. กลาง ทั้งนี้ โดยมีได้แยกส่วนว่าเป็นกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน หรือกลุ่มชาวบ้าน แกนนำเยาวชนจำนวนมากแท้ที่จริงแล้วก็คือกลุ่มบุตรหลานของกลุ่มแกนนำชุมชนซึ่งมีบทบาทอยู่ทั้งในระดับเครือข่าย คคน. กลาง และในเครือข่ายลุ่มน้ำ เช่น

พญ โอโดเชา ลูกชายของพระติจอนิ โอโดเชา แทนนำคนสำคัญของ คคน. นับเป็นแทนนำเยาวชนรุ่นแรกของ คคน. และเครือข่ายลุ่มน้ำวางตอนบน และต่อมาหลังจากที่พญแต่งงาน และรับบทบาทเป็นแทนนำ คคน. ศิวกร โอโดเชา น้องชายของพญเข้ามามีบทบาทเป็นแทนนำเยาวชนแทน

การเข้าร่วมกิจกรรมของเยาวชนเป็นลักษณะงานอาสา โดยจะทำงานควบคู่กับผู้นำ ทำหน้าที่เป็นเหมือนเลขานุการให้กับผู้นำของชุมชน และช่วยประสานในเรื่องข้อมูลเอกสารต่างๆ เนื่องจากเยาวชนสามารถอ่านภาษาไทยได้มากกว่าผู้นำ ในช่วงที่สถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานรัฐมีความตึงเครียด คคน.กลางมีการประชุมอย่างสม่ำเสมอเป็นประจำทุกเดือน แทนนำเครือข่าย(ชาวบ้าน)ลุ่มน้ำวางตอนบนที่เข้าร่วมประชุมกับ คคน.กลางก็จะมาจัดการประชุมถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ในระดับลุ่มน้ำอย่างต่อเนื่องด้วยเช่นกัน ทำให้เยาวชนจากชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่ในลุ่มน้ำวางตอนบนได้มีโอกาสพบปะกันในเวทีประชุมดังกล่าวบ่อย ๆ และเมื่อเสร็จจากประชุมร่วมกับเครือข่ายผู้นำในลุ่มน้ำแล้ว เยาวชนมักจะมีการประชุมร่วมกันอีกครั้งหนึ่งเพื่อทบทวนและสรุปเรื่องราวที่ได้เรียนรู้มาจากการประชุมลุ่มน้ำอีกครั้งหนึ่ง และช่วยกันคิดว่าเยาวชนจะมีบทบาทอย่างไรบ้างเพื่อที่จะหนุนช่วยการต่อสู้ของกลุ่มผู้นำ ลักษณะการแลกเปลี่ยนดังกล่าวได้ทำให้เกิดรูปแบบการประสานงานของเยาวชนระหว่างหมู่บ้านต่าง ๆ ขึ้นมาอย่างหลวม ๆ

ต่อมา ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๔๑ กลุ่มเยาวชนได้พยายามที่จะจัดรูปองค์กรของเยาวชนขึ้นมา มีการเลือกประธานและกรรมการซึ่งเป็นตัวแทนมาจากแต่ละหมู่บ้าน โดยนายเวชทองเยาวชนจากบ้านหนองเต่า ได้รับเลือกตั้งให้เป็นประธานของเยาวชนลุ่มน้ำวางตอนบน แต่ไม่นานนายเวชทองก็แต่งงานและพ้นสภาพความเป็นเยาวชน หลังจากนั้นก็ได้มีการเลือกประธานเยาวชนขึ้นมาอีก แต่ยังคงมีการประสานงานในรูปแบบเดิม โดยมีนายศิวกร โอโดเชา รับอาสาทำหน้าที่ประสานงานภายในกลุ่มเยาวชน และประสานเยาวชนกับกลุ่มผู้นำชุมชน ซึ่งนายศิวกรได้มีทีมงานจากแทนนำเยาวชนชุมชนอื่น ๆ ที่อาสาเข้ามาร่วมทำงานให้กับชุมชนและลุ่มน้ำ และนัดพบกันในทุก ๆ วันพระ พร้อมทั้งเป็นกำลังในการทำกิจกรรมร่วมกับเครือข่าย(ชาวบ้าน)ลุ่มน้ำวางตอนบนเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร เช่น กิจกรรมการบวชป่า การทำแนวกันไฟ การดับไฟป่า เป็นต้น

ในปี ๒๕๔๒ หลังการจัดชุมนุมครั้งใหญ่ของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ ร่วมกับทางสมัชชาคนจนที่กรุงเทพฯ คคน. ได้ส่งตัวแทนจากสำนักงานกลางไปพูดคุยแลกเปลี่ยนสถานการณ์กับชาวบ้านในระดับพื้นที่อย่างเข้มข้น กิจกรรมดังกล่าวได้รับความสนใจจากกลุ่มเยาวชนในลุ่มน้ำวางอย่างมาก โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนที่ได้มีโอกาสไปร่วมการประชุมชุมชนบนที่กรุงเทพฯ ด้วย ส่งผลให้เยาวชนกลุ่มหนึ่งซึ่งนำโดยศิวกร โอโดเชา ชักชวนเพื่อน ๆ ในลุ่มน้ำมาจัดกิจกรรมค่าย โดยเชิญวิทยากรจากภายนอกมาช่วยพูดคุยวิเคราะห์สถานการณ์และร่วมกันขบคิดถึงการหาแนวทางจัดกิจกรรมเพื่อหนุนเสริมการทำงานของผู้นำในชุมชน ในการพูดคุยดังกล่าวพบว่ามียุทธศาสตร์บางส่วนสนใจที่จะเรียนรู้จากกันนั้นจึงมีการรวมกลุ่มกันเรียนรู้

ดาบในปี พ.ศ.๒๕๔๓ และในปี พ.ศ.๒๕๔๔ โดยมีเยาวชนเรียนด้วยกัน ๕ คน ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่เริ่มมีการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมของปกากะญอ อย่างไรก็ตาม หลังจากนั้นก็ได้มีการจัดกิจกรรมค่ายเยาวชนหรือการเรียนศิลปวัฒนธรรมเช่นนี้อีก คงมีแต่เวทีพะปะกันระหว่างกลุ่มเยาวชนในการประชุมประจำเดือนของกลุ่มน้ำ และที่เครือข่าย คคน.

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ กลุ่มเยาวชน คคน. ได้ดำเนินโครงการการจัดการทรัพยากรโดยภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่น โดยการสนับสนุนของ UNDP ประกอบกับเป็นช่วงที่ผู้นำ คคน. กลับไปอยู่ในชุมชนมากขึ้น เยาวชนจึงรับภาระในการทำหน้าที่ในการประสานงานระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำและคคน. กลาง ตลอดจนติดตามความเคลื่อนไหวทางนโยบายที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชน ในส่วนพื้นที่ลุ่มน้ำวางได้มีการรวมกลุ่มเยาวชนเพื่อดำเนินกิจกรรมของตนเองอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น และมีการพัฒนาโครงการขอรับการสนับสนุนจากทางสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ในการดำเนินกิจกรรมสร้างการเรียนรู้และสืบทอดวัฒนธรรมภูมิปัญญา โดยได้รับการหนุนเสริมจากทีมพี่เลี้ยงในโครงการของ UNDP และการต่อยอดทางความคิดจากการร่วมกิจกรรมกับโครงการเยาวชนสืบสานภูมิปัญญา¹ ที่ทำงานร่วมกับวิทยาลัยการจัดการทางสังคม² ส่งผลให้เครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางตอนบนมีกิจกรรมที่หลากหลายและเป็นรูปธรรมมากขึ้นในช่วงสองปีที่ผ่านมา อาทิ การจัดประชุมเฉพาะกลุ่มเยาวชนในระดับลุ่มน้ำ การจัดค่ายเพื่อสืบสานวัฒนธรรมภูมิปัญญาในระดับลุ่มน้ำ และประชุมร่วมกับเครือข่ายเยาวชน คคน. จากลุ่มน้ำอื่นๆ ทุกเดือน ซึ่งในช่วงนี้เองที่ทำให้ภาพของกลุ่มเยาวชนเป็นภาพที่แยกออกจากเครือข่ายใหญ่ทั้งในระดับลุ่มน้ำ และระดับ คคน. กลาง

ในส่วนของกิจกรรมเพื่อสืบทอดศิลปวัฒนธรรมปกากะญอซึ่งจัดโดยเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางนั้น ดำเนินการในลักษณะของการจัดค่ายเยาวชนหลายครั้ง ได้แก่

✍ ค่ายรำดาบครั้งที่ ๑ ปลายปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ที่ห้วยโป่งเกี้ยว มีเยาวชนเข้าร่วม ๑๑ คน

✍ ค่ายรำดาบครั้งที่ ๒ ปี พ.ศ.๒๕๔๘ ที่บ้านหนองเต่า มีเยาวชนเข้าร่วม ๑๐ คน

✍ ค่ายรำดาบครั้งที่ ๓ ปี พ.ศ.๒๕๔๘ ที่ห้วยโป่งแก้ว มีเยาวชนเข้าร่วม ๑๐ คน

✍ ค่ายรำดาบครั้งที่ ๔ สิงหาคม ๒๕๔๘ ที่ห้วยโป่งแก้ว มีเยาวชนเข้าร่วม ๑๕ คน

✍ ค่ายอ้อทา เดือนพฤษภาคม ปี พ.ศ.๒๕๔๘ มีเยาวชนเข้าร่วม ๕๐ คน

✍ ค่ายเยาวชนสืบสาน ที่บ้านหนองมณฑา ปลายปี พ.ศ. ๒๕๔๗

¹ เป็นโครงการความร่วมมือระหว่างโครงการฝึกอบรมเยาวชนเพื่อการพัฒนา กับทางวิทยาลัยการจัดการทางสังคม พัฒนาศักยภาพและสร้างการเรียนรู้ให้กับเยาวชนในการสืบสานภูมิปัญญาของท้องถิ่น โดยมีเยาวชนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายอยู่ทั่วทุกภาคในประเทศไทย

² วิทยาลัยการจัดการทางสังคมเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่จัดตั้งขึ้นเพื่อพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคประชาสังคม ด้วยการสนับสนุนให้องค์กรเหล่านั้นสังเคราะห์และจัดการความรู้ของตน อันจะนำไปสู่การพัฒนาและยกระดับความรู้ที่สามารถนำไปสร้างสร้างกระบวนการเรียนรู้ และขยายผลสู่การพัฒนาสังคมที่กว้างขึ้น

งานเปิดศูนย์การเรียนรู้บ้านทุ่งหลวง มีนาคม พ.ศ.๒๕๔๘ มีผู้เข้าร่วมจากกลุ่มน้ำอื่น ๆ และเครือข่ายทางด้านวัฒนธรรมภูมิปัญญาจากหลายพื้นที่

เวทีสรุปงานของกลุ่มแกนนำเยาวชนในกลุ่มน้ำวางตอนบน มกราคม พ.ศ.๒๕๕๐

ภายหลังจากการจัดกิจกรรมจะพบว่ามีเยาวชนนำเอาแนวความคิดและมีปฏิบัติการต่อเนื่องร่วมกับกลุ่มแกนนำเยาวชนเดิมในหลายหมู่บ้าน เช่น เยาวชนบ้านหนองเต่า เยาวชนบ้านห้วยอีค่าง เยาวชนบ้านหนองมณฑา เยาวชนบ้านทุ่งหลวง แต่จำนวนเยาวชนที่ต่อเนื่องและเข้ามาเรียนรู้ในเนื้อหาหรือประเด็นของการเคลื่อนไหวในกลุ่มน้ำจะมีเพียงหมู่บ้านละ ๑ หรือ ๒ คนเท่านั้น แต่แกนนำเยาวชนเชื่อมั่นว่าแม้คนอื่น ๆ จะไม่ได้เข้าร่วมในกิจกรรมอื่น ๆ อย่างต่อเนื่อง แต่ก็พบว่าเยาวชนที่เคยผ่านกิจกรรมค่ายต่าง ๆ ที่จัดขึ้นมาร่วมประชุมบ่อยขึ้น หรือจะไม่ค่อยปฏิบัติเสถียรชกชว่นเข้าร่วมกิจกรรมอื่น ๆ ในหมู่บ้าน เช่น บางคนจะร่วมไปด้วยเมื่อแกนนำต้องไปประชุมต่างบ้าน หรือไปร่วมเดินจับพิภักตทางดาวเทียมในกิจกรรมการทำโหนดชุมชน เป็นต้น

สรุปท้ายบท

การจัดตั้งเครือข่ายเยาวชนกลุ่มน้ำวางมีที่มาเกี่ยวข้องกับการเมืองของการอนุรักษ์ป่าและภาพลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอญอที่ถูกกล่าวหาอย่างเหมารวมจากสังคมภายนอกว่าเป็น “ชาวเขาทำลายป่า” กิจกรรมต่าง ๆ ของเครือข่ายเยาวชนนั้นดำเนินไปควบคู่ไปกับกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบอื่น ๆ ในการต่อรองเพื่อให้กลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอญอได้มีอำนาจในการจัดการทรัพยากรและกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง

บทที่ ๓

วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว

การจัดตั้งเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางตอนบนมีเงื่อนไขที่มาหลายประการด้วยกัน เช่น การที่กลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากคนรุ่นพ่อแม่ซึ่งได้เข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อต่อสู้กับปัญหาต่าง ๆ ทางนโยบาย หรือการที่กลุ่มเยาวชนมีประสบการณ์ในการเข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวเหล่านั้นด้วยตนเอง ได้เรียนรู้ปัญหา ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ และตระหนักถึงสิทธิของตนเองมากขึ้น นอกจากนั้นแล้ว กลุ่มแกนนำชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำวางเองก็มีส่วนสำคัญในการผลักดันการจัดตั้งเครือข่ายเยาวชน จากการพูดคุยแลกเปลี่ยนร่วมกันของกลุ่มผู้อาวุโส พ่อบ้าน และเยาวชน

ดังนั้น ถึงแม้ว่าจะเป็นเครือข่ายของเยาวชน แต่การจัดตั้งและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของเครือข่ายนั้น แท้ที่จริงก็ได้แยกสว่นออกจากกลุ่มอื่น ๆ ในชุมชนอย่างสิ้นเชิง ในทางตรงกันข้ามเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางนั้นเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายการเคลื่อนไหวทางสังคมทั้งในระดับลุ่มน้ำ ระดับภูมิภาค และในระดับประเทศ มีการประสานงาน ร่วมมือ และหนุนช่วยกันตลอดเวลา ขณะที่การดำเนินกิจกรรมของเยาวชนก็มีกลุ่มผู้ใหญ่ทำหน้าที่เป็นครู ถ่ายทอดความรู้ และเป็นทีปรึกษาให้คำแนะนำและดูแลอย่างใกล้ชิดมาโดยตลอด

ภาพลักษณ์ ภาพลบ

การจัดตั้งเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำแม่วางเกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยที่พญ โอโดเซา มีบทบาทเป็นแกนนำเยาวชนของ คกน. และพยายามกลับมาผลักดันการจัดตั้งเครือข่ายเยาวชนในลุ่มน้ำแม่วาง แต่การรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมระดับลุ่มน้ำก็ไม่ได้มีความต่อเนื่องและเด่นชัดในลักษณะที่เป็นกลุ่มกิจกรรมของเยาวชนโดยเฉพาะ เป็นแต่เพียงการที่กลุ่มเยาวชนได้มีบทบาทเป็นแรงงานช่วยจัดกิจกรรมด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่ายชาวบ้านเป็นระยะ ๆ เช่น กิจกรรมการบวชป่า การอนุรักษ์พันธุ์ปลา การทำแนวกันไฟ ฯลฯ

ในปี พ.ศ.๒๕๓๗ คกน. มีการแลกเปลี่ยนกันว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาแกนนำชาวบ้านออกไปเคลื่อนไหวผลักดันนโยบายร่วมกับเครือข่ายพันธมิตรภายนอกอย่างเข้มข้น แต่กลับไม่มีเวลากลับมาสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชนตนเองเท่าที่ควร จนทำให้ “แกนนำหลุดจากฐาน” หรือ “ฐานไม่มั่นคง” ถึงแม้ว่าจะมีแกนนำชาวบ้านหลายคน เช่น พะดีจอนิ โอโดเซา, จอเกอะ แนนอเตะ, แควา ไศลทองเฟริศ, พญ โอโดเซา, ปินี มุลแก้ว ฯลฯ ที่ได้รับการยอมรับจากสังคมภายนอกว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้าน หรือเป็นผู้อนุรักษ์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นไว้ได้เป็นอย่างดี รวมทั้งได้รับการยอมรับให้มีบทบาทเป็นแกนนำขององค์กรเครือข่ายต่าง ๆ เช่น เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ สมัชชาคนจน สภาที่ปรึกษา

เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฯลฯ แต่ก็พบว่าชาวบ้านจำนวนมากในชุมชนมิได้มีความเข้าใจต่อสถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ ในระดับเดียวกัน

ความกังวลใจของกลุ่มผู้อาวุโสในกลุ่มน้ำวางตอนบน มิได้มีเพียงแค่การรับมือกับปัญหาเฉพาะหน้าอันเนื่องมาจากนโยบายการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ของรัฐเท่านั้น หากยังคำนึงถึงการรับมือกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ซึ่งทำให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ “หลงทิศหลงทาง” ขาดความรักความผูกพันกับชุมชนอันเป็นถิ่นฐานบ้านเกิด ขาดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง ดังปรากฏว่าเยาวชนคนรุ่นใหม่มีแนวโน้มที่จะออกไปทำงานต่างถิ่น และหลงใหลต่อวัฒนธรรมบริโภคนิยมมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้น กลุ่มแกนนำชาวบ้านจึงมีแนวคิดที่จะกลับมา “สร้างฐาน” ให้มั่นคงมากขึ้น และแนวทางหนึ่งคือการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนในชุมชน เพื่อให้เกิดความตระหนักในคุณค่าภูมิปัญญาของตนเอง และสร้างความมั่นใจจากภายในตนเองให้มากขึ้น

“เดี๋ยวนี้นี้ทีวี ซีดี ม้วนหู ม้วนตา แต่ไม่ได้ให้คิดลึกๆ ดูแล้วได้แต่หัวเราะ ไม่ได้คิดอะไรหรือลูกหลานไปโรงเรียน ไปทำงานในเมือง พอถึงวันเลี้ยงผีทางโรงงาน บริษัทไม่อนุญาตให้กลับบ้าน อย่างเมื่อก่อนไปไหนมาไหนต้องเดิน แต่สนุก คนเฒ่าคนแก่ไปร่วมงานศพก็ต้องเดินไปด้วยกัน ร้องเพลงทาด้วยกัน แต่เดี๋ยวนี้นี้การพัฒนามันไปเร็ว แต่ว่าพัฒนาสังคมตรงนี้ไม่ได้ ต่อไปหลายๆ สิ่งคงตายไปพร้อมกับคนเฒ่าคนแก่” พระดีก็บื้อบ้านทุ่งหลวง

“ที่เปลี่ยนไปก็เพราะส่วนหนึ่งเกิดจากตั้งแต่โรงเรียนเข้ามาหนุ่มสาวก็หายไปกับโรงเรียนบ้างก็เพราะถนน รถรา ทีวีโทรทัศน์ ข้างนอกมันเข้ามาเยอะเกินไป หนุ่มสาวก็เลยไปเมาข้างนอกด้วย อย่างบพทากล่าวไว้ว่า แกลีสหมีโตะกอลาแร่เง๊ะ ก่อเก่อมโซโหม่มเต๋อเก แปลว่า ถนนใหญ่ฝรั่งเอาเงินมาโปรย อย่าหวังว่าแผ่นดินนี้จะมีความสุข ตั้งแต่มีทางหลวงขึ้นมา หนี้สินก็ตามมา ยาฆ่าหญ้าก็ตามมาอีก การเขาว่าหากินแ่วกันตามบ้านโน้นบ้านนี้หมู่บ้านโน้นหมู่บ้านนี้ไม่มี เป็นหนี้เป็นสินก็ไม่มีเวลาไปหาหรือช่วยเหลือกันแล้ว” พระดีแก้ว จิเก ผู้เฒ่าบ้านทุ่งหลวงบอกเล่าย้อนให้เห็นบรรยากาศเก่าก่อน กับวันที่อะไรๆ ก็เปลี่ยนแปลงไป

ในส่วน of เยาวชน คคน. ก็ได้มีการแลกเปลี่ยนกันบ่อยขึ้นในประเด็นที่ว่า คคน. คืออะไร ผู้ที่มาเข้าร่วมกับ คคน. ต้องการอะไร เป้าหมายที่แท้จริงของการต่อสู้คืออะไร เนื่องจากเยาวชนจำนวนหนึ่งที่เคยร่วมกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองกับกลุ่มผู้ใหญ่ เริ่มเกิดความไม่แน่ใจต่อทิศทางการเคลื่อนไหวดังกล่าว เมื่อพบว่า การเข้าร่วมชุมนุมเต็มชบวนทั้งที่ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ และที่กรุงเทพมหานคร ทำให้ถูกมองอย่างเหมารวมว่าพวกเขา “เป็นพวกถ่วงความเจริญ พวกสร้างปัญหาให้คนเมือง” (เจริญ มั่นสุขเจริญวงศ์ เยาวชนบ้านห้วยอีค่าง)

แม้ว่าจะผ่านการต่อสู้เคลื่อนไหวมานานหลายปี แต่กลุ่มชาติพันธุ์ยังคงถูกมองในภาพลบ ภาพ “ชาวเขาทำลายป่า” ก็ยังไม่ลบเลือนไปจากความคิดของคนจำนวนมากในสังคม

“เราไปร่วมชุมนุมแล้วถูกมองว่าเป็นพวกถ่วงความเจริญ พวกสร้างปัญหาให้คนเมือง เราจึงคิดว่าน่าจะทำให้เขารู้ว่าเราไม่ได้เป็นแบบนั้น ปกาเกอญอเรามีวัฒนธรรมอีกด้านหนึ่งที่ดีงาม” จิริญ แกนนำเยาวชนเครือข่ายลุ่มน้ำวางดอนบน เล่าถึงจุดเริ่มต้นที่ทำให้เครือข่ายเยาวชนฯ หันมาฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม

“เราเดินขบวนเมื่อก่อนเป็นการต่อสู้เพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า พอเดินไปๆ เริ่มค้นหาหัวใจตัวเก่าว่าออกมาทำไม เมื่อเดินไปๆ เจอคำถามมากมายจากนักวิชาการ นักศึกษา พี่เลี้ยง และต้องอธิบายคนอื่น เมื่อเราพบว่าเราไม่มีพื้นที่ทางจิตใจ เราต้องกลับมาค้นหารากเหง้าของตนเองบางอย่าง ว่าอะไรเราขาดหายไป อย่างเรียนรำดาบเราต้องมาเรียนรู้ว่ามันคืออะไร สามารถใช้ได้ เอาไปเป็นสื่อรณรงค์ได้ด้วย จิตใจก็ชัดเจนขึ้น เริ่มเข้าใจคำสอนของผู้เฒ่าผู้แก่ลึกซึ้งขึ้นด้วย” พฤ โอโตเซา บอกเล่าถึงเหตุผลที่ต้องกลับมาสร้างความเข้มแข็งในชุมชน

ในระดับชุมชน แกนนำเยาวชนก็เห็นว่าเยาวชนจำนวนมากเกิดความสับสนในแนวทางการดำเนินชีวิตระหว่างวัฒนธรรมสองกระแส ด้านหนึ่งวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของตนเองมากขึ้น จากการที่ได้เข้าเรียนในระบบการศึกษาสมัยใหม่ การเข้าไปเรียนหรือทำงานอยู่ในเมือง หรือแม้แต่การเข้าร่วมกิจกรรมกับ คน. ที่ทำให้ได้สัมผัสวัฒนธรรมแบบในเมืองมากขึ้น ขณะที่อีกด้านหนึ่ง คือวัฒนธรรมดั้งเดิมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยมีพ่อแม่และญาติพี่น้องที่ยังคงใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนปกาเกอญออันเป็นถิ่นฐานบ้านเกิด

“เราต้องเรียนรู้ทั้งสองด้าน ทั้งภายนอกและภายใน ทั้งวัฒนธรรมที่เราเติบโตมา และสิ่งใหม่คือตัวหนังสือหรือว่าการได้เข้าโรงเรียน ผมคิดได้จากการที่ไปเรียนในโรงเรียน ผมออกไปแค่ ๓ ปีแต่สัมผัสสิ่งที่ผมเติบโตขึ้นมาได้มาก” (พิเชษฐ์ ศรีเอื้องดอย เยาวชนบ้านห้วยอีค่าง อายุ ๒๒ ปี)

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ กลุ่มเยาวชนมีแนวคิดในการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนขึ้นมาโดยเฉพาะ เป็นลักษณะที่เยาวชนเข้าไปซักถามผู้เฒ่าผู้แก่เรื่องนิทาน บทบาทเป็นกลุ่มๆ ในหลายๆ หมู่บ้าน นอกจากนั้น กลุ่มเยาวชนยังมีโอกาสได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับโครงการเยาวชนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา ซึ่งเป็นโครงการที่ดำเนินงานขององค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้เยาวชนมีความกระตือรือร้นในการสืบค้นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษของตนเองมากขึ้น

“ได้เห็น ได้เรียนรู้จากที่อื่น ๆ แล้วได้ข้อสรุปว่า ที่นี่ ที่ของเราคือทางรอด สังคมข้างนอกขาดสิ่งยึดเหนี่ยว ต่างคนต่างอยู่ มีความสุขแต่ไม่มีความยั่งยืน ไม่รู้จะไปถึงไหน แต่ปกากะญอมีสิ่งยึดเหนี่ยว พ่อแม่ได้เห็นหน้าลูกมีความสุข บ้านเรามีคนเฒ่าคนแก่ที่มีความรู้เรื่องนั้นเรื่องนี้ เมื่อได้ถ่ายทอดให้เยาวชนก็มีความสุข มีความหวัง เมื่อยังเห็นว่าการที่ถ่ายทอดเข้าไปอยู่ในหลักสูตรของโรงเรียน คนเฒ่าคนแก่ก็มีความกระตือรือร้นมีใจอยากทำมากขึ้น” นี่เป็นส่วนหนึ่งของความคิดเห็นจากเยาวชนบ้านทุ่งหลวงอย่าง นิพล ศรีเอื้องดอย ที่บอกว่าการกลับมาเรียนรู้วัฒนธรรมภูมิปัญญาของชุมชนปกากะญอนั้นคือสิ่งที่มีความหมายต่อทั้งเยาวชนและคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านด้วย

ศิลปะเพื่อชีวิต

เครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางตอนบนเลือกใช้ศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของปกากะญอ 4 ด้าน ได้แก่ การรำดาบ การอ้อทาและการโด้ทา การเล่นเตหน้า และเขียนตัวอักษรปกากะญอ (ลิวา) เป็นสื่อกลางที่ทำให้เยาวชนได้เรียนรู้และทำความเข้าใจความหมายที่แท้จริงของความเป็นปกากะญอ โดยเห็นว่าศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้สามารถสื่อถึงภูมิปัญญา คุณค่า และความหมายของความเป็นปกากะญอได้อย่างชัดเจน

กิจกรรมเรียนรู้และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมนั้นมิได้มีความหมายเพียงแค่การอนุรักษ์วิถีดั้งเดิมให้สืบทอดต่อไป เสมือนกับการอนุรักษ์สิ่งของ หรือโบราณวัตถุที่หนึ่ง หรือเป็นอนุรักษ์วัฒนธรรมตามกระแสการส่งเสริมการท่องเที่ยว แท้ที่จริงการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมเหล่านั้นเป็นกระบวนการต่อรองเพื่อ “สร้างความภาคภูมิใจในตนเอง” ซึ่งเป็นทั้งการต่อรองทางอัตลักษณ์และการสร้างอำนาจในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง ในบริบทที่ชุมชนปกากะญอถูกกีดกันสิทธิจากการเข้าถึงทรัพยากร ขณะที่วัฒนธรรมปกากะญอกำลังถูกกลืนกลายให้เข้ากับวัฒนธรรมไทย

“มันเริ่มจากการคุยกันว่าเรารักษาป่าอย่างไร เราแบ่งเขตพื้นที่กันอย่างไร มันพัวพันกับปัญหาที่บอกว่าชาวเขาทำลายป่า เราต้องการรู้สึกว่าทกรรมตรงนี้ เราได้มีโอกาสมานั่งคิด มาฟังคนแก่คุยกัน เราต้องมีความภูมิใจที่เป็นปกากะญอ ไม่อาย รู้ว่าเราไม่ผิด เราไม่ได้เป็นคนทำลายป่า ไม่ได้เป็นคนไม่ดีที่พูดภาษาไทยไม่ชัด ให้เข้าใจตนเอง ทุกอย่างของปกากะญอที่เป็นวิถีของตนเอง และให้คนเข้านอกเข้าใจและยอมรับเรา เมื่อก่อนผมรู้สึกเหนื่อย แต่พอเรากลับมาเป็นตัวเองได้ปั๊บ มันไม่ต้องเหนื่อย ไม่ต้องไปแคร์ ไม่ต้องไปตาม” พต โอโตเซา

“เราเลือกใช้การสืบทอดศิลปวัฒนธรรม (เช่น รำดาบ และการเล่นเตหน้า³) และการเรียนตัวเขียนปกากะญอ เพื่อยืนยันความเป็นปกากะญอ และวิถีปกากะญอ ถ้าปกากะญอไม่รู้ศิลปวัฒนธรรมพวกนี้ก็ไม่ใช่ปกากะญอ ถ้าคนอื่นมาทำก็ไม่ใช่ปกากะญอเหมือนกัน” ศิวกร โอโตเซา หนึ่งในแกนนำเยาวชนเครือข่ายลุ่มน้ำวางดอนบนหมู่บ้านปัจจุบันบอกถึงที่มาของแนวคิดการสืบทอดทางวัฒนธรรม

๑. การรำดาบ

ศิลปะการรำดาบของชาวปกากะญอมีได้เป็นเพียงเป็นศิลปะการต่อสู้ ป้องกันตัว หรือการแสดงให้บุคคลภายนอกได้มองเห็นถึงความสวยงามของการรำดาบ แต่การฝึกฝนการรำดาบเป็นการฝึกฝน จิตใจให้มีสมาธิ มีความเข้มแข็ง มีวินัย และมีความเคารพผู้อาวุโส

“การเรียนแบบนี้จะทำให้เยาวชนมีวินัยสูงขึ้น ป้องกันศีลธรรมได้ ไม่ใช่ได้ทั้งหมด แต่จะมีส่วนระดับหนึ่ง เพราะต้องมีวินัย มีคาถา มีการเจิม และต้องปฏิเสธอะไรบางอย่าง โดยเฉพาะครูสอนจะมีพิธีกรรม ถ้าเด็กรู้จักวินัยตรงนี้ วินัยอย่างอื่นจะตามมา การพัฒนาคนต้องพัฒนาทั้งหมด บางอย่างก็ไปพัฒนาที่กึ่ง บางอย่างก็ไปพัฒนาที่หู ที่ตา ต้องพัฒนาให้ครบ ไม่ใช่เอาแค่ส่วนใดส่วนหนึ่ง หรือแยกส่วนไป” พะตีจอนิ โอโตเซา เน้นย้ำถึงเรื่องการเรียนรำดาบนั้นมีการสอนด้านจิตใจ ความมีวินัยที่ซ่อนอยู่ในกระบวนการด้วย

สำหรับกลุ่มเยาวชน ศิลปะการรำดาบมีความลึกซึ้ง และมีความศักดิ์สิทธิ์ เพราะเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมต่าง ๆ มากมาย เช่น การไหว้ครู การรักษาศีลอย่างเคร่งครัด การท่องคาถาอาคม และการสักคาถาดามร่างกาย เยาวชนพบว่าผู้อาวุโสที่มีอายุประมาณ ๗๕ - ๘๐ ปี ผ่านการเรียนรำดาบมาแล้วเกือบทุกคน และสังเกตได้ว่าผู้เฒ่าเหล่านั้นมีจิตใจมั่นคง มีความสุขุม และดูมีพลัง ด้วยภาพลักษณ์และทัศนะเหล่านี้ทำให้เยาวชนจำนวนมากมีความศรัทธา และสนใจที่จะศึกษาศิลปะการรำดาบ

³ เตหน้าคือเครื่องดนตรีพื้นบ้านปกากะญอ ใช้ตีต

การเรียนรำดาบ ไม่ได้รับ
ความสนใจจากเยาวชนผู้ชาย
เท่านั้น แต่เยาวชนผู้หญิง
(จำนวน ๔ คน) ก็ได้รับความ
สนใจมาเรียนรู้เรื่องการรำดาบ
เช่นกัน กลุ่มเยาวชน (แยกกลุ่ม
ชาย กับหญิง) จะต้องเข้าไปใช้
ชีวิตอยู่ร่วมกันในป่าเป็นเวลา ๗

วัน ๗ คืน การเรียนรำดาบจึงต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจทั้งโดยตัวเยาวชนผู้เรียนเอง และ
ผู้ปกครองซึ่งจะต้องมีหน้าที่ช่วยเตรียมข้าวสาร อาหาร และของใช้ต่าง ๆ รวมถึงเงินที่จะต้อง
สมทบเป็นค่าเรียนหรือค่าครู นอกจากนั้นแล้ว ผู้ที่สมัครเรียนจะต้องมีผู้อาวุโสในชุมชนทำหน้าที่
รับรองและเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ในป่าร่วมกับเยาวชน โดยทำหน้าที่เป็นที่เล็งดูแลความเรียบร้อย
ต่าง ๆ รวมถึงการสอนแนวทางการดำเนินชีวิตของปกากะญอในด้านอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น กรณี
บ้านหนองเต่า ผู้อาวุโสที่ทำหน้าที่ดังกล่าวคือพะต๋อจอนิ โอโตเซา บ้านห้วยอีค่าง คือ พะต๋อสมคล
รักยิ่งประเสริฐ ซึ่งผู้อาวุโสทั้งสองเป็นแกนนำสำคัญของ คคน.และเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำวาง

ถึงแม้ว่าการรำดาบจะเป็นศิลปะการต่อสู้ แต่เยาวชนก็ได้เรียนรู้จากผู้อาวุโสว่าการต่อสู้
นั้นไม่จำเป็นต้องใช้ความรุนแรง หรือความแข็งแกร่งเสมอไป แต่สามารถใช้การสื่อสารแบบอื่นที่
ทำให้คนคล้อยตามได้ ดังเช่น นาบือหล่า ซึ่งเป็นชื่อของดาบชนิดหนึ่งที่มีลักษณะอ่อนเหมือนใบ
ข้าว สามารถโค้งงอ จนกระทั่งตัดเป็นวงกลมได้ แต่ก็มีความคมที่สามารถตัดสิ่งใด ๆ ให้ขาดได้
เยาวชนที่เรียนรำดาบจะได้รับคำสอนที่สอดแทรกคติต่าง ๆ เช่น น้อยอยู่เสมอ ซึ่งทำให้ผู้เรียนจบ
หลักสูตรรู้สึกว่าคุณค่าตนเองมีจิตใจที่มีความเข้มแข็งมากขึ้น มีความสุขุม รอบคอบ และมีสติ และการ
ได้เรียนรู้ศิลปะของปกากะญออย่างลึกซึ้งซึ่งก็ทำให้มีความมั่นใจและภาคภูมิใจในความเป็นปกากะ
ญอมากขึ้นด้วยเช่นกัน

หลังจากสำเร็จวิชารำดาบ เยาวชนหลายคนได้นำวิชารำดาบมาใช้แสดงในกิจกรรมของ
กลุ่มเยาวชน เช่น งานประชุมใหญ่ และงานปีใหม่ ฯลฯ รวมทั้งการร่วมแสดงในงานกิจกรรมต่าง
ๆ ของ คคน. ด้วย ได้สร้างความภาคภูมิใจแก่ผู้ที่แสดง และยังทำให้ผู้ชมซึ่งมีทั้งชาวปกากะ
ญอและกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ได้สัมผัสกับความภาคภูมิใจในความเป็นปกากะญอในมิติอื่น ๆ ที่
นอกเหนือไปจากการเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อต่อสู้กับนโยบายการอนุรักษ์เพียงด้านเดียว

“แต่ก่อนนี้ผมจะเจียบแบบกัมหน้าทำแต่งงานของตัวเอง แล้วพอผมไปเข้าค่ายแล้ว ผมต้อง ไปคุยกับเพื่อนมากขึ้น แลกเปลี่ยนเรื่องวัฒนธรรมของแต่ละลุ่มน้ำ ของแต่ละคน ได้เอาความรู้ที่ได้มาแลกเปลี่ยนกัน สิ่งที่ได้ไปเข้าค่ายก็คือทำให้กล้าพูดกล้าคุยกับคนอื่น ๆ ทำให้เราได้รับความรู้มากขึ้นจากตรงนี้ และก็ทำให้ผมอยากรู้เรื่องอื่นๆ ต่อไปอีก ได้เดินทางไกลหรือว่าได้ไปศึกษาพวกสมุนไพรรหรือว่าต้นไม้ อยากรู้อีกว่ามีต้นไม้กี่ชนิดหรือว่าให้ทุกคนที่มาได้แลกเปลี่ยนสิ่งใหม่ๆ ที่มีหรือว่าที่บรรพบุรุษมี”
พิเชษฐ์ ศรีเอื้องดอย เยาวชนบ้านห้วยอีค่าง

“คนที่ไปเรียนรู้ จะได้เรื่อง
ของจิตใจ เรื่องคาถา สองเรื่องการ
ออกกำลังกายก็ดีหรือว่าพื้นเรื่อง
วัฒนธรรมอย่างหนึ่งก็ดี และก็เรื่อง
จิตใจนี้สำคัญ คือว่าทำให้ตนเองมี
จิตใจที่นิ่งขึ้น จะทำอะไรนี่
ระมัดระวังตัวมากขึ้น จิตใจนี้สงบขึ้น
เหมือน คนที่บวชพระ จิตใจจะสงบ”
นันทวัฒน์ เยาวชนบ้านทุ่งหลวง อายุ ๒๖ ปี

๒. การอ้อทาและการโตทา

การ “อ้อทา” เป็นการขับร้องเพลงพื้นบ้านปกากะญอ เป็นรูปแบบหนึ่งของการถ่ายทอดปรัชญาการดำเนินชีวิตของปกากะญอจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ชาวปกากะญอ อ้อทาในงานพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น มัดมือปีใหม่ พิธีแต่งงาน และพิธีศพ และในช่วงเวลาของการพักผ่อนยามว่างจากภารกิจการทำงาน ซึ่งเนื้อหาของทาจะแตกต่างกันไปตามวาระและโอกาสในการขับร้อง ส่วนการโตทา เป็นการพูดหรือท่องบทกวีที่ไม่ได้มีการขับร้องเป็นทำนองเหมือนการ “อ้อทา”

ในหนังสือเพลง ดนตรี ชีวิตชาวดอย กรรณิการ์ พรหมเสาร์ (๒๕๔๑) เขียนไว้ว่า “ชาวปกากะญอนั้นมีความนิยมและความสามารถในการร้องเพลง เพราะเพลงมีบทบาทสำคัญในการดำรงชีวิตมากนับแต่เกิด... ทั้งยังมีเพลงคำสอนที่ผู้ใหญ่ร้องสั่งสอนลูกหลานให้ประพฤติตนในทางที่ถูกต้อง ให้ลูกหลานภาคภูมิใจในเผ่าพันธุ์ของตนซึ่งมีประวัติศาสตร์อันยาวนาน มีประเพณี วัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ของตนเองสืบทอดกันมา”

เยาวชนลุ่มน้ำวางเรียนรู้อ้อทาจากผู้อาวุโสว่าบททาและการอ้อทานั้นมีคุณค่าความสำคัญหลายด้าน ได้แก่

๑. เป็นบันทึกภูมิปัญญา ประวัติศาสตร์ และคำพยากรณ์เหตุการณ์ในอนาคต

๒. มีการสรรแบ่งบทบาทหน้าที่ให้กลุ่มคนต่าง ๆ ได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้และสืบทอด กล่าวคือ บางงาน เช่น งานศพจะให้คนหนุ่มสาวอือทา ส่วนในงานแต่งงาน พ่อบ้านแม่บ้านจะเป็นผู้อือทา
๓. มีคติสอนใจซึ่งช่วยชี้แนวทางที่ถูกต้องดีงาม เป็นการวางบรรทัดฐานหรือแนวทางปฏิบัติให้แก่สังคม ซึ่งมีทั้งเรื่องราวเกี่ยวกับความรัก ความสุข ความทุกข์ การต่อสู้ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ทำมาหากิน การเก็บเมล็ด การเก็บเชื้อพันธุ์ และการใช้ชีวิตอย่างยั่งยืน
๔. เป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของพิธีกรรม และกลุ่มคนต่าง ๆ ทั้งในชุมชน และระหว่างชุมชน

บทบาทแบ่งออกได้เป็น ๑๑ ประเภท ได้แก่

๑. ทาปอเลอะเปลอ	กลอนนิทาน
๒. ทาด่าจา	กลอนศพ
๓. ทาต่อเส้ล่า	กลอนศพขึ้นต้นไม้
๔. ทาหน่อโพเจ้าะโพ	กลอนหนุ่มสาว
๕. ทามือโพเพาะโพ(ทาชะลอ)	กลอนสนุกแต่ให้ข้อคิด
๖. ทาชะปว่า	กลอนผู้เฒ่าผู้แก่
๗. ทากี้จี้	กลอนมัดมือ
๘. ทาเอาะมุ	กลอนแต่งงาน
๙. ทาบุไซ	กลอนงานบุญเข้าวัด
๑๐. ทาลอสี	กลอนโต้ตอบบทต่อบทใช้ได้ในทุกโอกาส
๑๑. ทาไซดี	กลอนกลับหัว

ทำนองการอื้อทามีอยู่ด้วยกัน ๑๒ ทำนอง

๑. ทาโย ใช้ขับร้องในงานศพ
๒. ทาม่อแลพอ ใช้ขับร้องในพิธีงานศพเป็นการโต้ตอบระหว่างชาย-หญิง
๓. ทาพะแล เป็นเสียงที่ใช้ขับร้องเพลงกลางเชื่อมระหว่างทาม่อแลพอกับโฮม่อ
๔. ทาโฮม่อ เป็นเสียงที่ใช้ขับร้องทั่วไป ทั้งงานศพ งานมหรสพ
๕. ทาหมื่อเฒ่า ใช้ขับร้องในพิธีงานศพในตอนเช้าตรู่เมื่อมีเสียงไก่ขันครั้งแรก
๖. ทาเกล เป็นเสียงที่ใช้ขับร้องโต้ตอบบทต่อบทระหว่างสองฝ่าย
๗. ทาดาลี เป็นเสียงที่ใช้ขับร้องในวันแต่งงาน
๘. ทาพาวา เป็นเสียงที่ใช้ขับร้องในงานแต่งงาน ประเพณีมัดมือ
๙. ทาบุโซ เป็นเสียงที่ใช้ขับร้องในงานทำบุญเจตีย์ หรือเข้าวัดในวันพระ
๑๐. ทาอีเยอ เป็นเสียงที่ใช้ขับร้องในงานศพแต่สำหรับเชื่อมประสานทามวดต่อทามวด
๑๑. ทาเหม่อแซ้ เป็นเสียงที่ใช้ขับร้องปิดท้ายกลุ่มทาดักกลุ่ม
๑๒. ทาลูล้อ เป็นเสียงที่ได้ตอบกันบทต่อบท

คนที่สามารถอื้อทาดได้ในชุมชนลุ่มน้ำวางตอนบนโดยส่วนใหญ่จะมีอายุ ๔๐ ปีขึ้นไป ส่วนเยาวชนคนหนุ่มสาวที่อื้อทาดได้มีเพียงไม่กี่คนเท่านั้น ในชุมชนปกากญอที่อื่น ๆ ก็มีภาวะคล้าย ๆ กัน เนื่องจากคนหนุ่มสาวหันไปรับสื่อที่ให้ความบันเทิงในรูปแบบอื่น ๆ มากขึ้น เช่น ทีวี เพลงและดนตรีตามสมัยนิยม นี่เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางให้ความสำคัญกับการสืบทอดอื้อทา ก่อนที่จะไม่มีใครสามารถร้องได้อีกต่อไป

เครือข่ายเยาวชนฯ เห็นว่ากระบวนการเรียนรู้การอื้อทาจะสามารถเป็นสื่อที่ทำให้เยาวชนได้มีโอกาสพูดคุยใกล้ชิดกับผู้อาวุโสในชุมชนมากขึ้น มีการศึกษาและฟื้นฟูคุณค่าของการดำเนินชีวิตแบบชาวปกากญอที่มีการกล่าวถึงในบท ท ท า บ ท ต่ า ง ๆ นอกจากนี้กิจกรรมการอื้อทา ยัง ทำให้ ผู้ ค น มี ความสัมพันธ์กันมากขึ้นจากการการอื้อทาหรือการโตทาร่วมกัน ซึ่งโดยปกติแล้วจะไม่นิยมขับร้องเพียงลำพัง

กล่าวได้ว่าการเรียนอื้อทาช่วยลดช่องว่างระหว่างคนต่างวัยภายในชุมชนได้เป็นอย่างดี เพราะทำให้เยาวชนมีความใกล้ชิดกับผู้อาวุโสในชุมชนมากขึ้น เนื่องจากสามารถเข้าใจบททาทที่ผู้อาวุโสเหล่านั้นขับร้อง และสามารถร่วมอื้อทากับผู้อาวุโสได้ นอกจากนี้ เยาวชนที่สนใจ

การอ้อทายังพยายามที่จะค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเองจากการหมั่นสอบถามพูดคุยกับผู้อาวุโสเกี่ยวกับเนื้อหาและวิธีการอ้อทา

“เหมือนกับว่าตอนที่อ้อทาไม่ค่อยเป็น จะคิดอะไรน้อยหน่อย ก็มีความรู้ก็น้อยหน่อย จะไม่ค่อยมีส่วนร่วม ตอนที่ร้องอ้อทาเป็นแล้วจะมีส่วนร่วมกับชาวบ้านกับผู้เฒ่าผู้แก่ เวลาผู้เฒ่าผู้แก่มีพิธีต่างๆ ก็เข้าร่วม ก่อนหน้านั้นมีแต่เล่นฟุตบอลเล่นวอลเลย์บอล อย่างอื่นไม่ค่อยสนใจ แต่ว่าหลังๆ ที่อ้อทาเป็นแล้วเวลาผู้เฒ่าผู้แก่อ้อทาเวลามัดมือก็อยากจะไปร่วมกับเขาด้วย” อาทิดย์ เยาวชนบ้านหนองมณฑา

“อยากรู้อยากเป็น ก็ไปหัดร้องกับมือเก่าในหมู่บ้านคะ ไปหัดกับพวกเพื่อน เวลาไปฝึกร้องไม่ได้ไปเรียนนะคะ ไปเที่ยวข้าวไปถอนหญ้าในไร่ก็ถามเขา เขาก็บอก ก็จำเอา”(ดวงเดือน จันทร์พอดู เยาวชนบ้านห้วยอีค่าง)

การสอนอ้อทาจจะไม่สอนภายในหมู่บ้าน แต่จะสอนกันในป่า ทุ่งนา สวนผลไม้ หรือเขตหัวไร่ปลายนา และมีโอกาสให้ฝึกฝนเพิ่มเติมในช่วงที่มีงานประเพณีในชุมชน เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานมัดมือ ฯลฯ หรือช่วงที่ออกไปทำการเกษตรตามไร่นา นอกจากนั้น ในปัจจุบันยังมีการฝึกหัดขับร้องในโรงเรียนหรือวัด หรือมีการอัดเสียงเพื่อนำไปเปิดฟังเพื่อทบทวนบทร้องและทำนองที่บ้าน

ชาวปกาเกอญอเชื่อว่าบททาสำหรับร้องในงานศพจะนำมาร้องกันเล่นๆ ไม่ได้ เพราะเป็นบทเพลงที่มีความเศร้า ผู้ที่สอนบททาคือผู้เฒ่าผู้แก่จากหลายหมู่บ้าน ซึ่งสอนทั้งคำร้องท่วงทำนอง และมีการอธิบายความหมายของบททาศอนใจที่สอดแทรกอยู่ในบททเหล่านั้นด้วย

ข้อจำกัดของการเรียนอ้อทา คือการที่เยาวชนส่วนใหญ่ไม่สามารถอ่านและเขียนตัวหนังสือปกาเกอญอได้ จึงต้องบันทึกเป็นตัวหนังสือภาษาไทย ซึ่งไม่สามารถเขียนแทนเสียงในภาษาปกาเกอญอได้ทั้งหมด นอกจากนั้น ภาษาในบททายังเป็นภาษาปกาเกอญอแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นข้อจำกัดที่ทำให้เยาวชนไม่สามารถเข้าใจและจดจำได้ดีเท่าที่ควร จนกระทั่งมีเยาวชนหลายคนไม่สนใจที่จะเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง แต่ก็มีเยาวชนอีกจำนวนไม่น้อยที่ใส่ใจเรียนรู้และฝึกฝนอ้อทาอย่างจริงจัง

๓. การเล่นเตหน้า

เตหน้าเป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านปกาเกอญอมี ๖-๘ สาย เล่นโดยวิธีการดีดสายคล้ายพิณ การเล่นเตหน้าเป็นการบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ผ่านทำนองดนตรีและการขับร้องซึ่งสามารถถ่ายทอดเรื่องราวเหล่านั้นสืบต่อมาได้หลายชั่วอายุคน ตัวอย่างเช่น พระติจอนิ โอโดเชา ผู้อาวุโสบ้านหนองเต่า ได้เล่าถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อร้อยกว่าปีก่อนแต่รับรู้กันมาจนถึงปัจจุบันโดย

การบันทึกเป็นเนื้อเพลงที่ขับร้องร่วมกับการเล่นเตหน่า “นางเอ๋ยกิวเขาเหลือแต่เนื้อไม้ เพราะนกเขาจะฉันทันมัน ตันไม้นั้นมีคนเอาสายสะดือไปผูกไว้ หลังจากนั้นมีการสัมปทานป่า สัมปทานไม่สนใจว่าสะดือหรือไม่สะดือ พอตัดตันไม้ไปแล้ว คนนั้นก็ตาย เหลือแต่แฟนไว้คนเดียว”

ปัจจุบันเยาวชนให้ความสนใจการเล่นเตหน่ามากขึ้น เพราะเห็นว่าการเล่นเตหน่าสามารถช่วยบอกเล่าเรื่องราวของชาวปกากะญอให้ผู้อื่นได้รับรู้อย่างกว้างขวาง

มากขึ้น โดยเห็นตัวอย่างจากศิลปินนักร้องชาวปกากะญอหลายคน เช่น ตี๋โพ ได้ตะเวนเล่นดนตรีในหลายๆ หมู่บ้านบนดอย จนกระทั่งสามารถออกเทปโดยมีเตหน่าเป็นเครื่องดนตรีหลัก บทเพลงเหล่านั้นทั้งบอกเล่าวิถีชีวิตและสภาพปัญหาต่าง ๆ ชาวปกากะญอ ในช่วงที่มีการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้รัฐแก้ไขปัญหาคาการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ทับที่ย ศิลปินปกากะญอหลายคนก็อาศัยบทเพลงและเตหน่าของตนเองทำหน้าที่ในการเผยแพร่ข่าวสารต่าง ๆ ทำหน้าที่ในการรณรงค์ให้สังคมมีความเข้าใจชาวปกากะญอมากขึ้น

การเรียนเตหน่าจะใช้วิธีการสอนในหมู่บ้านไม่ได้เป็นลักษณะการจัดค่ายเหมือนการถ่ายทอดศิลปะวัฒนธรรมอื่น ๆ ผู้สอนจะเริ่มจากการสอนร้องเพลงให้ถูกจังหวะทำนองก่อน เมื่อร้องเพลงได้คล่องแล้วจึงสอนให้ตั้งสายเตหน่า เทียบให้ตรงกับเสียงร้องของผู้เล่น เตหน่าแต่ละตัวจะมีสายไม่เท่ากัน ตั้งแต่ ๖ - ๑๒ สาย

นิพล เสียงเอื้องดอยเยาวชนบ้านทุ่งหลวงพยายามหัดเล่นเตหน่ามาตั้งแต่จบชั้น ม.๖ เล่าว่า “เมื่อร้องเพลงได้แล้ว ก็มาเรียนตีเตหน่า ผมร้องและตีเตหน่าไปพร้อมกันไม่ได้ คงต้องฝึกบ่อย ๆ” ส่วนคนนิดา ภูมิปัญญาดีสม เยาวชนบ้านหนองมณฑา เล่นเตหน่าจนสามารถเป็นคนที่ยืนสอนรุ่นน้อง ๆ ให้ร้องเพลงปกากะญอ บทกวีต่าง ๆ ซึ่งในปัจจุบันมีลูกศิษย์อยู่ในชุมชนของตนเองถึง ๑๔ คน

๔. การเรียนตัวอักษรปกากะญอ (ลิวา)

เยาวชนลุ่มน้ำวางมีความเห็นพ้องกันว่าตัวหนังสือปกากะญอเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงความเป็นปกากะญอที่แท้จริง เพราะใช้ในการจดบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ของปกากะญอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทกวี หากบันทึกเป็นภาษาอื่นจะทำให้การอ่านออกเสียงผิดเพี้ยน และทำให้ความหมายของคำที่ต้องการสื่อถูกตีความผิดไปได้

การสอนการอ่านเขียนตัวหนังสือปกากะญอ จะทำกันในลักษณะที่สอนน้องในตอนกลางคืนในแต่ละหมู่บ้าน เช่น บ้านทุ่งหลวง บ้านหนองมณฑา บ้านห้วยอีค่าง บ้านหนองเต่า

ฯลฯ โดยเริ่มสอนให้คัดตัวพยัญชนะ แล้วให้ท่องตัวพยัญชนะทั้ง ๒๕ ตัว สระ ๘ ตัว วรรณยุกต์ ๕ ตัว จากนั้นจึงสอนผสมตัวพยัญชนะกับตัวสระ และวรรณยุกต์

“ผมสนใจอยากเรียนภาษาปกากะญอก็ไปปรึกษาพระต๋องนิ ได้หนังสือมา แล้วก็มาฝึกเรียนด้วยตัวเอง เพราะเป็นภาษาของเราเอง บ่งบอกว่านี่คือปกากะญอ ผมเริ่มสอนน้องๆ ชั้นประถมปีที่ ๕ และ ๖ โดยเริ่มจากคนที่สนใจมีประมาณ ๑๕ คน เรียนกันที่บ้าน อยากให้เขาได้รู้จักภาษาของตนเอง อ่านได้ เขียนได้” ชินต๋นัย จ่อวาลู อายุ ๒๒ ปี เยาวชนบ้านหนองเต่า

ชินต๋นัยอาสาเป็นครูช่วยสอนภาษาปกากะญอให้กับรุ่นน้องๆ โดยมีกลุ่มน้องๆ ที่กลับมาอยู่บ้านในช่วงปิดเทอมรวมกลุ่มกันเรียนภาษาปกากะญอจากผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน นอกจากนี้จะได้เรียนรู้ภูมิปัญญาของปกากะญอแล้ว แกนนำเยาวชนบ้านหนองเต่าหวังที่จะให้กิจกรรมนี้เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ในกลุ่มเยาวชนที่ออกไปเรียน

ข้างนอก กับกลุ่มเยาวชนที่อยู่ในหมู่บ้าน และเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนกับผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนอีกด้วย

สำหรับชาวปกากะญอที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโปแตสแตนท์ จะมีโอกาสได้เรียนรู้และใช้ตัวหนังสือปกากะญอในการอ่านพระคัมภีร์ซึ่งแปลมาจากภาษาอังกฤษ ส่วนชาวปกากะญอคนอื่น ๆ แทบจะไม่ค่อยได้มีโอกาสเขียนอ่านตัวหนังสือปกากะญอในชีวิตประจำวัน แต่การสืบทอดศิลปวัฒนธรรมในด้านอื่น ๆ เช่น การอ้อทา การโตทา การร้องเพลงปกากะญอ และเล่นเตหนา ก็เป็นการสร้างโอกาสให้เยาวชนได้ใช้ตัวอักษรปกากะญอเพิ่มขึ้น เพราะการบันทึกบททาและบทเพลงต่าง ๆ เป็นภาษาปกากะญอนั้นจำเป็นที่จะต้องใช้อักษรปกากะญอจึงจะสามารถอ่านออกเสียงได้ตรงความหมาย ดังนั้น การเรียนศิลปวัฒนธรรมหลาย ๆ ด้านไปพร้อม ๆ กันจึงมีส่วนช่วยสร้างความกระตือรือร้นในการเรียนรู้และสืบทอดวัฒนธรรมต่าง ๆ ได้ดียิ่งขึ้น

“ก็รู้สึกภูมิใจค่ะว่า ที่เขียนได้แบบนี้ ค่ะ มันเป็นภาษาของเรา มีเพื่อน ๆ หลายคนเขาเขียนภาษาปกากะญอ แล้วเราอ่านไม่ออกก็ไม่รู้เรื่องถ้าอ่าน

ออกได้ก็ตีฝึกอ่านไปด้วยก็รู้สึกว่าเขาเก่ง” ดวงเดือน จันทร์พอดู เยาวชนบ้านห้วยอีค่าง ที่เริ่มหัดเขียนตัวหนังสือปกากะญอ

ศิลปวัฒนธรรมเพื่อสร้างอำนาจการต่อรอง

ศิลปวัฒนธรรมทั้ง ๔ ด้านที่เครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางเลือกมาใช้เป็นสื่อในการสืบทอด ภูมิปัญญาและสร้างความภาคภูมิใจในความเป็นปกาเกอะญอนั้น แม้ว่าจะมีความหมายลึกซึ้งอยู่ในตัวเองแต่ก็มิได้หมายความว่าเยาวชนผู้สืบทอดจะเข้าใจความหมายเหล่านั้นในระดับเดียวกัน การเชื่อมโยงคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ กับความหมายของความเป็นปกาเกอะญอ และการปรับใช้คุณค่าเหล่านั้นในการกำหนดวิถีการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและต้องอาศัย การทำความเข้าใจที่ลึกซึ้ง ประกอบกับประสบการณ์ทั้งภายนอกและภายในชุมชน จนกระทั่งตก ผลึกทางความคิดในระดับหนึ่ง ดังที่พะตือจอนิ โอโด้เซา ผู้อาวุโสซึ่งเป็นที่ปรึกษาเครือข่ายฯ กล่าวว่

“บางทีในช่วงเวลาหนึ่งมันจะเข้าใจแค่ตัวกิจกรรม แต่ถ้าเรียนรู้ลึกเข้าไปจะเข้าใจว่าจิต วิญญาณอยู่ส่วนไหน มันไปแปรรูป บุรณาการตรงส่วนไหนพัฒนาการนี้ช่วงเด็ก ๆ อาจจะไม่ทะเล แต่ถ้าว้าลึกเข้าไป เขาจะเห็นเอง จะรู้อเอง ไม่ต้องบอกเขา”

แม้ว่าเยาวชนที่ได้ผ่านการเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมจะไม่สามารถเข้าใจถึงอุดมการณ์อัน ลึกซึ้งของความเป็นปกาเกอะญอที่แฝงอยู่ หรือสามารถเชื่อมโยงการเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม เหล่านี้กับการกำหนดวิถีการดำเนินชีวิตในด้านเศรษฐกิจและสังคมของตนเองได้ในระดับ เดียวกัน แต่เยาวชนส่วนใหญ่เชื่อว่ากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาของเครือข่ายฯ จะทำให้กลุ่ม บุคคลภายนอกได้รับรู้และยอมรับถึงการมีอยู่ของวัฒนธรรมปกาเกอะญอมากขึ้น ซึ่งหมายถึง การทำให้วัฒนธรรมปกาเกอะญอได้มีพื้นที่ทางสังคมเพิ่มมากขึ้นนั่นเอง

ในทำนองเดียวกัน สำหรับความมุ่งหมายของแกนนำชาวบ้านและแกนนำเยาวชนลุ่มน้ำ วางซึ่งริเริ่มและจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อสืบทอดและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมปกาเกอะญอนั้น ไม่ได้เป็นไปตามกระแสนิยมของการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมเพื่อเก็บรักษา “ความเก่าแก่” หรือ “ดั้งเดิม” เอาไว้แสดงต่อบุคคลภายนอก หรือเพื่อสร้างมูลค่าตามนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว ของรัฐ ทว่า ศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ เหล่านั้นได้ถูกใช้เพื่อสื่อที่ทำให้ชาวปกาเกอะญอได้มีโอกาส สื่อสารเรื่องราวของตนเองให้บุคคลภายนอกได้รู้จัก เข้าใจ และยอมรับในคุณค่าของวิถีการ ดำเนินชีวิตของชาวปกาเกอะญอมากขึ้น ทำให้วัฒนธรรมปกาเกอะญอได้ดำรงอยู่ในสังคมอย่าง มีศักดิ์ศรี ท่ามกลางสภาวะที่วัฒนธรรมปกาเกอะญอกำลังถูกครอบงำและกลืนกลายไปกับ วัฒนธรรมไทยและตะวันตกที่เข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีคิดและการดำเนินชีวิตของเยาวชนมากขึ้น เรื่อย ๆ

นอกจากการหวังผลเพื่อให้บุคคลภายนอกได้เข้าใจและยอมรับตัวตนปกาเกอะญอแล้ว กลุ่มแกนนำก็หวังผลที่จะให้เยาวชนหันกลับมาเรียนรู้และให้ความสำคัญกับรากเหง้าของตนเอง ซึ่งหมายถึง “น้ำบ่อหลัง” ที่จะช่วยหล่อเลี้ยงวิถีชีวิตได้ยามที่ “น้ำบ่อหน้า” เกิดแห้งขอดขึ้นมา การเรียนรู้ดังกล่าวจะทำให้เยาวชนปกาเกอะญอเองมีความภาคภูมิใจในตนเอง เกิดความ

สามัคคีภายในชุมชนจากการมีโอกาสดำทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันระหว่างกลุ่มเยาวชนด้วยกันเอง และระหว่างกลุ่มเยาวชนกับผู้อาวุโสภายในชุมชน ซึ่งจะเป็นความเข้มแข็งจากภายในตนเองและภายในชุมชนจนกระทั่งมีพลังอำนาจในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเองได้มากขึ้น ซึ่งในแง่นี้กระบวนการสืบทอดทางวัฒนธรรมในแง่หนึ่งก็คือยุทธวิธีในการสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมของปกากะญอทั้งภายในและภายนอกชุมชน

“อยากให้สื่อมวลชนได้รับรู้บ้าง อยากให้สังคมได้รับรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของปกากะญอ อยากให้คนอื่นเข้ามาช่วยเสริม เช่น สมาชิก อบต. ในหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน” นายคมนิดา ภูมิปัญญาดีสม เยาวชนบ้านหนองมณฑา อายุ ๒๑ ปี

“อยากให้คนระดับใหญ่ ๆ มาเข้าใจ อย่างเจ้าหน้าที่จังหวัด จะได้ว่าปกากะญอมีวิถีชีวิตอย่างไร อยู่กันยังไง” นางสาวดวงเดือน จันทร์พอดู เยาวชนบ้านห้วยอีค่าง อายุ ๒๓ ปี

“ปัจจุบันมันเหมือนมี...ที่เราเรียกว่าเทคโนโลยี หรือว่าทุนนิยมเข้ามา ทำให้คนปกากะญอ สัมผัสวิถีชีวิตของตนเอง มันก็มีอยู่ทั้งสองฝ่ายจะต้องเดินต้องก้าวให้ทันสังคม แต่ก็เหมือนที่พะตือจอนบอกว่าถึงแม้เราจะไปศึกษาเทคโนโลยีพวกนั้นแต่อย่างลึกลับความเป็นปกากะญอ” นายคมนิดา ภูมิปัญญาดีสม เยาวชนบ้านหนองมณฑา อายุ ๒๑ ปี

“เป็นการฟื้นฟูวัฒนธรรมสื่อให้กับเด็ก ๆ รุ่นใหม่ ให้ได้เรียนรู้ให้เห็น เพราะว่าที่ผ่านมามีเด็กส่วนมากเติบโตอยู่ในระบบการศึกษา ไม่ค่อยได้เรียนรู้วิถีชีวิต ถ้าได้เรียนรู้ หลาย ๆ คนคงคิดได้และเห็นคุณค่า” นันทวัฒน์ เยาวชนบ้านทุ่งหลวง อายุ ๒๖ ปี

นอกจากนั้นแล้ว ด้วยเป้าหมายของการเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อต่อสู้กับนโยบายการอนุรักษ์ป่าของรัฐ แกนนำเยาวชนลุ่มน้ำวางหลายคนยังมองว่ากิจกรรมการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้เป็นยุทธวิธีหนึ่งในการโน้มน้าวให้เยาวชนคนรุ่นใหม่มีโอกาสมารวมกลุ่มกันได้ง่ายขึ้น เพราะเป็นกิจกรรมในเชิงบวกซึ่งต่างจากการเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อต่อต้านกับอำนาจของรัฐและนายทุนจากภายนอก เมื่อเยาวชนได้มารวมกลุ่มและเรียนรู้คุณค่าของศิลปวัฒนธรรมปกากะญอโดยผ่านกระบวนการสืบทอดเหล่านี้แล้วก็จะมีความเข้าใจในแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของบรรพบุรุษได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น และทำให้มีความสนใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟู จัดการ และปกป้องทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนได้อย่างยั่งยืนกว่าเดิม

การดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางตอนบนตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๘ เป็นต้นมา มีทั้งช่วงที่กิจกรรมมีความก้าวหน้า มีกิจกรรมหลากหลาย และมีเยาวชนที่ร่วมกิจกรรมจำนวนมาก และช่วงที่มีเยาวชนมาร่วมกิจกรรมน้อย เพราะเยาวชนออกไปเรียนหรือออกไปรับจ้างต่างถิ่น ส่วนเยาวชนในชุมชนต้องช่วยพ่อแม่ทำงานในไร่นาในช่วงฤดูการผลิต อย่างไรก็ตาม เครือข่ายเยาวชนสามารถดำเนินกิจกรรมมาได้อย่างต่อเนื่อง เพราะกิจกรรมส่วนใหญ่ดำเนินการอยู่ที่ชุมชน ไม่มีค่าใช้จ่ายในการเดินทาง และแกนนำเยาวชนได้พยายามเลือกช่วงเวลาการจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและการทำเกษตรของชาวบ้าน กรณีบ้านหนองเต่ามีเยาวชนที่มาร่วมกิจกรรมค่ายเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในแต่ละรุ่น จากรุ่นแรกมี ๓ คน เพิ่มมาในรุ่นที่สองอีก ๕ คน และเพิ่มในรุ่นที่ ๓ อีก ๒ คน รุ่นที่ ๔ เพิ่ม ๓ คน และรุ่นล่าสุดเพิ่มอีก ๑๐ คน รวมทั้งหมู่บ้านหนองเต่าตอนนี้มี ๒๐ คน

เยาวชนในเครือข่ายฯ ประเมินกันว่าการดำเนินกิจกรรมที่ผ่านมาเกิดผลในเชิงบวกหลายประการด้วยกัน ได้แก่ การที่เยาวชนปกากะญอมีความมั่นใจในตัวเองและกล้าที่จะแสดงความเป็นปกากะญอมากขึ้น ซึ่งหมายถึงการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี และเรียนรู้ว่าจะผสมผสานวิถีปกากะญอดั้งเดิมกับแนวทางการดำเนินชีวิตแบบใหม่ที่รับอิทธิพลมาจากภายนอกได้อย่างเหมาะสมได้อย่างไร โดยไม่หลงทิศหลงทางและ “หลงลืมตัวเอง” เยาวชนหลายคนสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เช่น เลิกดื่มเหล้าแล้วหันมาสนใจกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน และมีบทบาทหรือแสดงความคิดเห็นการประชุมของหมู่บ้าน เยาวชนบางคนถึงกับปรับเปลี่ยนเป้าหมายและแนวทางการดำเนินชีวิตเพราะมีความรักและผูกพันชุมชนมากขึ้น แทนที่จะออกไปอยู่ต่างถิ่นก็เลือกที่จะอยู่ในชุมชน ตัวอย่างเช่น เยาวชนหนองเต่าคนหนึ่งลาออกจากการเป็นลูกจ้างโครงการหลวง มาทำงานให้กับชุมชนผลักดันการจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ในหมู่บ้าน หรือ อาทิตย์ วงดำรงไพโร เยาวชนบ้านหนองมนทา อายุ ๒๒ ปี ที่หันมาสนใจการทำงานกับชุมชนมากขึ้น หลังจากที่เข้าค่ายฯกับเครือข่ายฯหลายครั้ง เช่น ค่ายที่บ้านแม่โต อำเภอสะเมิง ค่ายที่อำเภอจอมทอง ค่ายที่บ้านหนองเต่า รวมทั้งการไปร่วมศึกษาดูงานที่จังหวัดเชียงใหม่อีกหลายครั้ง

“ตอนแรกผมคิดอยากจะเรียนต่อให้สูง ๆ ไม่อยากทำงานกับชุมชน แต่ตอนหลังคิดว่า น่าจะเรียนรู้วิถีชีวิตของปกาเกอะญอพร้อม ๆ กับการรู้ถึงวิถีชีวิตภายนอก อยากเป็น เยาวชนที่รู้ทั้งด้านข้างนอกและข้างใน” อาทิตย์ เยาวชนบ้านหนองมณฑา

นางสาวดวงเดือน จันทรพอดู เยาวชนจากบ้านห้วยอีค่าง อายุ ๒๓ ปี ซึ่งร่วมกิจกรรม กับเครือข่ายฯมาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๓ เปิดเผยว่ากิจกรรมการสืบทอดวัฒนธรรมของเครือข่ายฯ โดยเฉพาะการหัดโตทา⁴ หัดเขียนตัวอักษรปกาเกอะญอ ได้ทำให้เธอมีความรู้สึกภาคภูมิใจใน ความเป็นปกาเกอะญอ และรักหมู่บ้านมากขึ้น

“รู้สึกรักเผ่าปกาเกอะญอมากขึ้นว่าเรานี้ก็มีอะไรดีเยอะ ต้องทำให้คนเข้าใจว่าชีวิตเรา เป็นอย่างไร เราไม่ได้ไปขอใครกิน มีศักดิ์ศรี เป็นตัวของตัวเอง”

“คนเผ่าคนแก่เขาฝากอะไรไว้เยอะแยะมีในนิทาน ในบทกวี เขามีเทคนิคของเขา ถ้าผม ไม่ได้เข้ามาอยู่ในกลุ่มเยาวชนนี้ผมอาจจะไม่รู้” นายอำนวยการ นิยมไพโรจน์เวศ เยาวชน บ้านหนองเต่า อายุ ๒๕ ปี

ในระดับชุมชน การฟื้นฟูและสืบทอดศิลปวัฒนธรรมเป็นสื่อที่ช่วยลดช่องว่างระหว่าง กลุ่มผู้อาวุโสกับเยาวชนรุ่นใหม่ในชุมชน โดยที่กลุ่มเยาวชนมีความเข้าใจแนวคิดและวิถีปฏิบัติ ของผู้เฒ่าผู้แก่มากขึ้น ขณะเดียวกัน กลุ่มผู้ใหญ่ก็ให้การยอมรับเยาวชนที่ผ่านหลักสูตรการ เรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมว่ามีความเป็นผู้ใหญ่ ซึ่งหมายถึงมีความสุขรอบคอบ สามารถแยกแยะ ถูกผิด และประพฤติตัวในชุมชนได้อย่างเหมาะสมมากขึ้น เพราะได้ผ่านการฝึกปฏิบัติทั้งทาง กายและการควบคุมจิตใจตนเอง

สำหรับเยาวชนที่ผ่านกิจกรรมการสืบทอดทางวัฒนธรรมมาแล้ว มักจะได้รับเลือกให้ทำ หน้าที่เป็นตัวแทนของชุมชนในการร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายทางสังคมภายนอก ซึ่งเป็นการ รับภาระ หรือรับช่วงต่อจากกลุ่มผู้ใหญ่ที่เป็นแกนนำเดิม ซึ่งเยาวชนก็สามารถทำหน้าที่นั้นได้ เป็นอย่างดีเพราะมีความมั่นใจในตนเองมากขึ้นจากการที่ตระหนักว่าตนได้รับการยอมรับจาก สมาชิกในชุมชน

เครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางตอนบน นอกจากจะประสานงานระหว่างเยาวชนในกลุ่มบ้าน ต่าง ๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำเดียวกันแล้ว ยังประสานความสัมพันธ์กับเครือข่ายเยาวชนอื่น ๆ ใน ภาคเหนือ เช่น เครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำขาน เครือข่ายเยาวชนอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัด เชียงราย ฯลฯ โดยอาศัยเวทีการประชุมของ คคน. ซึ่งมีการจัดประชุมเกือบทุกเดือน นอกจากนั้น ยังมีกิจกรรมรดน้ำดำหัวผู้อาวุโส คคน. เป็นประจำทุกปี เวทีเหล่านี้เป็นพื้นที่ที่เปิด

⁴ การท่องบทกลอนพื้นบ้านของปกาเกอะญอ

โอกาสให้เยาวชนได้นำความรู้ ความสามารถทางด้านศิลปวัฒนธรรมจากการเรียนรู้ในแต่ละลุ่มน้ำมาจัดแสดงและแลกเปลี่ยน

นอกจากนั้นแล้ว เครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางยังเชิญเยาวชนจากลุ่มน้ำอื่น ๆ ใน คณ. มาร่วมกิจกรรมการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำของตนเองด้วย เช่น มีเยาวชนจากอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย และเยาวชนจากลุ่มน้ำขาน อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ มาร่วมเรียนรำดาบพื้นที่ละ ๕ คน ซึ่งในระหว่างการเรียนจะมีการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน เช่น เยาวชนจากเชียงรายมีความรู้ในเรื่องของการชกมวย นอกจากนี้ยังมีการ แลกเปลี่ยนสถานการณ์ด้านการจัดการทรัพยากรของแต่ละพื้นที่ไปด้วยพร้อม ๆ กัน ทำให้เยาวชนได้รู้จักกันอย่างกว้างขวาง และเรียนรู้วัฒนธรรมต่างถิ่นมากขึ้น ทั้งยังนำไปสู่การแลกเปลี่ยนและร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ซึ่งอาจจะเป็นปัญหาที่แต่ละชุมชนได้เผชิญร่วมกัน หรือมีลักษณะของปัญหาที่คล้ายคลึงกัน

“ได้รู้ว่าเขาคุยอะไรมีเรื่องปัญหาอะไรบ้างในแต่ละที่ ก็ได้ฟังเขาคุยกันค่ะแล้วก็ได้กลับมาเล่าให้พ่อแม่ฟัง ว่า เออ เตี่ยนี่เขาคุยกันเรื่องนี้ เรื่องป่าไม้ไปถึงไหนแล้ว” ดวงเดือน จันทร์พอดู บ้านห้วยอีค่าง บอกว่าเล่าถึงสิ่งที่ได้เรียนรู้นอกจากการเรียนรู้อีกเรื่องหา ซึ่งได้มีโอกาสไปเข้าร่วมกิจกรรมค่ายอีค่าง

กิจกรรมครั้งล่าสุดที่มีการจัดให้เครือข่ายเยาวชนแต่ละลุ่มน้ำของ คณ. มาเรียนรู้ร่วมกันก็คือในงานมหกรรมเยาวชนรักษ์วัฒนธรรม จัดขึ้นที่บ้านห้วยอีค่าง เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๕๐ กิจกรรมหลักในงานคือทำให้เยาวชนแต่ละลุ่มน้ำแสดงออกถึงวัฒนธรรมภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ ผ่านการจัดนิทรรศการ การสาธิต การแลกเปลี่ยนสิ่งของที่ทำเองด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น กิจกรรมที่ผู้ร่วมงานให้ความสนใจเป็นพิเศษจากผู้ร่วมงาน คือ การรำดาบหมู่ซึ่งเยาวชนได้ผ่านการเรียนและฝึกฝนในปีที่ผ่านมา ซึ่งเป็นความประทับใจและนับเป็นการกระตุ้นพลังความรู้สึกที่ทำให้เยาวชนหลายคนอยากเข้ามาเรียนรำดาบกันมากขึ้น

กิจกรรมการสืบทอดสืบสานวัฒนธรรมภูมิปัญญาปกากะญอของลุ่มน้ำเยาวชนถือได้ว่าเป็นการสร้างพันธมิตร สร้างความสัมพันธ์ในกลุ่มเยาวชนด้วยตนเองด้วย และที่สำคัญกลุ่มเยาวชนเหล่านี้ถือเป็นกลุ่มแกนนำที่มีบทบาทสำคัญในขบวนการต่อสู้เรื่องการจัดการทรัพยากรของหมู่บ้านและของลุ่มน้ำด้วย

การหนุนเสริมขบวนการต่อสู้เรื่องสิทธิในการจัดการทรัพยากร

เครือข่ายเยาวชนในลุ่มน้ำวางตอนบน ถือได้ว่าเป็นกำลังสำคัญในการเข้าไปหนุนเสริมบทบาท และกิจกรรมของกลุ่มผู้นำในชุมชนในด้านการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนและการจัดการทรัพยากร ในปีที่ผ่านมา มีกิจกรรมหลายด้านที่กลุ่มเยาวชนมีบทบาทหลักในการดำเนินการ คือ

การทำโฉนดชุมชน ที่บ้านห้วยอีค่าง หนองเต่า หนองมณฑา เป็นการทำงานร่วมกับกลุ่มพี่เลี้ยงจากองค์กรพัฒนาเอกชน และร่วมกับหน่วยจัดการต้นน้ำของกรมป่าไม้ที่อยู่ในพื้นที่ กลุ่มเยาวชนได้จัดเวทีพูดคุยทำความเข้าใจกับชาวบ้านในชุมชน จากนั้นกลุ่มเยาวชนร่วมกันเดินรอบแนวเขตหมู่บ้านสำรวจพิกัด GPS⁵ แล้วทำหลักเขตปิดกรอบแนวเขตป่าชุมชน ซึ่งประกอบด้วยป่าใช้สอย และป่าอนุรักษ์ เขตที่ดินทำกิน จากนั้นทำแผนที่ขอบเขตของชุมชนออกมา โดยกลุ่มเยาวชนแต่ละหมู่บ้านจะช่วยเหลือกันในลักษณะการแลกเปลี่ยนแรงงาน หรือ “เอามื้อเอววัน” เพื่อจับพิกัด GPS ของแต่ละหมู่บ้าน

การทำโฉนดชุมชนเป็นการสร้างความชัดเจนเรื่องแนวขอบเขตของแต่ละหมู่บ้าน เพื่อป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่ม อีกทั้งเป็นการสื่อสารกับภายนอกให้ได้รับรู้แผน และแนวเขตของชุมชน สามารถยืนยันต่อสังคมภายนอกว่าชุมชนมีระบบการจัดการของตนเอง และมีศักยภาพที่จะจัดการทรัพยากรได้อย่างยั่งยืน แม้ว่ากฎหมายจะยังไม่ยอมรับระบบโฉนดชุมชนก็ตาม

การจัดทำแผนแม่บทชุมชน กิจกรรมนี้ดำเนินการโดยการร่วมมือกับ อบต. โดยเริ่มทำนำร่องในบางหมู่บ้าน เช่น ท่งหลวง ห้วยอีค่าง หนองเต่า หนองมณฑา ฯลฯ เริ่มจากการประชุมผู้นำจากทุกหมู่บ้าน เพื่อทำความเข้าใจในระดับตำบล แล้วจึงกลับมาประชุมในหมู่บ้าน มีการระดมปัญหาที่มีอยู่ในชุมชน ทำข้อมูลชุมชน เก็บข้อมูลรายรับรายจ่ายหนี้สินของสมาชิกในชุมชน ดอนนีอยู่ระหว่างการสรุปข้อมูล จากนั้นเมื่อได้ข้อมูลแล้วก็นำมาวิเคราะห์ โดยให้ผู้นำชุมชนกับเยาวชนซึ่งเป็นคนเก็บข้อมูลทำร่วมกัน จากนั้นจึงจะนำเสนอข้อมูลต่อชุมชน เมื่อประมวลผลข้อมูลเรียบร้อยแล้ว จะนำเอาข้อมูลที่ได้อธิบายอีกครั้งเพื่อนำไปสู่การจัดทำแผนแม่บทชุมชน เสนอเข้าสู่ อบต. เพื่อพัฒนาไปสู่การจัดทำเป็นแผนแม่บทตำบลต่อไป

กิจกรรมการจัดทำแผนแม่บทชุมชนนี้จัดทำเพื่อให้ชุมชนรู้จักตัวเอง และรู้ว่าปัญหาที่แท้จริงของชุมชน จะทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาได้อย่างไร เป็นการวางแผนโดยใช้ข้อมูลเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของชุมชนในที่สุด

⁵ Global Positioning System (GPS) คือระบบการหาพิกัดบนพื้นโลกด้วยดาวเทียม

สรุปท้ายบท

ผลจากกระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมภูมิปัญญาของเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางดอนบน ได้สร้างความเข้มแข็งให้กับตัวเยาวชนในระดับปัจเจก นั่นคือการมีความมั่นใจในตนเองมากขึ้น ในระดับชุมชนถือได้ว่ากระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมสามารถเป็นสื่อในการสร้างความเข้าใจและลดช่องว่างระหว่างคนต่างรุ่น กลุ่มเยาวชนเองก็ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนมากขึ้น นอกจากนี้ผลต่อเนื่องยังส่งไปถึงเรื่องการขยายเครือข่ายข้ามชุมชน ข้ามลุ่มน้ำ ที่นำไปสู่การร่วมมือในด้านอื่นๆ เช่น การจัดการทรัพยากรของชุมชน การหนุนช่วยกิจกรรมต่างๆ เช่น งานบวชป่า งานจับพิกัดแนวเขตพื้นที่ชุมชน เป็นต้น นับได้ว่าเป็นกระบวนการที่สร้างความมั่นใจและเน้นย้ำการมีตัวตนและการมีพื้นที่ทางสังคมของกลุ่มเยาวชนปกาเกอะญอ และเป็นกำลังหนุนในการกำหนดวิถีชีวิตและการต่อรองกับภายนอกได้

บทที่ ๔

เงื่อนไขความก้าวหน้าของกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญา

แม้จะกล่าวได้ว่ากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาของเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางนั้นมีความก้าวหน้า ขณะที่เครือข่ายฯ ได้พัฒนาความเข้มแข็งมากขึ้นตามลำดับ แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายชุมชนจะพบว่าแต่ละชุมชนในเครือข่ายนั้นมีระดับของการมีส่วนร่วมในเครือข่ายไม่เท่ากัน และมีความก้าวหน้าของกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาที่ต่างระดับกัน โดยขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายประการ ในที่นี้จะเปรียบเทียบกระบวนการของชุมชนปกากะญอสองแห่ง ซึ่งเป็นพื้นที่ดำเนินงานของเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางตอนบน แต่มีระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของเครือข่ายที่แตกต่างกัน ได้แก่ บ้านทุ่งหลวง หมู่ที่ ๒ ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ และบ้านโป่งน้อยเก่า หมู่ที่ ๑๔ ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่

การพิจารณาเงื่อนไขการมีส่วนร่วมของแต่ละชุมชนในกิจกรรมของเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางนั้น จำเป็นที่จะต้องพิจารณาร่วมกับเงื่อนไขการมีส่วนร่วมของแต่ละชุมชนต่อขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมทั้งในระดับลุ่มน้ำ และในเครือข่าย คน. โดยพบว่าชุมชนบ้านทุ่งหลวงและบ้านโป่งน้อยเก่านั้น มีความต่อเนื่องของการมีส่วนร่วมกับ คน. แตกต่างกัน ซึ่งสัมพันธ์กับการจัดโครงสร้างภายในขององค์กรชุมชนแต่ละแห่ง

ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์บ้านทุ่งหลวง

บ้านทุ่งหลวง หมู่ที่ ๒ ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ มีชื่อเดิมว่า “ห้วยโป่งเดือด” ภาษาปกากะญอเรียกว่า “ปุเตอะโกลิ๊ะ” เนื่องจากในอดีตมีน้ำพุร้อนผุดพุ่งขึ้นกลางลำห้วย ต่อมาทางราชการได้ตั้งชื่อใหม่ให้ชื่อว่า “บ้านทุ่งหลวง” ซึ่งหมายถึง ทุ่งขนาดใหญ่ เนื่องจากหมู่บ้านมีทุ่งนากว้างกว่าหมู่บ้านอื่นๆ ในแถบนี้ ปัจจุบันมีอยู่ ๗๐ หลังคาเรือน

แต่เดิมพื้นที่บริเวณนี้เคยชนเผ่าลัวะอาศัยอยู่มาก่อนแล้วได้อพยพออกไป จากนั้นปกากะญอได้เข้ามาอยู่ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. ๒๒๑๙ โดยการนำของนายโหยะแจ๊ะ นายเกเหนือซึ่งเป็นหลานชายเข้ามาอยู่ก่อน ต่อมาครอบครัวนายเจ๊ะมะ และนายเจ๊ะพอพร้อมครอบครัวได้อพยพมาจากบ้านหนองบอน ตำบลทุ่งปี อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ และได้สืบทอดวงศ์ตระกูลมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีนายมีโพ ศรีเอื้องดอยเป็นฮีโร่ หรือผู้นำทางพิธีกรรมของหมู่บ้าน และมีนายดวงจันทร์ อูร์ศิริ เป็นผู้ใหญ่บ้าน

บ้านทุ่งหลวงตั้งอยู่บนพื้นที่ที่มีภูมิประเทศเป็นภูเขาล้อมรอบ เช่น ดอยกำเจาะ ดอยเล่อปอเฮอ ดอยม่อนยะ ดอยโลหลู้ ดอยพอดะอูโง๊ะ ดอยธาตุ ผังตะวันตกของหมู่บ้านติดกับพื้นที่ราบลุ่มหุบเขาเชื่อมต่อกับเขตบ้านห้วยอีค่าง ซึ่งชาวบ้านได้ปรับให้เป็นพื้นที่นา มีแม่น้ำแม่เตียน ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญสายหนึ่งของลุ่มน้ำวางไหลผ่าน นอกจากนี้ก็จะมีห้วยสายเล็กๆ อาทิ

ห้วยโป่งเดือด ห้วยทราย ห้วยเล่อเปอเฮอ ซึ่งห้วยแต่ละสายจะมีน้ำไหลตลอดปี มีอากาศที่เย็นสบายเกือบตลอดทั้งปี

สภาพป่าโดยรอบหมู่บ้านทุ่งหลวง ส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณ และเป็นป่าสนเขาบางส่วน ซึ่งชาวบ้านได้จัดทำเป็นเขตป่าชุมชนบ้านทุ่งหลวง แบ่งเป็นเขตป่าอนุรักษ์ ๙,๕๐๓ ไร่ พื้นที่อนุรักษ์นี้ชาวบ้านจะช่วยกันดูแลรักษาเป็นอย่างดี และถือเป็นเขตห้ามตัดไม้และล่าสัตว์ พื้นที่ป่าใช้สอย ๒,๐๕๗ ไร่ เป็นพื้นที่ป่าสำหรับการใช้ไม้ในการสร้างบ้านหรือซ่อมแซมบ้านเรือน ห้ามไม่ให้ทำไร่ทำสวน มีการตั้งคณะกรรมการดูแล และชาวบ้านต้องขออนุญาตในการใช้ไม้จากคณะกรรมการชุดนี้ก่อน พื้นที่ทำกินประมาณ ๑,๕๐๗ ไร่ ส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณ รอบหมู่บ้าน จำแนกเป็นพื้นที่นา ๖๘๗ ไร่ พื้นที่ทำสวน ๖๐๐ ไร่ พื้นที่ทำไร่หมุนเวียน ๒๒๐ ไร่ พื้นที่ที่อยู่อาศัยอีก ๑๑๗ ไร่ ซึ่งรวมพื้นที่โรงเรียนและพื้นที่ตั้งของวัดทุ่งหลวงด้วย นอกจากนี้เขตป่าบ้านทุ่งหลวงยังมีป่าหวงห้ามตามความเชื่อของชาวปกากะญอแทรกอยู่ทั้งในเขตป่าอนุรักษ์และเขตป่าใช้สอย อาทิ พื้นที่ป่าที่เปือยหรือ น้ำออกกู โหนดคือพื้นที่หนองน้ำ ปาดาดะ โตะ ปาดะปอ ป่าช้า เป็นต้น

ชาวบ้านทุ่งหลวงได้ใช้น้ำจากน้ำแม่เตียนเป็นหลักในการทำ การเกษตร ทั้งการทำนาดำ และการปลูกผักและไม้ดอกเมืองหนาว อาทิ ผักสลัด ดอกเบญจมาศ ดอกแกนติ โอริส ดอกยิปโซ ดอกกลีลี เป็นต้น ซึ่งได้รับการส่งเสริมจากทางโครงการหลวงบ้านทุ่งหลวง

ชาวบ้านบางส่วนยังคงทำไร่หมุนเวียนอยู่ซึ่งมีการปลูกพันธุ์พืชพื้นบ้านต่าง ๆ อาทิ ข้าวไร่ แดง พักทอง พริก ผักห่อวอ ฯลฯ ซึ่งเป็นอาหารที่สามารถเก็บไว้ได้ยาวนานตลอดปี นอกจากนี้ก็มีการเลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ วัว ควาย หมู เพื่อไว้ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ และเป็นทุนสะสมสำหรับครอบครัว

ชุมชนบ้านทุ่งหลวงให้ความสำคัญกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในธรรมชาติ เช่น ผีป่า ผีบ้าน ผีน้ำ ผีไฟ ฯลฯ มีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามประเพณี เช่น พิธีมัดมือขึ้นปีใหม่หลังการเก็บเกี่ยวข้าวเพื่อแสดงความเคารพบรรพบุรุษ พิธีเลี้ยงผีฝ่ายเพื่อเลี้ยงแม่ธรณีที่ให้น้ำอุดมสมบูรณ์ในการเพาะปลูก พิธีส่งนกโถ่บิซา หรือนกขวัญข้าวหลังจากเก็บข้าวขึ้นยุ้งฉาง นอกจากนี้ก็มีพิธี เอาะบือโซ่ พิธีกินหัวข้าว พิธีชะลอบือสาทำเพื่อขอพรให้เมล็ดข้าวงามไม่ร่วงหล่นง่าย ฯลฯ ปัจจุบันชุมชนบ้านทุ่งหลวงมีครอบครัวที่นับถือศาสนาพุทธ ๑๘ ครอบครัว นับถือศาสนาคริสต์ ๑ ครอบครัว และนับถือทั้งศาสนาพุทธและแบบดั้งเดิมควบคู่กันมี ๖๗ ครอบครัว

บ้านทุ่งหลวงมีโรงเรียนตั้งอยู่ในเขตหมู่บ้าน ๑ แห่ง ชื่อโรงเรียนบ้านทุ่งหลวง สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ สอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาล จนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โดยเริ่มเปิดสอนมาตั้งแต่วันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๕๑๙ กระบวนการเรียนการสอนเป็นไปตามระบบของกระทรวงศึกษาธิการ ในช่วงปี ๒๕๔๗ - ๒๕๔๘ คณะครูโรงเรียนบ้านทุ่งหลวงได้มีการจัดช่วงเวลาในการเรียนการสอนให้กับผู้รู้ในชุมชนได้เข้าไปสอนความรู้ที่เกี่ยวกับบ้านทุ่งหลวง เช่น การพาเด็กไปเรียนรู้เรื่องป่า ชนิดพันธุ์ไม้ พิธีกรรมในไร่มุนเวียน กลุ่มแม่บ้านก็มาสอนเรื่องการทอผ้า การจักสาน หรือคนที่เล่นเต๋นหน้าเป็นก็มาสอนให้เด็กในโรงเรียน หรือแม้กระทั่งวิชาด้านศิลปะ ครูก็จะให้เด็กวาดภาพที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต ชุมชน ป่า หรือกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน

จนในปี ๒๕๔๘ คณะครู โรงเรียนบ้านทุ่งหลวงได้นำเนื้อหาและกระบวนการที่สอนเด็กในปีที่ผ่านมา นำมาพัฒนาให้เป็นระบบการเรียนการสอนแบบหลักสูตรท้องถิ่นอย่างเต็มรูปแบบ ได้จัดทำเป็นแผนการสอน มีการระบุตัวชี้วัดที่ชัดเจน ซึ่งได้เริ่มใช้ในปีการศึกษา ๒๕๕๐ นี้

ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการจัดการทรัพยากรในพื้นที่บ้านทุ่งหลวง นับตั้งแต่ช่วงการคัดค้านการเข้ามาตั้งสำนักงานของโครงการหลวงทุ่งหลวง ในพื้นที่หมู่บ้านทุ่งหลวงเมื่อปี ๒๕๒๒ ด้วยชาวบ้านเกรงว่าจะมีการใช้พื้นที่จำนวนมาก จึงยืนยันไม่ให้มีการตั้งสำนักงานโครงการหลวงทุ่งหลวงจึงมาตั้งสำนักงานอยู่ที่บ้านห้วยตอง ด.แม่วิน อ.แม่วาง จนถึงปัจจุบันพร้อมๆ กับการเข้ามาส่งเสริมของเจ้าหน้าที่โครงการหลวงให้ชาวบ้านเป็นสมาชิกในการปลูกผัก ดอกไม้เมืองหนาวส่งขายให้โครงการหลวง ซึ่งชาวบ้านส่วนหนึ่งก็ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิก ปัจจุบันยังมีชาวบ้านที่ยังคงปลูกผัก ดอกไม้ ส่งขายให้กับโครงการหลวงอยู่บ้าง แต่ก็มีความหลายครอบครัวที่เลิกปลูกเนื่องจากมีปัญหาเรื่องสุขภาพ และราคาที่ขายก็ไม่แน่นอน

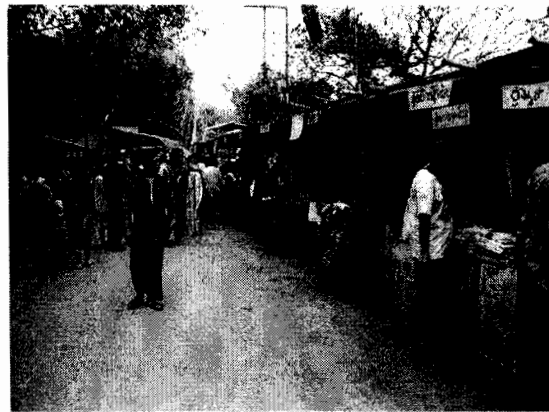
ส่วนการเข้าร่วมกับเครือข่ายลุ่มน้ำวาง ในการแก้ไขปัญหากรณีที่ดินมีนโยบายเตรียมประกาศเขตป่าอุทยานออบขานฯ ชาวบ้านยังเข้าร่วมกระบวนการแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่อง จนเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ได้มีเจ้าหน้าที่โครงการหลวงอ้างว่าจะเข้ามารังวัดพื้นที่แปลงเกษตรของสมาชิกโครงการหลวง ทางชาวบ้านทุ่งหลวงจึงได้ประสานงานร่วมกับทางเครือข่ายฯ จัดเวทีให้ทางโครงการหลวงมาชี้แจงการทำกิจกรรมดังกล่าว ซึ่งทางโครงการหลวงอ้างว่าเป็นการสำรวจพื้นที่สมาชิกของโครงการหลวงเท่านั้น ทางชาวบ้านส่วนหนึ่งจึงยินยอมให้ทางเจ้าหน้าที่โครงการหลวงรังวัดที่ดิน แต่ก็มีชาวบ้านส่วนหนึ่งที่ไม่ยินยอมให้รังวัดเนื่องจากเกรงว่าจะเกี่ยวข้องกับมติคณะรัฐมนตรีวันที่ ๓๑ มิถุนายน ๒๕๔๑ และส่วนหนึ่งเห็นว่ากระบวนการดังกล่าวไม่ได้เกิดประโยชน์แต่อย่างใด แต่ขณะเดียวกันทางเครือข่ายฯ ได้มีการประสานงานร่วมกันในหลายๆ หมู่บ้านที่จะมีการจัดทำ

แผนการสำรวจจริงวัดที่ดินโดยกระบวนการของชุมชนเอง ซึ่งได้ดำเนินการนำร่องไปแล้วที่บ้านหนองเต่า ต่อด้วยบ้านห้วยอีค่าง

กลุ่มเยาวชนบ้านทุ่งหลวง

กลุ่มเยาวชนบ้านทุ่งหลวงได้เข้าร่วมกับเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางตอนบนตั้งแต่เริ่มแรกของการจัดตั้งเครือข่าย และยังคงทำกิจกรรมสืบต่อจากกลุ่มเยาวชนรุ่นก่อน ๆ มาอย่างต่อเนื่อง ทั้งกิจกรรมในหมู่บ้านเช่น งานบุญ งานแต่งงาน งานศพ รวมทั้งกิจกรรมที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่า การทำแนวกันไฟ การบวชป่า การปลูกไม้เสริมในป่า ส่วนหนึ่งได้เข้าไปเป็นแกนหลักสำคัญในเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางตอนบน รวมถึงการเป็นส่วนหนึ่งของทีมที่ทำหน้าที่ในการฟื้นฟูและสืบทอดวัฒนธรรมภูมิปัญญาของชนเผ่าในหลากหลายด้าน อาทิ การอ้อทา เดหน้า รำดาบ ฯลฯ เป็นกลุ่มที่ทำงานเชื่อมร้อยกับกลุ่มผู้รู้ในชุมชนและโรงเรียนจนสามารถสร้างแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมภูมิปัญญาบ้านทุ่งหลวง และมีบทบาทสำคัญในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนบ้านทุ่งหลวงด้วย

กลุ่มเยาวชนบ้านทุ่งหลวงที่ร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ มีทั้งเยาวชนที่อยู่ในหมู่บ้านโดยไม่ออกไปเรียนหนังสือ หรือทำงานข้างนอก และเยาวชนที่ออกไปเรียนหนังสือนอกชุมชนแล้วกลับเข้ามาอยู่ในชุมชน ซึ่งจำนวนเยาวชนในขณะนี้ที่อยู่ในช่วงวัยตั้งแต่อายุ ๑๕ ขึ้นไปและยังไม่ได้แต่งงานพบว่า บ้านทุ่งหลวงมีเยาวชนผู้ชาย ๔๗ คน ผู้หญิง ๒๑ คน และเยาวชนที่อยู่ในหมู่บ้านมี ๒๕ คน ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มที่มีจำนวนพอสมควร

กิจกรรมและบทบาทของกลุ่มเยาวชนบ้านทุ่งหลวงที่ผ่านมา ได้แก่

- ค่ายเยาวชนเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวาง - จัดวางกระบวนการ ประสานคนเข้าร่วม และเป็นผู้การเข้าร่วมกิจกรรม
- การต้อนรับคณะดูงานจากภาคธุรกิจ - ประสานจัดเตรียมพื้นที่และเป็นวิทยากรร่วมกับกลุ่มแกนนำและผู้อาวุโสของชุมชน
- ประสานงานร่วมกับ คคน. ในการเดินสำรวจ จัดทำแนวเขตป่า จับพิกัด GPS และปักแนวเขต
- จัดทำแผนแม่บทชุมชน เริ่มจากการเก็บข้อมูลด้านเศรษฐกิจรายครัวเรือน และตั้งทีมวิเคราะห์ข้อมูลภายในชุมชน และผลักดันเพื่อให้เป็นแผนพัฒนาตำบลแม่วิน โดยเสนอผ่าน อบต.

- กิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกลุ่มเยาวชนเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินชีวิตของเยาวชนแต่ละคน พร้อมทั้งออกแรงช่วยกันในลักษณะการแลกเปลี่ยนแรงงานเพื่อสร้างรูปธรรมในพื้นที่การเกษตรของเยาวชนแต่ละคน
- กิจกรรมประจำปีของวิทยาลัยจาวบ้านลุ่มน้ำวาง เช่น งานบวชป่าและเทศกาลธรรมปลาช่อน ปี พ.ศ.๒๕๔๗ งานเทศกาลหหลวงที่วัดจำลองปี พ.ศ.๒๕๔๙ กลุ่มเยาวชนจะช่วยรวบรวมข้อมูล จัดนิทรรศการ จัดเตรียมสถานที่ ประสานผู้เข้าร่วมกิจกรรมจากเครือข่ายลุ่มน้ำวางตอนบน
- เป็นพี่เลี้ยง จัดกิจกรรมการเรียนรู้ และร่วมแลกเปลี่ยนกับแก่นักศึกษาแลกเปลี่ยนญี่ปุ่นที่ส่งมาจากสถาบันการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และนักศึกษาฝึกงานของวิทยาลัยจาวบ้านลุ่มน้ำวาง
- การประชุมเครือข่ายเยาวชนเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๐ กลุ่มเยาวชนบ้านทุ่งหลวงร่วมเป็นเจ้าภาพในการจัดเตรียมงานและวางแผนกิจกรรมในฐานะเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวาง และร่วมแสดงพ็อนตาบหมูในงานดังกล่าว ซึ่งได้รับความสนใจจากเยาวชนและสมาชิก คคน. อย่างมาก

ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์บ้านโป่งน้อยเก่า

ชุมชนบ้านโป่งน้อยเก่า ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งถิ่นฐานมา หมู่บ้านตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ.๒๔๕๑ โดยอพยพมาจากบ้านขุนปวย อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ในช่วงเริ่มแรกมีชาวบ้านมาอยู่เพียง ๒ ครอบครัว มีการย้ายที่อยู่อาศัยตามพื้นที่ทำกิน และตามความเชื่อดั้งเดิมของคนปกากะญอ เช่น เมื่อมีสัตว์ป่าเข้ามาบกรวน หรือเกิดเหตุโรคระบาดในหมู่บ้าน เป็นต้น แต่การย้ายที่อยู่อาศัยนั้นจะไม่ไกลจากที่ตั้งชุมชนเดิม “แตก” หรือ พื้นที่เดิมที่เคยตั้งหมู่บ้านของบ้านโป่งน้อยเก่ามีหลายแห่ง อาทิ แคลอห้วยต่อ แคลต่อสา แคลพอเกีย โคล(ต้นหญ้าแฝก) เป็นต้น ที่ตั้งหมู่บ้านปัจจุบัน คือ บริเวณโหลเบอะโก๊ะหรือโป่งน้อยเก่า ซึ่งชาวบ้านอยู่อาศัยมาได้ ๔๐ ปี โดยไม่ได้เคลื่อนย้ายไปไหนอีก ปัจจุบันมีประชากร ๑๘ หลังคาเรือน ผืนป่าโดยรอบบ้านโป่งน้อยเก่าประกอบด้วยป่าดิบเขาและป่าเบญจพรรณ อยู่ในระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ๘๐๐ - ๑,๑๐๐ เมตร มีแม่น้ำแม่วางซ้าย แม่วางขวา ไหลผ่านหมู่บ้าน ในปี พ.ศ.๒๕๒๘ ได้มีการตัดถนนเข้ามาถึงหมู่บ้านโดยกรมพัฒนาที่ดิน และกปร.กลาง ทำให้ชาวบ้านได้เดินทางติดต่อกับภายนอกได้ง่ายขึ้น

ชาวบ้านโป่งน้อยเก่าได้มีการดูแลจัดการป่าชุมชน โดยกำหนดขอบเขตป่าชุมชนของหมู่บ้านตามมติของเครือข่ายลุ่มน้ำวาง เพื่อควบคุมดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้มีความชัดเจนขึ้น โดยแบ่งพื้นที่ป่าชุมชนออกเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ๕,๖๒๕ ไร่ เป็นพื้นที่ป่าสำหรับใช้สอย ๘,๐๓๖ ไร่ และเป็นพื้นที่อยู่อาศัย ที่นา ที่สวนและที่ไร่อีก ๘๖๕ ไร่

ชาวบ้านโป่งน้อยที่ยังคงเคารพนับถือผีตามความเชื่อดั้งเดิมจากบรรพบุรุษมี ๔ ครอบครัว หยีโซ่ (ผู้นำทางพิธีกรรม) คือจะนิพือ(นะโพ) ครอบครัวที่นับถือศาสนาพุทธมี ๗ ครอบครัว ศาสนาคริสต์นิกายโปแตสแตนท์เข้ามา เมื่อประมาณ ๒๐ ปีก่อน และศาสนาคริสต์นิกาย คาทอลิกเข้ามาประมาณ ๑๐ กว่าปี

บ้านโป่งน้อยเก่ามีศูนย์เด็กเล็กอยู่ ๑ แห่ง การเข้าเรียนระดับชั้นประถมศึกษา จะต้องเรียนที่โรงเรียนบ้านหนองเต่า หรือโรงเรียนบ้านกาด หรือโรงเรียนจอมทอง ซึ่งเด็กจะต้องไปพักอยู่บ้านญาติ และจะได้กลับบ้านบ้างในช่วงวันหยุดเสาร์อาทิตย์ แม้ว่าโรงเรียนบ้านหนองเต่าจะอยู่ในตำบลเดียวกันกับหมู่บ้านโป่งน้อยเก่า แต่ระยะทางก็ไกลถึงประมาณ ๑๕ กิโลเมตร ไม่สะดวกในการเดินทางไปกลับทุกวัน สำหรับเด็กที่ไปเรียนที่โรงเรียนจอมทองจะต้องอยู่ประจำที่หอพักของคริสตจักร ซึ่งจะมีโอกาสกลับบ้านเฉพาะในช่วงวันหยุดปิดเทอมเท่านั้น

แต่เดิมชาวบ้านโป่งน้อยทำนา ทำไร่หมุนเวียน และเลี้ยงสัตว์ คล้าย ๆ กับชุมชนปกากะญออื่น ๆ ในอดีตมีหน่วยงานราชการอีกหลายหน่วยงานเข้าไปทำงานในชุมชน เช่น หน่วยงานจากกรมประมงกระทรวงเกษตรเข้าช่วยเหลือเรื่องปัญหาข้าวขาดแคลน กรมพัฒนาที่ดินส่งเสริมปลูกพืชเศรษฐกิจ อาทิ กาแฟ บัวย ห้อ แต่ไม่มีชาวบ้านเข้าร่วมโครงการจึงได้ยกเลิกไป

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ มีเจ้าหน้าที่จากโครงการหลวงซึ่งมีสำนักงานอยู่ที่บ้านห้วยตอง เข้ามาสำรวจพื้นที่เพื่อพัฒนาโครงการ ชาวบ้านได้ยกพื้นที่ประมาณ ๓๐ ไร่ให้เป็นพื้นที่โครงการ

หลวง เพื่อดำเนินการส่งเสริมพืชเศรษฐกิจทดแทนฝิ่น เช่น กะหล่ำปลี และไม้ผลยืนต้น ปี พ.ศ. ๒๕๒๙ ทางโครงการหลวงได้เข้ามาตั้งศูนย์ย่อยในหมู่บ้าน นำเมล็ดผัก และกล้าไม้ผลมาแจก พร้อมทั้งแนะนำวิธีการปลูกให้กับชาวบ้าน มีการสัญญาว่าจะเข้ามาช่วยพัฒนาระบบ สาธารณูปโภค มีการสร้างถนนเข้ามายังหมู่บ้าน และมีการรับซื้อผลผลิตจากชาวบ้านโดยใช้ ระบบโควต้า มีชาวบ้านเข้าร่วมโครงการ ๕ คน ภายหลังโครงการหลวงได้ตั้งศูนย์วิจัยและ ปลูก สัมไปเนื้อที่หลายร้อยไร่ มีการสร้างอ่างเก็บน้ำซึ่งถูกนำไปใช้ในพื้นที่แปลงวิจัยสัมมากกว่าที่จะ ให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ได้เปิดพื้นที่บริเวณบ้านโป่งน้อยใหม่ให้เป็น เส้นทางชมธรรมชาติป่าดิบเขา ไปจนถึงบ้านขุนวาง ซึ่งกระบวนการพัฒนาโครงการดังกล่าว ไม่ได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้เข้าไปมีส่วนร่วมแต่อย่างใด

กลุ่มเยาวชนบ้านโป่งน้อยเก่า

ก่อนเข้าร่วมกับกลุ่มเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือในปี พ.ศ.๒๕๓๖ นั้น กลุ่ม เยาวชนบ้านโป่งน้อยเก่ามีการรวมตัวกันแบบหลวมๆ และมีการส่งเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมของ เครือข่ายลุ่มน้ำร่วมกับผู้นำที่เป็นตัวแทนจากหมู่บ้านเป็นบางครั้ง แต่ไม่ได้มีการจัดโครงสร้าง องค์กรเยาวชนที่ชัดเจน สำหรับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการดูแลจัดการทรัพยากรของชุมชน เยาวชนบางคนจะทำหน้าที่ในการเป็นเลขานุการ จัดบันทึกการพูดคุย และร่วมในกิจกรรมการ ต่าง ๆ อาทิ การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ การทำแนวกันไฟ การดับไฟป่า เป็นต้น แต่ไม่มี

มีกิจกรรมที่กลุ่มเยาวชนร่วมกันดำเนินการเอง ในด้านการจัดการทรัพยากร นอกจากการ ร่วมงานบุญ งานศพในหมู่บ้าน สำหรับเยาวชนที่ นับถือศาสนาคริสต์จะร่วมกิจกรรมทางศาสนา กับเยาวชนในหมู่บ้านอื่นๆ เช่น งานคริสต์มาส และค่ายศาสนา ซึ่งเป็นการเรียนรู้หลักธรรมคำ สอนทางศาสนาเท่านั้น แต่ไม่ใช่กิจกรรมในเชิง เคลื่อนไหวทางสังคม และไม่ได้ร่วมกิจกรรมกับ

เครือข่ายเยาวชนในลุ่มน้ำวางตอนบน ในปัจจุบันเยาวชนโดยส่วนใหญ่จะออกไปเรียนหนังสือ ภายนอก หรือทำงานในเมืองมากกว่าที่จะอยู่ในชุมชน โดยมีเยาวชนที่อยู่ในชุมชนทั้งหมด ๕ คน ผู้หญิง ๑ คน ผู้ชาย ๔ คน อีก ๘ คน ส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โดยมีจำนวนเยาวชนของชุมชนทั้งหมด ๑๓ คน ซึ่งมีอายุตั้งแต่ ๑๕ ขึ้นไป (จนกว่าจะแต่งงาน)

กิจกรรมและบทบาทของเยาวชนบ้านโป่งน้อยเก่าที่ผ่านมา

- กิจกรรมบวชป่าในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์บ้านโป่งน้อย
- การออกสำรวจแนวเขตป่า ดูแลเรื่องไฟป่า และทำแนวกันไฟในช่วงเดือนมีนาคม – เดือนเมษายน เป็นประจำทุกปี
- จัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในลำห้วยแม่วาง ซึ่งชาวบ้านและเยาวชนก็จะร่วมกัน ดูแลไม่ให้มีการลักลอบจับสัตว์น้ำในบริเวณที่กันเขตไว้

เงื่อนไขที่มีผลต่อระดับความก้าวหน้าในกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาปกาเกอญอ

เมื่อเปรียบเทียบกิจกรรมเยาวชนของ ๒ ชุมชนนี้ พบว่าเยาวชนบ้านทุ่งหลวงมีการจัดกิจกรรมในการสืบทอดภูมิปัญญาปกาเกอญอในระดับที่ก้าวหน้า มีเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมทั้งในกิจกรรมระดับชุมชนและระดับเครือข่ายเป็นจำนวนมาก และมีความต่อเนื่อง ขณะที่ไม่ปรากฏว่ามีกลุ่มกิจกรรมของเยาวชนบ้านโป่งน้อยในลักษณะดังกล่าว การศึกษาพบว่ามีเงื่อนไขปัจจัยหลายประการที่ทำให้ทั้งกลุ่มเยาวชนในชุมชนทั้งสองแห่งมีการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวในระดับที่แตกต่างกัน

๑. การปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจ

ทั้งชุมชนบ้านทุ่งหลวงและบ้านโป่งน้อยเก่ามีหน่วยงานราชการและโครงการพัฒนาต่าง ๆ เข้าไปดำเนินงานในพื้นที่ในลักษณะคล้ายกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การส่งเสริมปลูกพืชเศรษฐกิจของโครงการหลวงทุ่งหลวงซึ่งมีสำนักงานอยู่ที่บ้านห้วยตอง ด.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ กรณีบ้านทุ่งหลวง มีชาวบ้านเป็นสมาชิกโครงการหลวงโดยปลูกผักและดอกไม้เมืองหนาวในพื้นที่นาช่วงฤดูแล้งส่งขายโครงการหลวง ส่วนที่บ้านโป่งน้อยเก่ามีโครงการหลวงเข้าไปตั้งหน่วยวิจัยส้มในหมู่บ้านโดยขอซื้อที่ดินจากชาวบ้านจำนวนหลายร้อยไร่ มีการกักน้ำจากลำห้วยธรรมชาติให้เป็นอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ปลูกส้ม นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกผักและไม้ผล เช่น พลับ อาโวคาโด ฯลฯ ส่งขายให้แก่โครงการหลวง

การดำเนินงานของโครงการหลวงดังกล่าวมีส่วนในการลดทอนอำนาจในการตัดสินใจและการควบคุมทรัพยากรของชุมชน การเข้าเป็นสมาชิกโครงการหลวงได้ทำให้ชาวบ้านมีการปรับเปลี่ยนเข้าสู่การทำเกษตรที่เข้มข้นมากขึ้น คือทำการผลิตในทุกฤดูกาล ชาวบ้านส่วนหนึ่งของบ้านโป่งน้อยได้เข้าไปทำงานรับจ้างโครงการหลวงทั้งแบบประจำและชั่วคราว โดยเฉพาะผู้นำเยาวชนที่เคยเข้าร่วมกับ คคน. เมื่อเข้าไปทำงานเป็นลูกจ้างของโครงการหลวงก็ไม่ได้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวกับ คคน.อีก ซึ่งส่งผลต่อการจัดสรรเวลาเข้าร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ชาวบ้านบางคนเชื่อว่าโครงการหลวงจะช่วยให้พวกเขาไม่ถูกอพยพออกจากป่า จึงไม่สนใจที่จะเข้าร่วมการเรียกร้องกฎหมายป่าชุมชน หรือการรณรงค์ให้รัฐยุตินโยบายการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ ในขณะที่เดียวกันก็มีผู้นำชุมชนได้ขายที่ดินให้กับโครงการหลวงและเป็นนายหน้าติดต่อซื้อขายที่ดินให้โครงการหลวงด้วย จนนำไปสู่ความขัดแย้งกันระหว่างผู้นำ ส่งผลต่อกลุ่มเยาวชนที่เกิดความสับสน ขาดที่พึ่งในการปรึกษาหารือ ไม่สามารถเข้าหาผู้นำฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้อย่างเต็มที่ ด้วยเกรงว่าจะถูกมองให้อยู่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ทำให้เยาวชนชาติที่ยึดเหนี่ยว และขาดผู้นำในการนำพาเข้าร่วมกระบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้ร่วมกับเครือข่าย

ในชุมชนบ้านทุ่งหลวงและบ้านโป่งน้อยเก่ามีชาวบ้านที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกของโครงการหลวง แม้ว่าจะไม่ใช้ทั้งหมดทุกครัวเรือน แต่บ้านโป่งน้อยเก่าซึ่งมีจำนวนสมาชิกในชุมชนน้อย

เงื่อนไขที่มีผลต่อความก้าวหน้าในกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาปกาเกอะญอ

เมื่อเปรียบเทียบกิจกรรมเยาวชนของ ๒ ชุมชนนี้ พบว่าเยาวชนบ้านทุ่งหลวงมีการจัดกิจกรรมในการสืบทอดภูมิปัญญาปกาเกอะญอในระดับที่มีความเด่นชัด มีเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมทั้งในกิจกรรมระดับชุมชนและระดับเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง ขณะที่ไม่ปรากฏว่ามีกลุ่มกิจกรรมของเยาวชนบ้านโป่งน้อยในลักษณะดังกล่าว การศึกษาพบว่ามีเงื่อนไขปัจจัยหลายประการที่ทำให้ทั้งกลุ่มเยาวชนในชุมชนทั้งสองแห่งมีการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวในระดับที่แตกต่างกัน

๑. การปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจ

ทั้งชุมชนบ้านทุ่งหลวงและบ้านโป่งน้อยเก่ามีหน่วยงานราชการและโครงการพัฒนาต่าง ๆ เข้าไปดำเนินงานในพื้นที่ในลักษณะคล้ายกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การส่งเสริมปลูกพืชเศรษฐกิจของโครงการหลวงทุ่งหลวงซึ่งมีสำนักงานอยู่ที่บ้านห้วยตอง ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ กรณีบ้านทุ่งหลวง มีชาวบ้านเป็นสมาชิกโครงการหลวงโดยปลูกผักและดอกไม้เมืองหนาวในพื้นที่นาช่วงฤดูแล้งส่งขายโครงการหลวง ส่วนที่บ้านโป่งน้อยเก่ามีโครงการหลวงเข้าไปตั้งหน่วยวิจัยส้มในหมู่บ้านโดยขอซื้อที่ดินจากชาวบ้านจำนวนหลายร้อยไร่ มีการกักน้ำจากลำห้วยธรรมชาติให้เป็นอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ปลูกส้ม นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกผักและไม้ผล เช่น พลับ อาโวคาโด ฯลฯ ส่งขายให้แก่โครงการหลวง

การดำเนินงานของโครงการหลวงดังกล่าวมีส่วนในการลดทอนอำนาจในการตัดสินใจและการควบคุมทรัพยากรของชุมชน การเข้าเป็นสมาชิกโครงการหลวงได้ทำให้ชาวบ้านมีการปรับเปลี่ยนเข้าสู่การทำเกษตรที่เข้มข้นมากขึ้น คือทำการผลิตในทุกฤดูกาล ชาวบ้านส่วนหนึ่งของบ้านโป่งน้อยได้เข้าไปทำงานรับจ้างโครงการหลวงทั้งแบบประจำและชั่วคราว โดยเฉพาะผู้นำเยาวชนที่เคยเข้าร่วมกับ คคน. เมื่อเข้าไปทำงานเป็นลูกจ้างของโครงการหลวงก็ไม่ได้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวกับ คคน. อีก ซึ่งส่งผลต่อการจัดสรรเวลาเข้าร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ชาวบ้านบางคนเชื่อว่าโครงการหลวงจะช่วยให้พวกเขาไม่ถูกอพยพออกจากป่า จึงไม่สนใจที่จะเข้าร่วมการเรียกร้องกฎหมายป่าชุมชน หรือการรณรงค์ให้รัฐยุตินโยบายการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ ในขณะที่เดียวกันก็มีผู้นำชุมชนได้ขายที่ดินให้กับโครงการหลวงและเป็นนายหน้าติดต่อซื้อขายที่ดินให้โครงการหลวงด้วย จนนำไปสู่ความขัดแย้งกันระหว่างผู้นำ ส่งผลต่อกลุ่มเยาวชนที่เกิดความสับสน ขาดที่พึ่งในการปรึกษาหารือ ไม่สามารถเข้าหาผู้นำฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้อย่างเต็มที่ ด้วยเกรงว่าจะถูกมองให้อยู่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ทำให้เยาวชนชาติที่ยึดเหนี่ยว และขาดผู้นำในการนำพาเข้าร่วมกระบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้ร่วมกับเครือข่าย

ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชน

ในชุมชนบ้านทุ่งหลวงและบ้านโป่งน้อยเก่ามีชาวบ้านที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกของโครงการหลวง แม้ว่าจะไม่ใช่ทั้งหมดทุกครัวเรือน แต่บ้านโป่งน้อยเก่าซึ่งมีจำนวนสมาชิกในชุมชนน้อยอยู่แล้วคือเพียง ๑๘ หลังคาเรือน เมื่อมีส่วนหนึ่งเข้าเป็นสมาชิกโครงการหลวง ทำการเกษตรอย่างเข้มข้น และเยาวชนส่วนหนึ่งก็เข้าไปเป็นลูกจ้างให้กับโครงการหลวง ทำให้มีจำนวนเยาวชนที่สนใจการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของเครือข่ายลุ่มน้ำวางตอนบน และเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือลดน้อยลงไปอีก ส่วนเยาวชนบ้านทุ่งหลวงจะทำการผลิตในแปลงที่ดินของครอบครัวเท่านั้น ไม่ได้เป็นลูกจ้างโดยตรง จึงสามารถจัดสรรเวลาเข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายได้มากกว่า

๒. การต่อรองทางอำนาจกับหน่วยงานรัฐและองค์กรภายนอก

ชุมชนบ้านทุ่งหลวงและชุมชนบ้านโป่งน้อยตั้งอยู่ในผืนป่าลุ่มน้ำวาง แต่บ้านทุ่งหลวงอยู่ในเขตเตรียมประกาศอุทยานแห่งชาติออบขาน ส่วนบ้านโป่งน้อยเก่าอยู่ในเขตเตรียมประกาศอุทยานแห่งชาติแม่วางและอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ซึ่งจะได้รับผลกระทบจากนโยบายการอนุรักษ์ของรัฐคล้าย ๆ กัน

๒.๑ กรณีบ้านโป่งน้อยในปี พ.ศ.๒๕๔๖ มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้าไปยึดไม้ที่ชาวบ้านตัดเตรียมไว้สร้างบ้าน แต่ชาวบ้านในชุมชนสามารถรวมตัวกันต่อรองจนกระทั่งเจ้าหน้าที่ไม่สามารถนำไม้ออกมาจากหมู่บ้านได้ การรวมตัวดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วโดยไม่ทันที่จะประสานความร่วมมือไปยังเครือข่ายลุ่มน้ำวาง และเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลานั้นได้มีนักพัฒนาเอกชนที่ทำงานสนับสนุน คคน. และนักวิจัยอยู่ในพื้นที่ ซึ่งมีส่วนชี้แนะชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าและช่วยเจรจาต่อรองกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ กระบวนการต่อรองที่เกิดขึ้นไม่ได้มีเวลาสำหรับการจัดการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชนได้มากนัก โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชน ทำให้ขาดโอกาสในการเรียนรู้ตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา กระบวนการต่อรอง การสร้างความตระหนักร่วมกันในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

๒.๒ กรณีชุมชนบ้านทุ่งหลวงไม่เคยเกิดเหตุการณ์เผชิญหน้ากับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในลักษณะดังกล่าว แต่เคยมีการต่อรองกับโครงการหลวงในปี พ.ศ.๒๕๔๙ เมื่อโครงการหลวงจะเข้ามารังวัดที่ดินทำกินของชาวบ้านที่เป็นสมาชิกของโครงการหลวงในทุกชุมชนของลุ่มน้ำวาง เพื่ออยากทราบขอบเขตพื้นที่สมาชิกของโครงการหลวงเท่านั้น ไม่ได้เกี่ยวข้องกับกั้นเขตที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของชาวบ้านออกจากพื้นที่เตรียมประกาศอุทยานแห่งชาติ ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่ยินยอมให้ทางเจ้าหน้าที่โครงการหลวงดำเนินการ แต่ก็มีบางครอบครัวที่ไม่ยินยอมให้ทางโครงการหลวงรังวัดพื้นที่ของตนเอง เพราะยังมีข้อสงสัยว่ากระบวนการดังกล่าวจะเกี่ยวข้องกับทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ และชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งก็เห็นว่ากระบวนการรังวัดที่ดินครั้งนี้ไม่เกิดประโยชน์แต่อย่างใด เพราะเมื่อรังวัดไปแล้วก็ไม่สามารถออกเอกสารสิทธิ์ได้เช่นกัน

ก่อนการดำเนินการของทางโครงการหลวง ชาวบ้านทุ่งหลวงได้ขอให้ทางตัวแทนโครงการหลวงมาชี้แจงวัตถุประสงค์ที่จะรังวัดพื้นที่ โดยมีคณะกรรมการของเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำวางเข้าร่วมรับฟังการชี้แจงด้วย โดยทางตัวแทนที่มาชี้แจงกล่าวว่าการรังวัดไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือเป็นไปตามมติคณะรัฐมนตรีวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑^๖ แต่อย่างไร ชาวบ้านจึงยินยอมให้ทางเจ้าหน้าที่ดำเนินการ เหลือเพียงไม่กี่ครอบครัวที่ไม่ยินยอมให้โครงการหลวงรังวัดที่ดิน แต่กรณีบ้านหนองเต่า และบ้านห้วยอีค่างหลังจากที่ผ่านการถกเถียงอย่างหนักระหว่างชาวบ้านในชุมชน ในที่สุดชาวบ้านมีมติว่าจะไม่ให้โครงการหลวงรังวัดที่ดินแปลงใดทั้งสิ้น

กรณีการรังวัดที่ดินของโครงการหลวง นับว่าเป็นการกระตุ้นให้เยาวชนบ้านทุ่งหลวงร่วมกับเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวาง เกิดแนวคิดที่จะรังวัดที่ดินด้วยตนเองอย่างจริงจังมากขึ้น หลังจากที่เคยมีการพูดคุยกันไว้ก่อนหน้านี้แล้ว การรังวัดที่ดินของเครือข่ายลุ่มน้ำวางมีเป้าหมายเพื่อกำหนดแนวเขตที่แท้จริงของชาวบ้าน กลุ่มเยาวชนและผู้นำชาวบ้านบางส่วนจึงเริ่มศึกษาการใช้เครื่องมือเพื่อการรังวัด โดยเฉพาะการใช้ GPS จากนั้นได้มีการคัดเลือกพื้นที่นำร่องในการสำรวจรังวัดที่ดินเริ่มจากบ้านห้วยอีค่างก่อน ก่อนที่เริ่มดำเนินการได้มีการประชุมชี้แจงทำความเข้าใจร่วมกับชาวบ้านในหมู่บ้านก่อน แล้วร่วมกันเดินสำรวจรังวัดและจัดทำแนวเขตที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน และป่าชุมชน แล้วจึงนำพิกัดที่ได้ไปจัดทำเป็นแผนที่ขอบเขตที่ดินของชุมชนอีกครั้ง กระบวนการรังวัดที่ดินจะทำต่อบ้านหนองเต่า บ้านหนองมณฑา ต่อด้วยบ้านทุ่งหลวง และขยับดำเนินการในชุมชนอื่นๆ ของพื้นที่ลุ่มน้ำวางในเวลาต่อไป

ปัญหาการรังวัดที่ดินเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับนโยบายและต้องอาศัยการเจรจาต่อรองเพื่อแก้ไขปัญหาในระยะยาว ด้วยลักษณะของปัญหาเช่นนี้เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชาวบ้านต้องสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชนและประสานความร่วมมือกับเครือข่ายอย่างใกล้ชิดเพื่อให้ชุมชนมี

^๖ มติคณะรัฐมนตรีวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑ เป็นมติที่ออกมาเพื่อยกเลิกมติคณะรัฐมนตรีวันที่ ๑๗ และ ๒๔ เมษายน พ.ศ.๒๕๔๐ ซึ่งเห็นชอบการเจรจาระหว่างสมัชชาคนจนกับตัวแทนรัฐบาล ภายหลังจากที่สมัชชาคนจนได้ร้องเรียนให้รัฐบาลแก้ไขปัญหานี้เนื่องมาจากการที่รัฐประกาศเขตป่าอนุรักษ์ทับพื้นที่ที่มีชุมชนตั้งอยู่มาก่อน ทั้งนี้ มติคณะรัฐมนตรีวันที่ ๑๗ และ ๒๔ เมษายน พ.ศ.๒๕๔๐ นั้นเปิดโอกาสให้มีการใช้หลักฐานในการพิสูจน์สิทธิที่หลากหลายและกว้างขวางกว่ามติคณะรัฐมนตรีวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๔๑ เพราะสามารถใช้หลักฐานราชการ พยานบุคคล และร่องรอยการทำประโยชน์ในพื้นที่ และเป็นการพิสูจน์ว่าราษฎรตั้งถิ่นฐานทำกินมาก่อนการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย มิใช่การพิสูจน์ว่าราษฎรตั้งถิ่นฐานมาก่อนการประกาศเป็นเขตป่าครั้งแรก (ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.๒๕๔๔) ทั้งนี้ การประกาศเขตป่าอนุรักษ์ตามกฎหมายนั้นเกิดขึ้นนับตั้งแต่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.๒๕๐๓ (ก่อนที่จะมีการแก้ไขกฎหมายฉบับนี้ในปี พ.ศ.๒๕๓๕) สำหรับมติคณะรัฐมนตรีวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๔๑ นั้นกำหนดเงื่อนไขในการพิสูจน์ให้ใช้หลักฐานทางราชการ ภาพถ่ายดาวเทียม และภาพถ่ายทางอากาศ เพื่อพิสูจน์สิทธิของราษฎร ซึ่งหากพบว่าราษฎรตั้งถิ่นฐานทำกินมาก่อนการประกาศเขตป่าครั้งแรก (ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.๒๕๔๔) และพื้นที่แห่งนั้นไม่ใช่ “พื้นที่ล่อแหลม” จึงจะให้รับรองสิทธิที่มั่นคงแก่ราษฎร แต่หากราษฎรตั้งถิ่นฐานทำกินภายหลัง ให้ดำเนินการตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด ซึ่งอาจทำให้ราษฎรถูกอพยพออกจากพื้นที่ป่า หรือรวมกลุ่มใหม่ตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ พ.ศ.๒๕๔๗ และมติคณะรัฐมนตรีวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๓๕

อำนาจในการต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐและป้องกันมิให้ชุมชนถูกคุกคามจากอำนาจภายนอกต่อไปในระยะยาว

ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชน

หากพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างชุมชนบ้านโป่งน้อยเก่าและบ้านทุ่งหลวง ซึ่งต่างเคยเกิดเหตุการณ์ที่ต้องต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าหน้าที่โครงการหลวงที่เข้ามาลดทอนอำนาจของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากร จะเห็นได้ว่าชาวบ้านบ้านโป่งน้อยไม่ได้แก้ไขปัญหาด้วยตนเอง แต่มีนักพัฒนาเอกชนให้การชี้แนะอยู่ในพื้นที่ ขณะที่การเผชิญหน้าดังกล่าวเป็นลักษณะของปัญหาเฉพาะหน้าซึ่งเกิดขึ้นเพียงครั้งเดียวแล้วจบสิ้นไป ไม่ได้มีกระบวนการที่สร้างการเรียนรู้ร่วมกันต่อเนื่อง ต่างจากกรณีบ้านทุ่งหลวงที่พยายามให้เกิดกระบวนการชี้แจงเป้าหมายและความชัดเจนของโครงการก่อนที่จะลงพื้นที่ไปดำเนินการก่อน เป็นกระบวนการที่จัดกันขึ้นโดยชุมชนเอง และได้รับการปรึกษาหารือจากเครือข่าย และมีแนวทางในการปฏิบัติการเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในระยะยาว จะเห็นได้ว่ากิจกรรมการสำรวจจริงวัดที่ดินเยาวชนบ้านทุ่งหลวงได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ตั้งแต่เริ่มแรก จึงมีความเข้าใจในเรื่องเป้าหมายและการใช้เครื่องมือไปด้วย ในส่วนของชุมชนบ้านโป่งน้อย เนื่องจากเยาวชนไม่ได้มีส่วนร่วมกับเครือข่ายอย่างใกล้ชิด เยาวชนบ้านโป่งน้อยจึงไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการรังวัดที่ดินดังกล่าว นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเรียนรู้และการสืบทอดการจัดการทรัพยากรของชุมชนในอนาคต

๓. การมีส่วนร่วมและการจัดกลไกเพื่อการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาชุมชน

กล่าวได้ว่าระดับการมีส่วนร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มแกนนำ และผู้อาวุโส ส่งผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของเยาวชนในกิจกรรมของเครือข่ายอื่น ๆ รวมทั้งการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนภายในชุมชน และการเข้าร่วมกับเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวาง ชุมชนบ้านทุ่งหลวงและบ้านโป่งน้อยเก่า เข้าร่วมเครือข่ายลุ่มน้ำวางดอนบน และเข้าร่วมกับเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ ตั้งแต่เริ่มจัดตั้งเครือข่ายเป็นครั้งแรก ในปี ๒๕๓๖ และ ๒๕๓๗ ตามลำดับ เนื่องจากเป็นชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายอนุรักษ์ของรัฐเช่นเดียวกัน แกนนำของทั้งสองชุมชนมาเข้าร่วมกิจกรรมของ คคน. อย่างสม่ำเสมอ เช่น การประชุมประจำเดือน และกิจกรรมการเดินขบวนเพื่อรณรงค์เชิงนโยบาย พร้อมทั้งมีการจัดกิจกรรมการจัดการทรัพยากรในระดับพื้นที่ตามมติของ คคน. เช่น การบวชป่า การทำแนวกันไฟ การสำรวจแนวเขตชุมชนและป่าชุมชน ฯลฯ การศึกษาค้นพบว่า

๓.๑ การร่วมกิจกรรมของเครือข่ายลุ่มน้ำวางดอนบน แกนนำของทั้งสองชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมโดยตลอดเช่นเดียวกัน แต่แกนนำบ้านทุ่งหลวงมักจะมีบทบาทในกิจกรรมต่าง ๆ มากกว่า โดยเฉพาะในการแสดงออกทางศิลปวัฒนธรรมของปกากะญอ ทั้งยังชักจูงให้เยาวชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเหล่านั้นอยู่ตลอดเวลา เช่น ในงาน “หล่อเหมโด” เลี้ยงผีและทำแนวกันไฟของกลุ่มน้ำวาง ณ คอยน้ำบ่อหมาเลีย บริเวณเขตติดต่อระหว่างบ้านทุ่ง

หลวงกับบ้านห้วยเกี๋ยงและแม่สะป๊อก ในปี พ.ศ.๒๕๔๘ กลุ่มแกนนำและผู้อาวุโสบ้านทุ่งหลวงจะ
ช่วย “ฮีโซ่” หรือผู้นำทางพิธีกรรมในการจัดเตรียมอุปกรณ์และสถานที่ประกอบพิธีกรรม
นอกจากนั้น แกนนำบ้านทุ่งหลวงยังแสดงศิลปะการรำดาบแบบปกากะญอให้ผู้ร่วมพิธีได้ชม
การแสดงดังกล่าวนอกจากจะได้รับความสนใจจากผู้เข้าร่วมกิจกรรมแล้ว ยังทำให้เยาวชนบ้าน
ทุ่งหลวงที่เข้าร่วมกิจกรรมเกิดความเลื่อมใสและภาคภูมิใจในภูมิความรู้ของกลุ่มผู้อาวุโสจาก
ชุมชนของตนเอง ส่งผลให้มีความสนใจที่จะศึกษาและสืบทอดศิลปวัฒนธรรมเหล่านั้น

๓.๒ การจัดโครงสร้างขององค์กรชุมชน เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้ชุมชนบ้านทุ่งหลวง
และบ้านโป่งน้อยเก๋ามีส่วนร่วมในกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคมต่างระดับกัน สำหรับบ้าน
โป่งน้อย มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ของผู้นำแต่ละคนที่ชัดเจนและตายตัว โดยให้ผู้นำแต่ละคนทำ
หน้าที่ประสานงานกับหน่วยงานหนึ่ง ๆ โดยเฉพาะ เช่น โครงการหลวง คคน. อบต. อำเภอ
ฯลฯ หากผู้นำติดภารกิจอื่นจนไม่สามารถเข้าร่วมประชุมกับหน่วยงานนั้น ๆ ได้ ก็มักจะไม่มี
ผู้นำคนอื่นมาทำหน้าที่แทน การจัดแบ่งบทบาทเช่นนี้เป็นข้อจำกัดที่ทำให้ชุมชนบ้านโป่งน้อย
เก๋ขาดการติดต่อประสานงานกับเครือข่ายลุ่มน้ำวาง คคน. และขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม
อื่น ๆ ในบางช่วงเวลา เมื่อผู้นำที่ทำหน้าที่ประสานงานกับ คคน. ติดภารกิจอื่น นอกจากนั้น ยัง
ทำให้สมาชิกคนอื่น ๆ ในชุมชนไม่ได้มีโอกาสมาเข้าร่วมกับเครือข่ายโดยตรง เพราะเห็นว่า
ผู้นำที่ทำหน้าที่อยู่แล้ว ความรู้สึกมีส่วนร่วม หรือเป็นส่วนหนึ่งในเครือข่ายจะขึ้นอยู่กับถ่ายทอด
ข้อมูลข่าวสารของผู้นำ

สำหรับชุมชนบ้านทุ่งหลวง จะจัดองค์กรชุมชนในลักษณะผู้นำกลุ่ม โดยมีผู้นำหลายคน
สลับผลัดเปลี่ยนมาประสานงานกับ คคน. และเครือข่ายลุ่มน้ำ นอกจากนั้น กลุ่มแกนนำยัง
พยายามชักชวนเยาวชนเข้าร่วมด้วยทุกครั้งที่มีการประชุม คคน. หรือเครือข่ายลุ่มน้ำ เพื่อให้
ช่วยทำหน้าที่จัดบันทึกข้อมูลแทนกลุ่มแกนนำซึ่งมีข้อจำกัดในการใช้ภาษาไทย วิธีการ
ประสานงานเช่นนี้เป็นการกระจายโอกาสในการรับรู้และทำความเข้าใจข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ซึ่ง
ทำให้ผู้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายอื่น ๆ รู้สึกมีส่วนร่วมและเป็นส่วนหนึ่งในเครือข่าย
ทั้งยังตระหนักถึงความสำคัญในการสร้างเครือข่ายพันธมิตรและการทำความเข้าใจต่อสาธารณะ
เกี่ยวกับความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชน

การจัดกลไกเปิดโอกาสให้มีผู้นำหลากหลาย และสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน
อีกทั้งการให้ความสำคัญต่อการสร้างการเรียนรู้ให้เยาวชนนั้น เป็นการสนับสนุนและเปิดโอกาส
ให้เยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน และร่วมอยู่ในกระบวนการของ
ขบวนการต่อสู้ในเครือข่ายส่งผลต่อการคิดและการสร้างกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน กรณีบ้านทุ่ง
หลวง กลุ่มผู้ใหญ่ และกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่จะให้การสนับสนุนในกิจกรรมของกลุ่มแกนนำเยาวชนใน
หมู่บ้านเสมอ อาทิ การเป็นครูผู้รู้ให้กับเยาวชนในการสืบค้นประวัติศาสตร์ของชุมชน การเล่า
นิทาน การเข้าร่วมกิจกรรมค่ายของกลุ่มเยาวชน เป็นต้น อีกทั้งผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนยัง
ทำหน้าที่ในการเป็นที่ปรึกษาทุกครั้ง ถือเป็นแรงสนับสนุนให้เยาวชนมีกำลังใจในการทำงาน ใน

ส่วนของบ้านโป่งน้อยถึงแม้จะมีผู้ใหญ่ หรือผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน แต่ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อกระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมภูมิปัญญาดั้งเดิมของปกากะญอ และไม่ผลักดันให้เยาวชนในหมู่บ้านเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มน้ำ แม้แต่การเข้าร่วมของผู้เฒ่าในชุมชนกับเครือข่าย (ชาวบ้าน) กลุ่มน้ำวางตอนบนก็ไม่มีคำตอบเนื่องเช่นกัน นับเป็นข้อจำกัดต่อกิจกรรมของเยาวชนบ้านโป่งน้อยในการมีส่วนร่วมกับเครือข่ายไปด้วย

๔. การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชน

กิจกรรมการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญากลุ่มน้ำวางนับตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๗ เป็นต้นมา มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการกระตุ้นให้กลุ่มเยาวชนบ้านทุ่งหลวงมีการรวมตัวกันทำกิจกรรมสืบสานศิลปวัฒนธรรมปกากะญอ โดยการศึกษารวบรวมความรู้ปกากะญอ จัดทำสื่อเผยแพร่ จัดนิทรรศการ และจัดแสดงศิลปวัฒนธรรมในงานนิทรรศการต่าง ๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาแหล่งเรียนรู้

ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๔๖ - ๒๕๔๗ คณ. มีการทบทวนแนวทางการดำเนินงาน และมีมติที่จะให้ผู้นำกลับมาทำงานสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชนของตนเอง ส่วนภายในเครือข่ายกลุ่มน้ำวางมีการทบทวนกันแล้วพบว่าที่ผ่านมาเครือข่ายยังขาดการประสานงานกับชุมชนในพื้นที่กลุ่มน้ำวางตอนล่าง จนบางช่วงเวลาได้ทำให้เกิดปัญหาความไม่เข้าใจกันระหว่างคนต้นน้ำกับท้ายน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อต้นน้ำเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ และท้ายน้ำเป็นคนเมืองพื้นราบ ปัญหาความขัดแย้งในลักษณะเดียวกันนี้เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ เช่น ที่อำเภอจอมทอง และอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งกลุ่มคนต้นน้ำและท้ายน้ำต่างกล่าวหากันไปมาว่าเป็นตัวการของการทำลายป่าจนทำให้แม่น้ำที่กลุ่มคนทั้งสองใช้ร่วมกันแห้งขอด

ขณะที่เครือข่ายชุมชนต้นน้ำมีการประสานงานกันโดยเน้นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมาโดยตลอดนั้น ราวปี พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๖ ชุมชนต่าง ๆ ในกลุ่มน้ำวางตอนล่างได้มีการประสานเครือข่ายเพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนและดำเนินกิจกรรมในการฟื้นฟูสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มน้ำวางในด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น ดนตรี งานหัตถกรรมต่าง ๆ โดยการสนับสนุนของโฮงเฮียนสืบสานล้านนา⁷ และวิทยาลัยการจัดการทางสังคม สภาวัฒนธรรมอำเภอแม่วาง ในการจัดงาน “เข้ากรรม” ซึ่งเป็นกิจกรรมหนึ่งของเครือข่ายกลุ่มน้ำวาง

⁷ โฮงเฮียนสืบสานล้านนา เกิดขึ้นจากการรวมตัวกัน ของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนที่เห็นความสำคัญในศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของล้านนา และมีสนับสนุนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ร่วมกันโดยได้ร่วมกันจัดงาน “สืบสานงานภูมิปัญญาล้านนา” ขึ้นในปี พ.ศ ๒๕๔๐ และได้จัดต่อเนื่องมาทุกปี จนในปี พ.ศ.๒๕๔๔ ได้จัดตั้งเป็นโฮงเฮียนสืบสานล้านนา ซึ่งมีกิจกรรมในการรวบรวม ศึกษา สังเคราะห์ เผยแพร่และสนับสนุนให้ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาได้เผยแพร่ไปสู่สังคม รวมถึงการสนับสนุนให้เยาวชนได้เรียนรู้สืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านจากพ่อครูแม่ครู และประสานให้ทุกฝ่ายทั้งรัฐ ธุรกิจ เอกชน องค์กรศาสนา สถาบันการศึกษา องค์กรชุมชน มาร่วมจัดการการเรียนรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้วย

ตอนล่างในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ได้รับความร่วมมือจากเครือข่ายลุ่มน้ำแม่วางตอนบนที่นำนิทรรศการเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรมาจัดแสดง และร่วมออกร้านจำหน่ายสินค้า กิจกรรมครั้งนั้นนับเป็นจุดเริ่มต้นให้เครือข่ายชาวบ้านในลุ่มน้ำแม่วางทั้งตอนล่างและตอนบนได้พบกัน และพบว่าในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วางมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลายกระจายอยู่ในชุมชนต่าง ๆ ทั้งในพื้นที่ตอนบนและตอนล่าง ส่งผลให้ในเวลาต่อมาได้มีการจัดเวทีการแลกเปลี่ยนของกลุ่มผู้อาวุโส ผู้รู้ระหว่างเครือข่ายลุ่มน้ำแม่วางตอนบนและล่าง และมีเห็นร่วมกันที่จะจัดตั้ง “วิทยาลัยชาวบ้านลุ่มน้ำแม่วาง” เพื่อเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนเรียนรู้แก่คนทั่วไปทั้งภายในและภายนอกลุ่มน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นแหล่งในการแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาระหว่างคนต้นน้ำและคนท้ายน้ำ

ภายใต้แนวคิดของวิทยาลัยชาวบ้าน เครือข่ายลุ่มน้ำแม่วางตอนบนมีแผนในการเลือกชุมชน ๔ แห่ง ได้แก่ บ้านห้วยอีค่าง บ้านหนองเต่า บ้านทุ่งหลวง และบ้านโป่งน้อยเก่า เพื่อพัฒนาให้เป็นชุมชนต้นแบบที่สามารถ “จัดการตนเองทั้งระบบ” ซึ่งหมายถึงการมีระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ วิธีการผลิต วิถีชีวิต และการสืบทอดภูมิปัญญาที่ยั่งยืน ตามแผนดังกล่าว สำหรับชุมชนบ้านทุ่งหลวงจะเน้นการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาของชุมชน และพัฒนาให้เป็นหมู่บ้านนำร่องเพื่อให้รัฐรับรองสิทธิการจัดการทรัพยากรของชุมชนในเขตป่า ส่วนชุมชนบ้านโป่งน้อย มีแผนจะจัดสร้างศูนย์การเรียนรู้เพื่อรวบรวมข้อมูลด้านการจัดการทรัพยากรของลุ่มน้ำแม่วางทั้งหมด

ในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ดังกล่าวนี้ สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งได้เข้าไปมีส่วนสนับสนุนเครือข่ายลุ่มน้ำแม่วางในการพัฒนาโครงการเพื่อขอรับทุนสนับสนุนจากโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข(สรส.) ในช่วงเริ่มต้นของการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ นั้น ในชุมชนบ้านโป่งน้อยเก่าได้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างผู้นำของชุมชน ซึ่งแม้ว่าจะไม่ได้เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานตามโครงการหรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของส่วนรวม แต่ปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวทำให้ผู้นำชุมชนบ้านโป่งน้อยไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายลุ่มน้ำแม่วางอย่างต่อเนื่อง⁸ จนทำให้การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ตามโครงการฯ ในชุมชนไม่มีความคืบหน้า นอกจากนั้น ยังส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านโป่งน้อยในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในภาพรวม ตลอดจนการมีส่วนร่วมของกลุ่มเยาวชนในกิจกรรมของเครือข่ายลุ่มน้ำ และ คคน. แต่ในขณะที่ชุมชนบ้านโป่งน้อยไม่ได้ร่วมกิจกรรมการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ นั้น ชุมชนบ้านห้วยอีค่าง หนองเต่า และทุ่งหลวงยังคงดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและมีความคืบหน้าเป็นลำดับ ซึ่งกลุ่มเยาวชนมีบทบาทสำคัญในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ตามแผนงานดังกล่าว

⁸ ผู้นำชุมชนบ้านโป่งน้อยมีภาระที่จะต้องไปจัดการความขัดแย้งภายในชุมชนของตนเองในเรื่องผลประโยชน์ทางธุรกิจของผู้นำชุมชนสองคน ทางแกนนำเครือข่ายลุ่มน้ำแม่วางตอนบนก็พยายามที่จะเข้าไปหนุนช่วยแกนนำบ้านโป่งน้อยในการคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งดังกล่าว แต่ปัญหานั้นมีความยืดเยื้อ และไม่สามารถคลี่คลายได้ด้วยกลไกของเครือข่ายลุ่มน้ำ

ในช่วงการเตรียมจัดทำแหล่งเรียนรู้ ผู้อาวุโส ครู และแกนนำเยาวชนส่วนหนึ่งที่บ้านทุ่งหลวงได้ร่วมกันศึกษาและแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับคุณค่า ความหมายและความสำคัญของวัฒนธรรมปกากะญอ เพื่อคัดสรรและพัฒนาให้เป็นรูปธรรมในการเรียนรู้ได้ ในการจัดงานดังกล่าวมีการจัดกิจกรรมการพูดคุย ฟังผู้เฒ่าผู้แก่เล่าเรื่องราวเมื่อครั้งอดีต รื้อฟื้นความทรงจำทางด้านประวัติศาสตร์ของชุมชน การตั้งบ้านเรือน การหาอยู่หากินของคนยุคก่อน คุณค่าวัฒนธรรม ประเพณีที่สำคัญ พร้อมกับการขับร้องเพลงทาจจากผู้เฒ่า เป็นการสร้างบรรยากาศให้ชุมชนตื่นตัวในการสืบค้นความรู้ต่างๆ เมื่อสามารถคัดเลือกเนื้อหาได้แล้ว ก็วางแผนเรื่องกิจกรรมเพื่อสร้างกระบวนการสืบทอด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการพาไปศึกษาแหล่งเรียนรู้โดยมีผู้อาวุโสเป็นผู้อธิบายความหมายเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์และวิถีการดำเนินชีวิตของปกากะญอ

นอกจากการสอนในชุมชนแล้ว ยังมีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนบ้านทุ่งหลวง โดยทางคณะครูได้เชื่อมประสานกับทางผู้อาวุโส และเยาวชนในการกำหนดหลักสูตร แต่ยังไม่ได้พัฒนาให้เป็นแผนการเรียนการสอนที่ชัดเจนและวัดผลได้ เป็นเพียงการพัฒนาแผนการเรียนการสอนเพื่อให้เด็กนักเรียนสามารถเชื่อมโยงระหว่าง “น้ำบ่อหน้า” กับ “น้ำบ่อหลัง” ให้เกิดประโยชน์ต่อนักเรียนและชุมชน กระบวนการเหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงกระบวนการในระดับชุมชน แต่เป็นกระบวนการที่ประสานงานร่วมกับเครือข่ายชาวบ้านและเยาวชนในลุ่มน้ำวางตอนบนด้วย

ในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ มีการจัดงาน “มหกรรมแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชนลุ่มน้ำวาง” ซึ่งเป็นกิจกรรมเพื่อประชาสัมพันธ์แหล่งเรียนรู้ต่อสาธารณชน งานดังกล่าวได้รับความสนใจจากชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำ และบุคคลภายนอกอย่างมาก โดยมีสื่อมวลชนหลายแขนงเข้าร่วมกิจกรรมเป็นจำนวนมาก ในกิจกรรมดังกล่าว กลุ่มเยาวชนมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดนิทานพื้นบ้านปกากะญอเรื่อง “หน่อหม้อเอ” ผ่านการแสดงละคร โดยมีกลุ่มละครมะขามป้อมเป็นกลุ่มพี่เลี้ยงที่ช่วยเตรียมงาน ให้คำแนะนำ และฝึกสอนการแสดงละคร ก่อนการแสดงละครเยาวชนจะรวมกลุ่มกันไปศึกษานิทานพื้นบ้านจากผู้อาวุโสในชุมชน คัดเลือกเรื่องนิทาน ออกแบบวิธีการแสดง และฝึกซ้อมเป็นเวลานานก่อนการจัดแสดงจริง การเตรียมจัดแสดงละครดังกล่าวได้ทำให้เยาวชนบ้านทุ่งหลวงเกิดความกระตือรือร้นในการรวมกลุ่มทำกิจกรรมและให้ความสนใจนิทานพื้นบ้านและภูมิปัญญาปกากะญอมากขึ้น โดยมีเยาวชนเข้าร่วมการจัดเตรียมและการแสดงละครมากถึง ๑๘ คน จากจำนวนเยาวชนทั้งหมดที่มีอยู่ในหมู่บ้านประมาณยี่สิบกว่าคน หลังจากการจัดแสดงละครดังกล่าวแล้ว เยาวชนบ้านทุ่งหลวงยังมีโอกาสไปแสดงละครในแบบเดียวกันที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน กรุงเทพฯ ในช่วงต้นเดือนเมษายน ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ในงาน “มหกรรมห้องเรียนชุมชน” ซึ่งจัดโดยวิทยาลัยการจัดการทางสังคมด้วย

ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชน

การที่เยาวชนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ได้ทำหน้าที่ในการสืบค้นวัฒนธรรมภูมิปัญญาต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ได้เรียนรู้รากเหง้าประวัติศาสตร์และความสำคัญของทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนของตนเองอย่างเยาวชนบ้านทุ่งหลวง อีกทั้งยังได้เป็นผู้มีบทบาทในการนำคุณค่าภูมิปัญญาของปกากะญอสื่อสารสร้างการเรียนรู้ต่อกับคนภายนอกผ่านการทำเอกสาร การทำสื่อนิทรรศการ รวมไปถึงการนำนิทานมาจัดแสดงเป็นละคร ซึ่งหมายถึงการได้รับความสำคัญและการสนับสนุนจากผู้ใหญ่ในชุมชน หน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทำให้กลุ่มเยาวชนเกิดความภาคภูมิใจในตนเองและเกิดความกระตือรือร้นที่จะสร้างสรรค์กิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทั้งยังส่งผลให้การรวมกลุ่มทำกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนได้รับความสนใจจากเยาวชนคนอื่น ๆ ในชุมชน และในพื้นที่ลุ่มน้ำมากขึ้นด้วย

๕. จำนวนเยาวชนที่ใช้ชีวิตอยู่ในชุมชน

บ้านทุ่งหลวงมีจำนวนครัวเรือนมากกว่าบ้านโป่งน้อยเก่าประมาณ ๔ เท่าตัว ส่งผลให้บ้านทุ่งหลวงมีจำนวนเยาวชนที่อยู่ในหมู่บ้านมากกว่าบ้านโป่งน้อยเก่า นอกจากนั้นแล้วชุมชนบ้านทุ่งหลวงมีโรงเรียนอยู่ในหมู่บ้านซึ่งสอนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ทำให้ช่วงวัยเด็กโดยส่วนใหญ่ของเยาวชนบ้านทุ่งหลวงได้ใช้ชีวิตอยู่ในชุมชน แต่ที่บ้านโป่งน้อย เก่า เยาวชนต้องออกมาเรียนหนังสือนอกหมู่บ้าน ตั้งแต่ระดับประถมศึกษา โดยไปเรียนและพักอาศัยกับญาติที่บ้านหนองเต่า ส่วนเยาวชนทั้งสองหมู่บ้านที่ต้องการเรียนในระดับชั้นมัธยมจะต้องไปเรียนที่โรงเรียนบ้านกาด ในตัวอำเภอแม่วาง หรือที่อำเภอจอมทอง

เยาวชนบ้านทุ่งหลวงที่อยู่ในช่วงวัย ๑๕ ขึ้นไปและยังไม่ได้แต่งงานมีทั้งหมด ๖๗ คน เป็นชาย ๔๖ คน ทำงานอยู่ในหมู่บ้าน ๒๑ คน รับจ้างในเมือง ๑๘ คน และยังเรียนหนังสืออีก ๖ คน ส่วนผู้หญิงมี ๒๑ คน ทำงานอยู่ในหมู่บ้าน ๔ คน ทำงานในเมือง ๖ คน ยังเรียนหนังสืออยู่ ๑๑ คน ส่วนชุมชนบ้านโป่งน้อยเก่ามีเยาวชนในช่วงวัยเดียวกัน ๑๓ คน อยู่ในหมู่บ้าน ๕ คน ออกไปทำงานในเมือง ๘ คน จากตัวเลขเหล่านี้จะเห็นได้ว่าบ้านทุ่งหลวงมีจำนวนเยาวชนอยู่ในชุมชนมากกว่าบ้านโป่งน้อยเก่าถึง ๑๖ คน ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของเยาวชนได้ง่ายกว่า เพราะเยาวชนจะมีแรงจูงใจในการทำกิจกรรมร่วมกัน และมีจำนวนเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายมากกว่า นอกจากนั้นจำนวนเยาวชนยังส่งผลต่อความสืบเนื่องของการดำเนินกิจกรรม นับตั้งแต่ขบวนการต่อสู้เคลื่อนไหวเรื่องนโยบายรัฐประกาศเขตป่าอนุรักษ์ เยาวชนทุกหมู่บ้านในกลุ่มน้ำวางตอนบนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมอย่างใกล้ชิดโดยตลอด และมีกระบวนการสืบต่อมายังรุ่นหลังๆ เมื่อเยาวชนแกนนำบางคนแต่งงานไปและมีภาระรับผิดชอบในครอบครัว แต่จะพบว่ากระบวนการสืบต่อหรือเปลี่ยนรุ่นของเยาวชนที่เข้ามาเชื่อมโยงขบวนการเคลื่อนไหวของบ้านทุ่งหลวงมีความต่อเนื่องมากกว่า ไม่มีการขาดช่วง แต่เยาวชนของบ้านโป่งน้อยเก่า เมื่อเยาวชนรุ่นแรกๆ ได้แต่งงานออกเรือนไป ต้องมีภาระสร้างครอบครัว

ของตนเอง ไม่ได้สร้างหรือเชื่อมกับเยาวชนในรุ่นถัดมา อีกทั้งเยาวชนโดยส่วนใหญ่ออกไปเรียนหนังสือข้างนอก การขาดช่วงในการเชื่อมประสาน จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กระบวนการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของเครือข่ายเยาวชนขาดหายไปด้วย

ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชน

จำนวนเยาวชนบ้านทุ่งหลวงที่มีมากกว่าเป็นแรงกระตุ้นสำคัญที่ทำให้เกิดการรวมทำกิจกรรมร่วมกัน ที่นอกเหนือจากกิจกรรมในชุมชน หรือกิจกรรมทางศาสนา เนื่องจากเป็นช่วงวัยที่ต้องการเพื่อน ติดเพื่อน ดังนั้นเมื่อมีกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนทั้งในหมู่บ้าน และเครือข่าย จึงเป็นแรงผลักดันสำคัญให้เยาวชนเข้าร่วมกิจกรรม แต่กรณีบ้านโป่งน้อยเนื่องจากเยาวชนมีจำนวนน้อยกว่า ความกระตือรือร้นที่จะมีกิจกรรมเฉพาะของเยาวชนเอง หรือการไปร่วมกับกิจกรรมของเครือข่ายไม่ค่อยมี ความเป็นเพื่อนและพวกจึงสำคัญต่อการเรียนรู้ร่วมกันของเยาวชนด้วย

๖. การสนับสนุนขององค์กรจากภายนอก

พื้นที่ลุ่มน้ำวางดอนบน ได้มีองค์กรพัฒนาเอกชนหลายองค์กรเข้าไปทำงานสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมในหลากหลายประเด็นงานของเครือข่ายลุ่มน้ำวางดอนบน

๖.๑ โครงการความร่วมมือพัฒนาพื้นที่รูปธรรม “การจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อชุมชนเข้มแข็งและเป็นสุขอย่างยั่งยืน” ที่ดำเนินงานโดยสถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ตั้งแต่กลางปี พ.ศ.๒๕๔๖ - ๒๕๔๘ ภายใต้การสนับสนุนของโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข เป็นกระบวนการทำงานสนับสนุนให้เกิดพื้นที่รูปธรรมทั้งในระดับลุ่มน้ำ และในระดับหมู่บ้านคือที่บ้านห้วยอีค่าง และบ้านทุ่งหลวง โดยมุ่งเน้นให้ชาวบ้านเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของชุมชนและวางแผนระบบเศรษฐกิจของตนเองผ่านกิจกรรมอันหลากหลาย อย่างกิจกรรมที่บ้านห้วยอีค่าง ได้มีกิจกรรมสนับสนุนการพัฒนาสวนคนช้ำ^๙ การทำปุ๋ยหมัก การทำกองทุนสวัสดิ์เลี้ยง กิจกรรมที่บ้านทุ่งหลวงคือการสนับสนุนให้ชาวบ้านร่วมมือกับทางโรงเรียนในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชน และสนับสนุนให้เกิดกลไกความร่วมมือระดับลุ่มน้ำที่พัฒนามาเป็น “วิทยาลัยจาวบ้านลุ่มน้ำวาง” เป็นกระบวนการที่ประสานคนหลายกลุ่มในลุ่มน้ำวางให้เกิดการร่วมมือกันในการสร้างการเรียนรู้วัฒนธรรม ภูมิปัญญา วิถีชีวิตที่สอดคล้อง สมดุลย์ กับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ชุมชนบ้านทุ่งหลวงเองได้มีส่วนร่วมในการสร้างการเรียนรู้เรื่องความเป็นปกาสัยเอื้อให้แก่คนในลุ่มน้ำวาง ผ่านกระบวนการของวิทยาลัยจาวบ้านลุ่มน้ำวางด้วยเช่นกัน

^๙ เป็นนวัตกรรมของชาวบ้านที่นิยมการทำระบบเกษตรแบบไม่พึ่งตามกระแสเศรษฐกิจทุนนิยม เป็นระบบเกษตรไม่ใช้สารเคมี ไม่มุ่งเน้นเพื่อการค้า ในระบบเกษตรสวนคนช้ำจะเน้นปลูกต้นไม้ที่หลากหลาย ทั้งพันธุ์ไม้ที่กินได้ ไม้ไว้ใช้สอย สมุนไพร มีการปลูกเพิ่มพันธุ์ไม้ใหม่ๆ แทรกตามพื้นที่ว่างของสวน แต่ก็มีการจัดการดูแลในช่วงที่เป็นต้นอ่อน เช่น ต้องใส่ปุ๋ยหมักที่ทำเอง แล้วยังปล่อยให้พันธุ์ไม้ได้เติบโตตามธรรมชาติ โดยส่วนใหญ่จะใช้บริโภคในครอบครัว และแบ่งปันให้กับเพื่อนบ้าน แต่ก็มีผลผลิตจากพืชบางชนิดที่สามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัวไว้ใช้สอยบ้างตามสมควร

๖.๒ โครงการเยาวชนสืบสานภูมิปัญญา โดยวิทยาลัยการจัดการทางสังคม ร่วมกับโครงการฝึกอบรมเยาวชนเพื่อการพัฒนา เข้าไปสนับสนุนให้เยาวชนโดยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้านการสืบสานภูมิปัญญาให้กับกลุ่มเยาวชนในชุมชน เพื่อเยาวชนจะสามารถปรับประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอยู่ในชุมชน ซึ่งกลุ่มเยาวชนในเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือได้เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มเป้าหมายในโครงการ การลงไปทำงานสนับสนุนภายใต้โครงการเยาวชนสืบสานภูมิปัญญาให้กับกลุ่มเยาวชนในเครือข่ายลุ่มน้ำวางดอนบน ซึ่งถือเป็นสมาชิกหนึ่งของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ มุ่งเน้นสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับกลุ่มเยาวชนในการเข้าใจรากเหง้า ประวัติศาสตร์ของชุมชน และเรียนรู้เรื่องการวิเคราะห์เท่าทันสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคม สืบค้นคุณค่าวัฒนธรรมภูมิปัญญาสำคัญของชุมชน และสื่อสารสร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชนและสังคมภายนอก

กิจกรรมหลักที่โครงการเข้าไปสนับสนุนคือ การจัดค่ายสืบสานภูมิปัญญาที่บ้านหนองมณฑา ต.แม่วีน อ.แม่วาง การจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเยาวชนต่างลุ่มน้ำที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ รวมไปถึงเครือข่ายเยาวชนจากภาคอื่นๆ ด้วยการฝึกอบรมให้เยาวชนเขียนโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนการทำกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน จากองค์การบริหารส่วนตำบล การสนับสนุนให้เยาวชนในลุ่มน้ำวางสืบทอดภูมิปัญญาจากผู้รู้ในชุมชน เช่น การอ้อทา การจักสาน การเล่นเต๋หน้า เป็นต้น ปัจจุบันโครงการเยาวชนสืบสานฯ ยังคงสนับสนุนกิจกรรมการสืบทอดภูมิปัญญาของเยาวชนในเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนืออย่างต่อเนื่อง ซึ่งรวมถึงเยาวชนในเครือข่ายลุ่มน้ำวางดอนบนด้วย

๖.๓ การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนบ้านทุ่งหลวง ซึ่งริเริ่มโดยครูพิชัย จุลเดช และคณะครูโรงเรียนบ้านทุ่งหลวง ร่วมกับชาวบ้าน ผู้รู้ เยาวชนบ้านทุ่งหลวง ซึ่งโดยกระบวนการเริ่มต้นนั้นทางกลุ่มเยาวชนร่วมกับคณะครูสืบค้นประวัติศาสตร์สำคัญของบ้านทุ่งหลวง และแหล่งทรัพยากรธรรมชาติตามความเชื่อดั้งเดิมของคนบ้านทุ่งหลวง จนได้ข้อมูลแหล่งความเชื่อและวัฒนธรรมที่สำคัญทั้งสิ้น 11 จุด (ได้กล่าวไว้ในภาคผนวก) จากนั้นทางคณะครูได้บูรณาการเข้ากับกระบวนการเรียนการสอนให้กับเด็กนักเรียนในโรงเรียนซึ่งอยู่ในระดับชั้นประถมศึกษา โดยจัดให้มีการเรียนการสอนว่าด้วยแหล่งเรียนรู้ทั้ง 11 จุด ให้ผู้รู้ในชุมชนมาเป็นครูผู้สอน แกนนำเยาวชนส่วนหนึ่งก็ได้ทำหน้าที่ช่วยครูผู้รู้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนด้วย เช่น การสอนรำดาบ การสอนตัวหนังสือปกากะญอ

ในอีกด้านหนึ่งการเลือกพื้นที่ปฏิบัติการของหน่วยงานที่เข้าไปสนับสนุนที่เน้นหนักบางพื้นที่ในลุ่มน้ำ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อระดับความก้าวหน้าของกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาของกลุ่มเยาวชน และเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้กลุ่มเยาวชนได้มีการเชื่อมประสานการทำงานในด้านอื่นๆ ของชุมชนที่นอกเหนือจากกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนที่ดำเนินการกันเอง ดังนั้นการที่เยาวชนบ้านโป่งน้อยไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของโครงการที่เข้าไปสนับสนุนในพื้นที่จึงหาโอกาสในการเข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายเยาวชนได้น้อยเมื่อเทียบกับเยาวชนจากบ้าน

ทุ่งหลวงซึ่งเป็นพื้นที่นาร่องในการทำกิจกรรมพัฒนาขององค์กรที่เข้าไปทำงานสนับสนุนในพื้นที่
ลุ่มน้ำวาง

ส่งผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชน

กระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมภูมิปัญญาของชุมชนบ้านทุ่งหลวงมีความเด่นชัดเพราะมี
ปัจจัยการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก โดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้าไปมีบทบาท
หนุนเสริมทั้งในระดับพื้นที่ และในระดับเครือข่ายลุ่มน้ำ มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มใน
การทำกิจกรรมตั้งแต่ระดับชุมชน เช่น การพัฒนาระบบสวนเพื่อการพึ่งตนเอง การรวมกลุ่มทำ
กองทุนสวัสดิ์เลี้ยง ไปจนถึงกิจกรรมในระดับลุ่มน้ำ เช่น มหกรรมแหล่งเรียนรู้ที่บ้านทุ่งหลวง
ค่ายเยาวชนลุ่มน้ำวาง เป็นต้น

ขณะเดียวกันเครือข่ายเยาวชนเองมองว่ากระบวนการเรียนรู้ที่ได้รับการสนับสนุนจาก
องค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้าไปทำงานในพื้นที่ได้ทำให้เยาวชนที่เป็นระดับแกนนำได้เข้าใจและเท่า
ทันต่อสถานการณ์ภายนอกในยุคของโลกาภิวัตน์ ยังเป็นการเพิ่มความตระหนักรู้ที่สำคัญใน
การทำให้เยาวชนหันมาเรียนรู้ความหมายของบทสรุปของคำสอนดั้งเดิมของคนปกากะญอที่
ส่งผ่านจากรุ่นสู่รุ่น ผ่านทางนิทาน คำทาด่าง ๆ ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนจึงต้อง
ควบคู่กันไปทั้งการเรียนรู้เรื่องราวภายนอกซึ่งหมายถึงความรู้ ทักษะ เครื่องมือที่จำเป็นต่อการ
สร้างการปฏิบัติการของชุมชน และการเรียนรู้ภายในที่เป็นความรู้ ความคิด วิธีการปฏิบัติที่จะ
นำไปสู่การผสมผสานจนเกิดแนวทางการกำหนดรูปแบบ หรือวิถีชีวิตของตนเอง และการร่วม
เป็นส่วนหนึ่งในการแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วย

๗. กระบวนการเชื่อมโยงพึ่งพากันของกลุ่มเยาวชน

นับตั้งแต่การเริ่มก่อตั้งของเครือข่ายกลุ่มเยาวชนลุ่มน้ำวางตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๘
ขบวนการเยาวชนได้เติบโตมาพร้อมกับขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกร
ภาคเหนือ โดยเป็นลักษณะของขบวนการที่เชื่อมโยงจากระดับชุมชน ระดับเครือข่ายลุ่มน้ำ ไป
จนถึงเครือข่ายระดับภาค ได้สร้างกลไกการทำงานร่วมกันของกลุ่มคนที่ประสบปัญหาไปสู่
การจัดรูปองค์กรเพื่อที่จะสามารถสร้างกระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชน จะเห็นได้จาก
กระบวนการที่ช่วยเหลือผู้นำที่ต้องเดินทางไปร่วมเคลื่อนไหวผลักดันแก้ไขปัญหาในทาง
นโยบาย ชุมชนและเครือข่ายจึงคิดระบบการช่วยเหลือผู้นำ โดยเฉพาะการทำการผลิตของ
ครอบครัวผู้นำ การไปช่วยเหลือเอามือเอาร่าง หรือร่วมกันลงแรงงานในแปลงการผลิต ขณะเดียวกัน
คนที่อยู่ในชุมชนก็ต้องพึ่งพาและยังมีความจำเป็นที่ต้องเรียนรู้เรื่องราวจากภายนอกชุมชนผ่าน
ทางผู้นำ และการเข้าไปร่วมผลักดันแก้ไขปัญหาของชุมชนกับเครือข่ายในส่วนกลาง

นอกจากนี้ยังถือได้ว่าทุนหรืองบประมาณจากโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจาก
หน่วยงานภายนอกได้เป็นปัจจัยส่งเสริมให้เยาวชนมีกระบวนการเชื่อมโยงกันได้มากขึ้นเช่นกัน
แม้ว่าการต้องพึ่งพาทุนจากภายนอกจะทำให้ระบบกลไกและการเชื่อมโยงมีความเหนียว แต่ก็

ไม่ได้หมายความว่าเมื่อขาดทุนสนับสนุนระบบการเชื่อมโยงกันของเยาวชนจะขาดหายไป เยาวชนยังมีความเชื่อมั่นว่าพวกเขายังคงผูกพันเชื่อมโยงกันตามวิถีชีวิตอยู่แล้ว เพียงแต่อาจจะมีข้อจำกัดมากขึ้นในกระบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้ หรือการขับเคลื่อนในทางนโยบาย หรือการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในทางสังคม เพราะต้องอาศัยทุนหรือปัจจัยการสนับสนุนจากภายนอกพอสมควร แต่เยาวชนก็คาดหวังว่าเมื่อแผนชีวิตของแต่ละคนที่จะสามารถทำการผลิตของตนเองและมีรายได้บ้างส่วนหนึ่ง จะไปลดทอนข้อจำกัดเรื่องการเคลื่อนไหวในทางสังคมนโยบายลงไปได้ เพราะอย่างไรก็ตามยังเชื่อมั่นว่าการสร้างชุมชนหรือรูปธรรมที่ชัดเจนจะเป็นเครื่องมือหนึ่งในการต่อรณรงค์นโยบายและการยืนยันต่อสังคม

ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชน

กระบวนการดังกล่าวได้ส่งผลให้เยาวชนจากหมู่บ้านต่างๆ ที่ได้มีโอกาสไปร่วมเรียนรู้พร้อมๆ กับผู้นำได้เกิดการเชื่อมโยงไปด้วยพร้อมกัน ดังนั้นจะพบว่ากลไกการทำงานร่วมกันของเยาวชนจะมีลักษณะการเอามือเอาร่วมกันในกระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชนไปด้วย เช่น การสำรวจจริงวัดที่ดินเยาวชนจากหมู่บ้านอื่นๆ ในลุ่มน้ำก็จะเข้ามาช่วยดำเนินการในหมู่บ้านที่มีการทำการสำรวจ ความผูกพันใกล้ชิดจากการทำงานร่วมกัน ส่งผลไปถึงการเข้าไปร่วมลงแรงในแปลงการผลิตของเพื่อนเยาวชนในหมู่บ้านอื่นๆ ด้วยเช่นกัน นับว่าเป็นพื้นฐานของการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเยาวชน และเป็นแนวทางในการสร้างเครือข่ายให้มั่นคงมากขึ้น

สรุปท้ายบท

เยาวชนบ้านทุ่งหลวงได้สร้างพื้นที่ในการแสดงทางวัฒนธรรมผ่านรูปแบบของกิจกรรมที่หลากหลาย รวมไปถึงกิจกรรมในเชิงเคลื่อนไหวเพื่อต่อสู้กับปัญหาที่มากกระทบกับชุมชน วัฒนธรรมและภูมิปัญญาถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารสู่สังคมภายนอก ทั้งยังมีการนำเครื่องมือจากภายนอกมาใช้ในการเคลื่อนไหว และกำหนดตนเองของชุมชน เช่น การใช้แผนที่การใช้วิธีการเก็บข้อมูลชุมชน สำหรับเยาวชนบ้านโป่งน้อยเก่าไม่ได้มีกิจกรรมในลักษณะดังกล่าวมากนัก แต่จะเป็นกิจกรรมทางศาสนาเป็นหลัก ทั้งยังไม่ได้เข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวกับเครือข่ายชาวบ้านและเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางตอนบน อย่างไรก็ตาม การไม่ได้ร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวระดับลุ่มน้ำ และ คน. ก็มีได้หมายความว่าชุมชนนั้นอ่อนแอ เพราะแท้ที่จริงในระดับชุมชนยังคงมีกิจกรรมการดูแลสุขภาพจิต และการเคลื่อนไหวต่อสู้กับอำนาจรัฐและทุนที่เข้ามาคุกคามและพยายามลดทอนอำนาจการจัดการทรัพยากรของชุมชน

เงื่อนไขของความแตกต่างระหว่างกิจกรรมของทั้งสองชุมชนมีหลายประการด้วยกัน ตั้งแต่จำนวนของเยาวชนที่ส่งผลต่อการรวมกลุ่มกัน จำนวนคนที่มากก็จะเป็นแรงจูงใจในการสร้างความกระตือรือร้นในการร่วมคิดร่วมทำ อีกทั้งความต่อเนื่องของการจัดกิจกรรม และการเชื่อมโยงกับเยาวชนในลุ่มน้ำอื่นๆ ก็จะช่วยกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย มีการ

ผลัดเปลี่ยนรุ่นไม่ขาดช่วงก็จะทำให้สร้างกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่องร่วมกับเครือข่าย หรือแม้แต่ การสนับสนุนหรือการกระตุ้นจากผู้อาวุโสในชุมชนก็จะสามารถผลักดันให้เยาวชนเกิดการ รวมกลุ่มและมีพื้นที่ในการแสดงออกทางความคิด การเข้าไปสนับสนุนของหน่วยงานจาก ภายนอก หรือองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้าไปทำงานปฏิบัติการหนุนเสริมในระดับพื้นที่ ได้เป็น เจ็อนไขหนึ่งที่ทำให้กลุ่มเยาวชนได้มีการรวมกลุ่มและทำกิจกรรมร่วมกัน รวมถึงกิจกรรมของ กลุ่มเยาวชนที่จัดขึ้นเอง กระบวนการต่างๆ ที่เยาวชนได้เรียนรู้จะนำไปสู่การกำหนดชีวิตของ ตนเอง และมีความสามารถ ความเชื่อมั่นในการต่อรอง ต่อสู้กับภายนอกได้ในโอกาสต่อไป

บทที่ ๕

บทสรุป

เครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางตอนบน เกิดขึ้นจากเงื่อนไขของการเมืองว่าด้วยการอนุรักษ์ป่า แม้ว่าจะเป็นเครือข่ายในพื้นที่ลุ่มน้ำเล็ก ๆ แต่มีเป้าหมายในการต่อสู้กับนโยบายการอนุรักษ์ของรัฐ และวาทกรรมว่าด้วย “ชาวเขาทำลายป่า” ซึ่งดำรงอยู่ในสังคมไทยมาช้านาน กิจกรรมต่าง ๆ ของเครือข่ายเยาวชนนั้นสัมพันธ์กับกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคมของเครือข่ายหลายระดับที่กว้างขวางออกไป เช่น เครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำวางตอนบน เครือข่ายลุ่มเกษตรกรรมภาคเหนือ วิทยาลัยจาวบ้านลุ่มน้ำวาง ฯลฯ เพื่อต้อรองให้ชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอญอได้มีอำนาจในการจัดการทรัพยากรและกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง

เครือข่ายเยาวชนเลือกใช้กระบวนการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมปกาเกอญอ ๔ ด้าน ได้แก่ การรำดาบ การอ้อทาและโตทา การเล่นเดหน้า และการเขียนอ่านอักษรปกาเกอญอ เป็นยุทธวิธีการสร้างพื้นที่การต้อรองดังกล่าว ศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้ถูกให้ความหมายว่าเป็นสิ่งที่สะท้อนตัวตน อุดมการณ์ และคุณค่าของชาวปกาเกอญอที่มีไม่เหมือนใคร ทำให้เยาวชนปกาเกอญอมีความสนใจที่จะศึกษาและสืบทอด

การเปิดโอกาสให้มีการจัดแสดงศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้ต่อบุคคลภายนอก โดยการสนับสนุนจากองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ นอกจากจะทำให้ความเป็นปกาเกอญอได้ปรากฏและมีตำแหน่งแห่งที่ในสังคมแล้ว ยังทำให้เยาวชนปกาเกอญอผู้สืบทอดศิลปวัฒนธรรมและสมาชิกคนอื่น ๆ ในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในความเป็นปกาเกอญอรู้สึกมีศักดิ์ศรี และมั่นใจที่จะเลือกแนวทางการดำเนินชีวิตของตนเอง ทั้งโดยการต่อสู้ การปรับใช้ หรือการ

ผสมผสานระหว่างวิถีชีวิตดั้งเดิมกับแนวทางการดำเนินชีวิตแบบใหม่ที่ได้รับอิทธิพลมาจากกระแสสังคมภายนอก

การเปรียบเทียบเงื่อนไขความก้าวหน้าของกระบวนการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมปกาเกอญอ และกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนระหว่างชุมชนสองแห่งคือ ชุมชนบ้านทุ่งหลวง และชุมชนบ้านโป่งน้อยเก่าพบว่าเยาวชนบ้านทุ่งหลวงมีการรวมกลุ่มและดำเนินกิจกรรมในการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมปกาเกอญออย่างกระตือรือร้นและมีความเด่นชัดมากกว่าเยาวชนบ้านโป่งน้อย ทั้งนี้เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขปัจจัยหลายประการดังนี้

๑. การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตของชุมชนที่ต้องทำการผลิตเกือบทั้งปี แม้ทั้งสองบ้าน จะมีการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตเหมือนกัน แต่บ้านโป่งน้อยมีสำนักงานโครงการหลวงเข้ามา ตั้งอยู่ในพื้นที่ทำให้เยาวชนส่วนหนึ่งเข้าไปเป็นลูกจ้างทั้งแบบประจำและชั่วคราว ซึ่งส่งผลต่อการจัดสรรเวลาเข้าร่วมกิจกรรมของส่วนรวมโดยเฉพาะในระดับเครือข่ายได้น้อยมาก ส่วนบ้านทุ่งหลวงเยาวชนสามารถจัดสรรเวลาเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนและเครือข่ายได้ง่ายกว่า เพราะ เป็นเพียงผู้ที่ทำการผลิตในที่ดินของตนเอง หากต้องเข้าร่วมกิจกรรมก็จัดสรรเวลาได้ หรือให้คนอื่น ๆ ในครอบครัวทำงานแทนเมื่อต้องออกไปร่วมกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน

๒. การต่อรองทางอำนาจกับรัฐและองค์กรจากภายนอกที่กระทบกับชุมชน กระบวนการต่อรองทางอำนาจกับรัฐที่บ้านโป่งน้อยเป็นการเผชิญแบบเฉพาะหน้ารวดเร็ว และมีนักพัฒนา เอกชน นักวิจัยในพื้นที่ให้การชี้แนะในการแก้ไขปัญหา ไม่ได้มีเวทีในการวิเคราะห์ร่วมกันมากนัก ซึ่งทำให้ขาดกระบวนการสร้างการเรียนรู้ยังกลุ่มเยาวชนด้วย ขณะที่บ้านทุ่งหลวงได้เปิดให้มีการชี้แจงทำความเข้าใจร่วมกันกับทางโครงการหลวงที่เข้ามาดำเนินการก่อน แล้วจึงให้กระบวนการของชาวบ้านตัดสินใจ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวทำให้ชาวบ้านรวมถึงเยาวชนในพื้นที่ได้มีโอกาสในการวิเคราะห์และหาทางออกร่วมกัน ถือเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญต่อเยาวชน อีกทั้งส่งผลให้เยาวชนมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้กระบวนการจากภายนอกเช่น เครื่องมือในการรังวัดที่ดิน เพื่อนำมาปฏิบัติการเองในชุมชนและเครือข่าย

๓. การจัดกลไกความสัมพันธ์ของกลุ่มแกนนำภายในชุมชน และระหว่างแกนนำชุมชน กับเครือข่ายพันธมิตรต่าง ๆ กรณีบ้านโป่งน้อยจะมีการวางบทบาทของผู้นำเพื่อเชื่อมกับภายนอกเฉพาะและมีผู้นำจำนวนน้อยกว่า เมื่อผู้นำที่วางไว้ไม่ได้ขาดการเข้าร่วมกับเครือข่ายฯ ไม่ได้ส่งตัวแทนคนอื่นเข้าร่วมแทน ทำให้การรับรู้ข้อมูลข่าวสารขาดไปในบางครั้ง แต่กรณีบ้านทุ่งหลวงจะมีการหมุนเวียนผู้นำในการเชื่อมประสานกับภายนอกรวมทั้งเปิดโอกาสให้เยาวชนได้เข้าร่วมด้วย อีกทั้งการที่ผู้ใหญ่ให้การสนับสนุนและเปิดโอกาสแก่เยาวชนได้เข้าร่วมกิจกรรม เยาวชนบ้านทุ่งหลวงจึงได้มีโอกาสในการเรียนรู้และมีความต่อเนื่องมากกว่าบ้านโป่งน้อย

๔. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน เยาวชนทั้งจากบ้านทุ่งหลวงและบ้านโป่งน้อยเก่า เข้าร่วมเครือข่ายลุ่มน้ำวางตอนบน และเข้าร่วมกับเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ ตั้งแต่เริ่มจัดตั้งเครือข่ายเป็นครั้งแรก ในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ ร่วมในกิจกรรม รมณรงค์เชิงนโยบาย พร้อมทั้งมีการจัดกิจกรรมการจัดการทรัพยากรในระดับพื้นที่ เช่น การรบขป่า การทำแนวกันไฟ ฯลฯ ซึ่งแกนนำบ้านทุ่งหลวงมักจะมีบทบาทในกิจกรรมต่าง ๆ ของเครือข่ายมากกว่า ทั้งยังชักจูงให้เยาวชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเหล่านั้นอยู่ตลอดเวลา เป็นกระบวนการที่ส่งเสริมให้เยาวชนภาคภูมิใจในตนเอง และมีความสนใจที่จะเข้ากิจกรรมมากขึ้นด้วย

๕. การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชน ซึ่งบ้านทุ่งหลวงได้มีกิจกรรมการสืบค้นภูมิปัญญา ร่วมกับทางโรงเรียน และนักพัฒนาเอกชน จนได้เป็นพื้นที่ตัวแทนของเครือข่ายฯ ในการนำเสนอภูมิปัญญาของปกากะญอผ่านแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ในบ้านทุ่งหลวง ๑๑ จุด ได้เป็นพื้นที่

เปิดงานมหกรรมแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมภูมิปัญญาลุ่มน้ำวางด้วย นับได้ว่าเป็นกระบวนการที่กระตุ้นให้เยาวชนได้เรียนรู้สืบทอดภูมิปัญญา และมีส่วนร่วมในการดำเนินงานดังกล่าวอย่างมาก และยังได้เป็นตัวแทนไปจัดแสดงนิทรรศการเผยแพร่ภูมิปัญญาในมหกรรมห้องเรียนชุมชนที่กรุงเทพฯ

๖. จำนวนเยาวชนที่อยู่ในหมู่บ้าน เมื่อพิจารณาจำนวนของเยาวชนที่อยู่ในหมู่บ้านพบว่าบ้านทุ่งหลวงมีจำนวนเยาวชนอยู่ในหมู่บ้านมากกว่าบ้านโป่งน้อยเก่า และเยาวชนบ้านโป่งน้อยที่อยู่ในหมู่บ้านก็ทำงานเป็นลูกจ้างในโครงการหลวงซึ่งต้องเข้าออกตามเวลา ทำให้ไม่มีเวลาเข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่าย ส่วนเยาวชนบ้านทุ่งหลวงจะทำการผลิตในแปลงของตนเองเท่านั้น จึงมีโอกาสร่วมกิจกรรมการสืบทอดภูมิปัญญาของเครือข่ายได้มาก และจำนวนที่มากกว่าได้เป็นแรงจูงใจให้เกิดการรวมกลุ่มกันมากขึ้นด้วย

๗. การสนับสนุนของหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ที่เข้าไปทำงานในพื้นที่ โดยเฉพาะการเลือกพื้นที่ปฏิบัติการนำร่องได้เลือกบ้านทุ่งหลวงเป็นพื้นที่เป้าหมายด้วย ส่งผลให้เกิดกิจกรรมที่มีความต่อเนื่อง และทำให้เยาวชนได้เรียนรู้วิเคราะห์ได้เท่าทันมากขึ้น ทำให้เกิดการเชื่อมโยงและเกาะเกี่ยวร่วมกันของกลุ่มเยาวชนซึ่งมองว่าต้องช่วยเหลือกัน การเอามือเอววันในการจัดทำแผนที่ชุมชน ทำแผนแม่บทชุมชน หรือรวมไปถึงการลงแรงช่วยกันในการแปลงการผลิตของกลุ่มเยาวชนกันเอง และกระบวนการช่วยเหลือกันในการแก้ไขปัญหาทั้งระดับชุมชนและเครือข่ายฯ แต่บ้านโป่งน้อยไม่ได้เป็นพื้นที่ปฏิบัติการโดยตรงเยาวชนจึงไม่ได้เข้าไป ร่วมกิจกรรมร่วมกับโครงการ ขาดการเชื่อมโยงกับเครือข่ายเยาวชนในลุ่มน้ำไปด้วย

ปัจจัยเงื่อนไขที่กล่าวมาได้ส่งผลให้กลุ่มเยาวชนบ้านทุ่งหลวงมีความเด่นชัดในการสืบทอดวัฒนธรรมภูมิปัญญาและการเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนและเครือข่ายได้มากกว่าเยาวชนบ้านโป่งน้อย

ศักดิ์ศรีและการมีตัวตน “ปกากะญอ”

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาถึงเป้าหมายของการจัดกระบวนการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมปกากะญอคือทำให้เยาวชน “รู้จักตัวเอง” มีความภาคภูมิใจในตนเอง ตลอดจนมีอำนาจในการกำหนดชีวิตของตนเอง ซึ่งหากวัดผลสำเร็จของกระบวนการดังกล่าวตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาพบว่าผลในเชิงรูปธรรมที่เกิดขึ้นคือเกิดการรวมกลุ่มของเครือข่ายเยาวชนในระดับชุมชน ลุ่มน้ำ และเครือข่ายข้ามลุ่มน้ำ ซึ่งทำให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเยาวชนกับผู้อาวุโสหรือระหว่างชาวบ้านที่ต่างวัยและต่างประสบการณ์อย่างต่อเนื่อง

การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งที่เป็นกระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมภูมิปัญญาโดยตรง เช่น การรำดาบ การเล่นเตหนา การอ้อทา และการเขียนภาษาปกากะญอ ที่ถือว่าเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้เยาวชนได้เรียนรู้รากเหง้า ประวัติศาสตร์ คุณค่าของความเป็นปกากะญอ รวมถึงกระบวนการของชุมชนและเครือข่ายในการต่อสู้แก้ไขปัญหาที่กระทบกับวิถี

ชีวิตของปกากะเณอ ผ่านกิจกรรมการดูแลจัดการทรัพยากรของชุมชน การนำเสนอภูมิปัญญาของคนปกากะเณอต่อสังคมภายนอก หรือกระทั่งกระบวนการเคลื่อนไหวต่อรองกับอำนาจคุกคามจากภายนอกทั้งในระดับชุมชนและเครือข่าย และการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกที่มีส่วนสร้างกิจกรรมกระตุ้น สร้างความต่อเนื่องของกระบวนการต่างๆ ให้กับชุมชนและเครือข่ายสิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อกระบวนการของเยาวชนลุ่มน้ำวางในการสร้างตัวตน หรือทำให้ความเป็นปกากะเณอเด่นชัดขึ้นมาภายใต้สถานการณ์ปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ผลทางด้าน การปรับเปลี่ยนวิถีคิดและวิถีการดำเนินชีวิต และการมีอำนาจในการกำหนดชีวิตของตนเอง และแนวทางการพัฒนาชุมชนนั้นยังไม่ปรากฏเป็นรูปธรรมที่สำเร็จเนื่องจากกระบวนการสืบทอดดังกล่าวยังอยู่ในช่วงเริ่มต้น ซึ่งเพิ่งดำเนินการอย่างต่อเนื่องเพียงระยะเวลา ๓ ปีที่ผ่านมาเท่านั้นเอง และแม้จะยังไม่สามารถลบภาพลักษณ์ที่สังคมส่วนใหญ่เข้าใจว่า “ชาวเขาทำลายป่า” ลงได้ทีเดียว แต่นับได้ว่าแนวทางที่กลุ่มเยาวชนและเครือข่ายลุ่มน้ำวางได้ทำมาจะปรากฏเป็นพื้นที่ให้ปกากะเณอได้ยืนอยู่และมีตัวตนที่ชัดเจนมากขึ้นกว่าเดิม และเป็นบทเรียนสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายเยาวชนในพื้นที่อื่นๆ ได้ต่อไป

การเรียนรู้เพื่อการเติบโต

กระนั้นก็ตาม กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเยาวชนที่ได้จัดขึ้น และยังคงมีการรวมกลุ่มเยาวชนและทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทั้งการสำรวจจริงวัดแนวเขตที่ดินชุมชน การจัดทำแผนชุมชน การจัดกิจกรรมสืบทอดเรียนรู้เรื่องวัฒนธรรมภูมิปัญญาต่างๆ อยู่เป็นระยะ ประกอบกับการหนุนเสริมให้เกิดความต่อเนื่องจากหน่วยงานภายนอกที่เข้าไปสนับสนุน เช่น สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โครงการเยาวชนสืบสานภูมิปัญญา หรือกิจกรรมภายใต้วิทยาลัยจาวบ้านลุ่มน้ำวาง ที่ยังคงดำเนินกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อให้ชาวบ้านเท่าทันกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงภายนอก และการเรียนรู้เรื่องราวของชุมชนซึ่งชาวบ้านเปรียบเทียบว่าเป็นการเรียนรู้ทั้งนำบ่อน้ำและน้ำบ่อหลัง

กระบวนการแลกเปลี่ยนในครั้งนี้ได้มีส่วนทำให้กลุ่มแกนนำเยาวชนได้ไตร่ตรองกระบวนการของกลุ่มเยาวชนที่ผ่านมา กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้และคิดหาแนวทางที่นำไปสู่การเชื่อมขบวนเยาวชนในลุ่มน้ำวางให้เข้มแข็งและต่อเนื่องมากขึ้น ทำให้พอจะมองเห็นแนวทางว่าเครือข่ายเยาวชนจะสามารถขับเคลื่อนกิจกรรมการสืบทอดภูมิปัญญาต่อไปได้ ควบคู่กับการมีส่วนร่วมในกระบวนการเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนไปด้วย ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้เยาวชนที่เข้าร่วมกระบวนการมีความชัดเจนในการกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตของตนเองมากยิ่งขึ้น และถึงแม้ว่าสถานะเยาวชนจะมีการปรับเปลี่ยนไปหลังจากที่เยาวชนแต่งงานมีครอบครัว แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าจะทำให้คนผู้นั้นหลุดออกไปจากกระบวนการพัฒนาชุมชน เพราะแท้ที่จริงเขาก็ยังคงอยู่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน และสืบทอดวัฒนธรรมภูมิปัญญาเหล่านั้นได้ต่อไป

บรรณานุกรม

- กรรณิการ์ พรหมเสาร์ และเบญจา ศิลารักษ์. ป่าเจ็ดชั้น ปัญญาปราชญ์จากคำบอกเล่าของ
พ่อหลวงจอห์น โอโตเซา. กรุงเทพฯ : มุลนิธิภูมิปัญญา. ธันวาคม ๒๕๔๒.
- ประเสริฐ ตรีการศุภกร. การสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการทำไร่หมุนเวียนของ
ชุมชนเผ่ากะเหรี่ยง. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษา
ระบบบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ตุลาคม ๒๕๕๐.
- เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ. มปป. ความรู้พื้นบ้านในการจัดการทรัพยากร. เชียงใหม่:
เอกสารอัดสำเนา
- ปริศนา พรหมมา และมนตรี จันทวงศ์. 2541. ชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการความหลากหลาย
ทางชีวภาพ. เชียงใหม่: โครงการพัฒนากลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์กรชุมชน.
- พิชัย จุลเดช บ.ก. แหล่งเรียนรู้และวัฒนธรรมภูมิปัญญาทุ่งหลวง : โครงการพัฒนาแหล่ง
เรียนรู้วัฒนธรรมภูมิปัญญาชุมชนบ้านทุ่งหลวง. มีนาคม ๒๕๔๘.
- ไพบุลย์ เสงสุวรรณ และคณะ. นโยบายการพัฒนาบนพื้นที่สูงและภูมิปัญญาท้องถิ่น
ผลกระทบจากโครงการรัฐต่อแบบแผนการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนบนพื้นที่
สูง กรณีศึกษากลุ่มน้ำแม่วางและกลุ่มน้ำขาน : รายงานการวิจัย. ธันวาคม ๒๕๔๖.
- ภาสกร อินทุมาร(บรรณธิการ). ความรู้ท้องถิ่น การจัดการความรู้สู่การจัดการทางสังคม :
วิทยาลัยการจัดการทางสังคม. กรกฎาคม ๒๕๔๗.
- มนตรี จันทวงศ์ และคณะ. ชุมชนลุ่มน้ำวาง วิถีแห่งการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำท่ามกลาง
การเปลี่ยนแปลง : มุลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ. พฤศจิกายน ๒๕๔๘.
- วินัย บุญลือ. ทูนทางวัฒนธรรมและการช่วงชิงอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของชุมชนปกา
เกอะญอ : วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๕.
- อัจฉรา รักยุติธรรม และคณะ. โครงการวิจัยการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ การบริหาร
จัดการองค์กรเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ : โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาระบบ
เกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อยภูมิเวศน์เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ.
รายงานการวิจัย. มีนาคม ๒๕๔๗.

ภาคผนวก

แหล่งเรียนรู้วัฒนธรรม ภูมิปัญญา บ้านทุ่งหลวง

ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนเฝ้ามองเห็นปัญหาอย่างต่อเนื่อง และเป็นทุกซอกทุกซอญวิถีทางที่จะดำรงความดีความงามของปกากะญอไว้ต่อไปอย่างไร ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง กลุ่มผู้เฒ่าอาทิ พระดีจอนิ พระดีแนจัน พระดีแก้ว พระดีคิบือ พระดีมีโพ พระดีนุติ พระดีเสาร์คำ จึงได้คิดให้มีการจัดการเรียนรู้เพื่อให้ลูกหลานปกากะญอตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของวิถีชีวิต วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ความเชื่อต่างๆ ของปกากะญอ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ โดยมีเยาวชนเข้าร่วมด้วยบางส่วนในการสืบค้น ทำบันทึกนิทาน บทกวีต่างๆ และพยายามเข้าไปสอนให้กับเด็กนักเรียนในโรงเรียน อาทิ ร่วมกับครูโรงเรียนบ้านหนองเต่าในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๔๗-๒๕๔๘ ได้ประสานความร่วมมือกับองค์กรต่างๆ ในท้องถิ่นและองค์กรพัฒนาเอกชนในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่ในชุมชนบ้านทุ่งหลวง ให้สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้และมีกระบวนการสร้างการเรียนรู้ สืบทอดคุณค่า วัฒนธรรมภูมิปัญญาของปกากะญอให้กับลูกหลานในชุมชน และคนภายนอกที่สนใจ ดังบทบาทที่ผู้เฒ่าผู้แก่บอกสอนกันต่อๆ มา ดังนี้

มือ แแฮ ถ่อ เลอะ แอ่ อ่อ ปา ลา แแฮ ถ่อ เลอะ แอ่ อ่อ ปา

เก่อ ตอ ถ่อ เปือะ สู้ เปือะ ชะ เก่อ ตอ ถ่อ เปือะ ก่อ เปือ ก้า

เก่อ ตอ ถ่อ เปือ ชะ เลอ บัวา ชี เก่อ ชะ เอะ หน่อ เปือ ชะ

“เมื่อสถานการณ์บางอย่างมาถึง เราควรทำความเข้าใจ รู้เวลา รู้สถานการณ์ ไม่ให้ความหมายต่างๆ จะไหลมาอย่างไร สัญลักษณ์ต่างๆก็พาเราไปสู่เรื่องราวต่างๆ เช่น ความเชื่อ วัฒนธรรม หรือสัญลักษณ์บางอย่างจะเตือนเราถึงยุคสมัยที่กำลังเปลี่ยนไป แต่เราต้องไม่ลืมประเพณี วัฒนธรรม และเตรียมความพร้อมอยู่เสมอที่จะรับการเปลี่ยนแปลงอย่างเท่าทัน”

แหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมภูมิปัญญาบ้านทุ่งหลวง ได้มีการจัดพิธีเปิดไปเมื่อวันที่ ๑๘-๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ เพื่อสื่อสารให้คนในลุ่มน้ำ นักเรียน เยาวชน รวมไปถึงคนภายนอกได้รับรู้ ทั้งนี้สิ่งที่ชุมชนบ้านทุ่งหลวง รวมไปถึงเครือข่ายลุ่มน้ำวางตอนบน และเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางตอนบนมุ่งหวังก็คือ

๑. เพื่อให้คนในชุมชนได้เห็นคุณค่าและมีความเชื่อมั่นที่จะร่วมกันจัดการเรียนรู้เพื่อสืบสานวัฒนธรรมภูมิปัญญาให้คนรุ่นหลังอย่างต่อเนื่อง

๒. เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและความร่วมมืออันดีระหว่างองค์กรภาคีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาวัฒนธรรมเพื่อการจัดการทรัพยากรทั้งระบบ “ดิน น้ำ ป่าและชุมชน”

๓. เพื่อให้เกิดความเข้าใจคุณค่าวัฒนธรรมภูมิปัญญาของชุมชนในการจัดการทรัพยากรโดยยอมรับและสนับสนุนที่เหมาะสมจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน เพื่อนำมาซึ่งความร่วมมือที่ดียิ่งขึ้น

๔. เพื่อให้กิจกรรมของเครือข่าย ทุกกิจกรรม เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ต้องเชื่อมโยงความร่วมมือของคนวัยอาวุโส วัยครองเรือน วัยรุ่น องค์กรในชุมชนทั้งบ้าน วัด โรงเรียน ที่บ้านทุ่งหลวงความรู้สำคัญที่ชุมชนคัดเลือกให้เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชุมชนบ้านทุ่งหลวง ซึ่งมีทั้งหมด 11 แหล่งเรียนรู้ ดังต่อไปนี้

จุดที่ ๑ ดันโพธิ์ ปกาเกอญอเชื่อว่า ดันโพธิ์เป็นต้นไม้ของภูตผี วิญญาณของบรรพบุรุษจะมากอยอยู่ที่นี้ เชื่อกันว่าหากดันโพธิ์โค่นลง จะสร้างความวิเวกวิงวอนแก่ลูกหลาน ยิ่งนัก ลูกหลานคือทั้งที่เป็นภูตผีและสัตว์ป่านานาพันธุ์ที่ได้อาศัยดันโพธิ์เป็นแหล่งอาหารและความร่มเย็นเป็นสุข หากผู้ใดตัดดันโพธิ์จะถือว่าได้ทำบาปต่อลูกหลานผู้อาศัยจะไม่มีลูกหลานสืบตระกูลต่อไป

จุดที่ ๒ ห้วยหอมผี ห้วยหอมผี เป็นสถานที่สำหรับใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีป่า ผีห้วย ซึ่งเป็นความเชื่อของชุมชนว่า จะช่วยรักษาทุกชีวิตให้เป็นสุขปลอดภัยอันตรายต่าง ๆ กุศโลบายในการรักษาป่าโดยใช้ความเชื่อเป็นสื่อให้ทุกคนเห็นความสำคัญในการรักษาทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า

จุดที่ ๓ บวชป่า คนอยู่กับป่า ต้องรักษาป่า ชุมชน ปกาเกอญอมีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับป่ามาช้านาน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติจึงเป็นไปในลักษณะการพึ่งพาอาศัยมีความเชื่อในการเคารพนับถือต้นไม้ จึงกลายเป็นจุดเริ่มต้นของพิธีกรรมบวชป่า

จุดที่ ๔ ดันน้ำ (แหล่งประปา) บริเวณนี้ชาวบ้านเชื่อว่าเคยเป็นหนองของวัวกระทิงมาก่อน ตาโตะกวิ มีข้อห้ามไม่ให้ลงไปเล่นน้ำในบริเวณหนองนั้น เพราะเชื่อว่าวิญญาณของวัวกระทิงจะมาทำอันตรายให้จมน้ำ แต่ความจริงแล้วเป็นการรักษาความสะอาดของบริเวณต้นน้ำสำหรับการทำประปา

จุดที่ ๕ ไร่หมุนเวียน ระบบการทำไร่ชาวปกาเกอญอ เป็นระบบหมุนเวียนในรอบ 7-10 ปี เป็นไร่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งมีการปลูกพืชหลายชนิดในไร่ อาทิ พันธุ์ข้าว ถั่ว และเครื่องเทศต่าง ๆ

จุดที่ ๖ ดันไทร ปกาเกอญอเชื่อว่า เด็กที่เกิดมามี หม้อ คา เกล่อ หรือเทวทูต ดันไทรเป็นผู้กำหนดโชคชะตาชีวิตของเด็กที่จะเกิดมา ถ้าเด็กทารกตายจะนำศพไปฝังที่บริเวณของดันไทรและใช้มีดกรีดดันไทรเพื่อให้น้ำยางไหลออกมาเปรียบเหมือนน้ำนมให้ทารกได้ดื่มกิน และดันไทรก็จะป้อนแม่ดูแลเด็กทารกนั้นตลอดไป ก็จะห้ามไม่ให้ตัดเช่นเดียวกับดันโพธิ์

จุดที่ ๗ บ่อน้ำพิธีกรรม ชาวบ้านร่วมกันขุดบ่อน้ำขึ้นมาเพื่อใช้เป็นน้ำอุปโภค บริโภค และจะนำน้ำจากบ่อมาดื่มเหล้าในงานพิธีกรรมสำคัญ (พิธีกรรมมัดมือ)

จุดที่ ๘ ดันเดปอ (เด ปอ ถู) เมื่อทารกเกิดจะถูกตัดสายรกออกไปบรรจุลงกระบอกไม้ไผ่ แล้วนำไปผูกไว้ตามต้นไม้ เพื่อให้ต้นไม้เป็นผู้ดูแลขวัญของเด็ก ดันไม้นั้นเรียกชื่อว่า เด

ปอ ภู แผลว่า ต้นสายรก ต้นไม้นี้จะห้ามตัดโดยเด็ดขาด เพราะเชื่อว่าขวัญของทารกจะอาศัยอยู่ที่นั่น หากตัดทิ้งจะทำให้ทารกล้มป่วย พิธีกรรมดังกล่าว เป็นการเคารพต่อกันระหว่างคนกับคน คนกับจิตวิญญาณ และคนกับสิ่งแวดล้อม เด ปอ ภู จึงนับเป็นจุดเริ่มต้นของคนกับป่า

จุดที่ ๙ วัดร้าง เป็นบริเวณที่ราบลุ่มลำห้วย เดิมเคยเป็นที่ตั้งของชุมชนชาวลัวะ ชาวบ้านเชื่อว่า บริเวณวัดร้างมีวิญญาณสิงสถิตอยู่มากมาย เพื่อคอยเฝ้าสมบัติ ไม่ให้ผู้ใดมาขโมยไป ไม่เคยมีชาวบ้านกล้าเข้าไปวุ่นวายในบริเวณวัดร้างเลย

จุดที่ ๑๐ ดอยหม้อหนึ่ง เป็นสถานที่หนึ่งที่ชาวบ้านให้ความเคารพ เชื่อว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ ในอดีตเมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวบ้านก็จะมาร่วมประกอบพิธีขอฝน ณ สถานที่นี้ เพื่อผลิตผลที่ดี ในการหล่อเลี้ยงชีวิตต่อไป

จุดที่ ๑๑ ศูนย์วัฒนธรรมโรงเรียนบ้านทุ่งหลวง เป็นจุดที่รวบรวมข้อมูลแหล่งเรียนรู้ทั้ง ๑๑ จุด ซึ่งรวมถึงข้อมูลสื่อสารทาง วิถีทัศน์ และการแสดง ศิลปวัฒนธรรมของเด็กนักเรียนโรงเรียนบ้านทุ่งหลวง

คณะศึกษาวิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัย

นางสาวนิตยา อินญาวิเลิศ

- จบการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาบ้านและชุมชน คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ปี พ.ศ. 2537)

ประสบการณ์การทำงาน

- ผู้ประสานงานชุมชนคนรักป่า มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ : ประสานงานและสนับสนุนกลุ่มองค์กรชาวบ้านที่ดูแลจัดการทรัพยากรป่าชุมชน / สร้างสรรค์กิจกรรมระดมทุนเพื่อสนับสนุนองค์กรชุมชนในการรักษาป่า / พัฒนาระบบการจัดการเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากร ฯลฯ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 – พ.ศ. 2545
- เป็นทีมนักวิจัยเรื่องปฏิรูปที่ดินโดยองค์กรชุมชน : จัดทำหนังสือที่ดินและเสรีภาพ (นำเสนอผลการศึกษาวิจัย) ปี พ.ศ. 2546 – พ.ศ. 2547
- ศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้โดยชุมชน : ถอดสรุปบทเรียนขององค์กรชุมชนในการจัดการเรียนรู้ ด้าน การจัดการทรัพยากร การผลิตแบบเกษตรกรรมยั่งยืน การแพทย์พื้นบ้าน และการจัดการสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียน ในปี พ.ศ. 2547 สนับสนุนโดยวิทยาลัยการจัดการทางสังคม

ที่อยู่ติดต่อได้สะดวก 36/14 หมู่ที่ 10 ด.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

หมายเลขโทรศัพท์ (01) 5954459

e-mail : nittaya_i@hotmail.com

ผู้ร่วมโครงการวิจัย

1. นายคิวกกร โอโดเชา (อายุ 26 ปี)

- จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จากโรงเรียนบ้านกาตวิทยาคม อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ (ปี พ.ศ. 2540)
- ปัจจุบันกำลังศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ประสบการณ์การทำงาน
- คณะกรรมการโครงการนำร่องเพื่อการพัฒนาาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ภูมิภาคเหนือ เครื่องข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ (พ.ศ.2544 – 2547) ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- คณะทำงานโครงการพัฒนาพื้นที่รูปธรรม (พ.ศ. 2547-2548) เพื่อพัฒนารูปแบบพื้นที่รูปธรรมตัวอย่างในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยองค์กรชุมชน ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก UNDP
- ปัจจุบันเป็นผู้ประสานงานเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางตอนบน ประธานองค์กรชุมชนและกลุ่มเยาวชน ในเขตลุ่มน้ำวางตอนบน 21 หมู่บ้าน และเป็นคณะทำงานในวิทยาลัยจาวบ้านลุ่มน้ำแม่วาง

2. นายนิพล ศรีเอื้องดอย (อายุ 19 ปี)

- จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่โรงเรียนบ้านกาตวิทยาคม อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ (ปี พ.ศ. 2546)
- ปัจจุบันเป็นประธานกลุ่มเยาวชนบ้านทุ่งหลวง ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ และเป็นคณะกรรมการในเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำวางตอนบน / เป็นคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชนบ้านทุ่งหลวง